

Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală de Istorie

Structuri social-economice în Maramureș în sec. XVII

(Teză de doctorat)

REZUMAT

Conducător științific: Prof. univ.dr. Ioan Aurel Pop
Membru al Academiei Române

Doctorand: Livia Ardelean

Cluj-Napoca, 2011

Cuprins

Cuvânt introductiv

Capitolul I.

Stadiul cercetărilor asupra comitatului Maramureș, secolul XVII

Capitolul II: Evoluția Maramureșului până în secolul al XVII-lea

II.1. Istoria Maramureșului în secolele XIV-XVII

II.2. Nobilimea maramureșeană în secolele XIV-XVII

II.3. Țărănimea maramureșeană în secolele XIV-XVII

II.4. Orașele și târgurile în secolele XIV-XVII

Capitolul III: Structuri privilegiate în secolul XVII:

III.1. Nobilimea mare

III.2. Nobilimea mică de la sate

III.3. Nobilimea din orașe

III.4. Preoții și alți știutori de carte

III.5. Orășenimea bogată

Capitolul IV: Funcționarii (Slujbașii)

IV.1. Funcționarii (slujbașii) comitatului

IV.2. Funcționarii (slujbașii) domeniilor nobiliare

IV.3. Funcționarii (slujbașii) domeniului sării

Capitolul V: Biserica ortodoxă

Capitolul VI: Structuri neprivilegiate

VI.1. Țărănimea liberă, țărănimea dependentă, preoții iobagi

VI.2. Negustorii și micii comercianți

VI.3. Orașenimea săracă: locuitorii orașelor, meșteșugarii, darabații, tăietorii de sare, negustorii mărunți

VI.4. Dări, taxe și servicii.

VI.4.1. Ajutoare la cetăți

VI.5. Dările iobagilor

Capitolul VII: Viața economică

VII.1. Solul, subsolul, oamenii

VII.2. Agricultură

VII.3. Creșterea animalelor

VII.4. Alte activități: vânat, pescuit, creșterea albinelor, exploatarea munților, pădurilor, mori, vămi, vigesime, tricesime

VII.5. Domeniul sării

Concluzii și considerații finale

Bibliografie

Anexe

Sinteza lucrării

Cuvinte cheie: Maramureș, structuri economice și sociale, nobili mari, nobili mărunți, domenii feudale, ale sării, nobiliare, funcționarii comitatului, ai domeniului, ai sării, orașeni, preoți, călugări, țărani liberi, iobagi, agricultură, creșterea animalelor

Teza noastră și-a propus să prezinte succint o sumă de informații necesare analizei evoluției economico-sociale a comitatului Maramureș în secolul XVII, acesta fiind unul din comitatele nordice ce a intrat în componența Transilvaniei după 1540. Privită retrospectiv, teza de față a încercat să completeze cu informații documentare un gol din istoriografia românească, care nu s-a aplecat în mod deosebit asupra secolului XVII, mai ales asupra părților nordice ale Transilveniei.

Analizând evoluția economico-socială a comitatului Maramureș câteva aspecte se impun a fi analizate în mod preponderent:

- existența unui imens zăcământ de sare, exploatat din vechime la Coștiui, în jurul căruia s-a dezvoltat o viață economică și socială specifică acestui tip de economie. Colonizarea de muncitori specializați în exploatarea sării în 3 dintre orașele maramureșene, precum și dezvoltarea unor domenii fiscale menite să asigure autoadministrarea exploatării sării, la Hust, Coștiui și Bocicoi, au fost completate de folosirea unui număr mare de iobagi români și ruteni, ce locuiau pe domeniile menționate, ca forță de muncă auxiliară.

- existența celor 5 orașe maramureșene, cu privilegii și drepturi proprii, cu drept de autoadministrare și autoguvernare.

- intrarea în Maramureș a marilor familii nobiliare, cu interese de arendare a sării sau a unor domenii situate în vecinătatea acestui zăcământ de sare: Bethlen, Bornemisza, Teleki, Korda, Tököly, Bánffy etc.

- existența unui număr impresionant de nobili maramureșeni mici, în toate satele maramureșene, cu excepția celor situate în Plasa de Jos.

Deoarece orice încercare de tip monografic pe secolul XVII ar fi incompletă fără scurta trecere în revistă a principalelor evenimente politice, economice, sociale din secolele anterioare, care și-au pus amprenta asupra evoluției ulterioare. prezentarea și-a

propus să înceapă tocmai cu acest aspect. Lucrarea prezintă la început modul de organizare a societății maramureșene, în Cnezatele de deal și de vale și Voievodatele de sus și de jos, precum și adunarea cnezilor, cu rolul ei administrativ și judiciar. Trecerea de la Cnezate și Voievodate la Plăși și de la adunarea cnezilor la Congregația nobiliară, precum și transformarea cnezimii ereditare într-o clasă feudală de tip apusean a fost un proces lung, caracterizat prin recunoașterea noilor nobili maramureșeni, ”prestatori de servicii fidele” ca adevărați nobili ai regatului Ungariei. Începând de la sfârșitul secolului XIV și până în secolul XVII, Maramureșul a cunoscut o consolidare a autonomiei interne și o activitate neîntreruptă a instituțiilor sale, îmbunătățite treptat prin influențele de tip apusean introduse de Regatul maghiar și Principatul Transilvaniei. Rolul predominant al Congregației nobiliare, ca principal organism de autoguvernare, în intervalul de timp analizat, precum și al vicecomitelui și a juzilor nobililor din cele 4 plăși, a fost surprins atât în problemele administrative (economice, militare, de recrutare, impozite, întreținerea drumurilor, pensiile invalizilor de război) cât și în problemele de judecată; și în secolul XVII, la fel ca în secolele anterioare, cele două funcții nu au fost clar delimitate. Colonizarea minerilor de origine etnică diferită (maghiară) în comparație cu cea a locuitorilor din jur, în 3 dintre orașele maramureșene (Sighet, Câmpulung, Teceu), precum și mișcările sociale ale acestora, culminate cu marea răscoală din 1492, și-au pus amprenta asupra evoluției economico-sociale din primele secole analizate, organizarea profesională a acestora reprezentând un model unic în tabloul social al unui teritoriu altfel eminentemente agrar. Răscoala din 1514, la care au participat aproape toți nobilii maramureșeni, nemulțumiți atât de reducerea lor la rangul de mici posesori de pământ cu sarcini foarte mari și mereu în creștere, precum și de măsurile de etatizare a pădurilor, minereurilor, a domeniului Bocicoi, nerespectarea obligațiilor Exarhatului din Peri a avut urmări deosebite în special pe plan social; încercărilor de confiscare ale bunurilor participanților la răscoală li s-au contrapus însă nobilii împlicinați, reduși anterior la rangul de mici posesori cu sarcini mari; ca urmare a răscoalei magnații s-au refugiat în cetatea Hust, bine apărată, cetate ce va juca de acum înainte un rol de apărare al comitatului foarte clar surprins de documente. Urmare directă a defecțiunii nobiliare, introducerea funcției de jude al nobililor, numit de judele plășii, a ținut la controlul acestor nobili mici, dar datorită etniei lor (fiind aleși cu vot majoritar de către populația

românească), controlul efectiv s-a izbit de un tradiționalism și conservatorism marcant al societății. Ca urmare a răscoalei, pierderea vieții unui număr mare de nobili maramureșeni, legarea de glie a țăranilor, integrarea Maramureșului și a Partiumului la Transilvania după pacea de la Oradea din 1538, au fost evenimente remarcabile, cu efecte majore pentru evoluția economico-socială din sec. XVII. Fenomenul etatizării averilor erariale, prin arendarea acestora, introdus de către voievodul Ioan Zápolya, va juca și el un rol hotărâtor în secolul ce va urma. A doua jumătate a secolului XVI, cu evenimentele tulburi consemnate, a marcat prima încercare a habsburgilor de ocupare a Maramureșului, între anii 1563-1566, precum și primele atacuri ale tătarilor, care prin desele lor incursiuni și numeroasele prăzi luate, vor determina o stagnare a evoluției economice a unui comitat socotit îndeobște foarte sărac. Încercarea reînnoită a habsburgilor de ocupare a Maramureșului, în anii 1599-1604, completată de evenimentele din timpul lui Mihai Viteazul, interesat și el de veniturile cetății Hust, pe care a cerut-o de la împărat pentru sine, a fost urmată de momente de acalmie, Dieta din 1609 recunoscând autonomia Maramureșului, iar anul 1611 a reprezentat încă un moment de ridicare a comitatului, împotriva habsburgilor și pentru demonstrarea fidelității față de principii ardeleni. Participarea Transilvaniei la războiul de 30 de ani a atras și participarea Maramureșului la unele dintre evenimente. În mod direct, anii 1657-1658 și 1661 au reprezentat momente de cumpănă în evoluția comitatului, a cărui echilibru fragil a fost din nou afectat. Ridicarea armatei comitatului, nevoită să participe la luptele lui Gheorghe Rákoczi II, pretendent la tronul Poloniei, impozitele uriașe impuse comitatului, devastarea acestuia de către armatele opozante au fost tot atâtea pietre de încercare. Sfârșitul secolului a adus o nouă ocupare a Maramureșului de către austrieci la 1685, cu devastări și pustiiri din partea armatei austriece ce ierna aici.

Alături de evenimentele politice ce i-au marcat evoluția, evenimentele sociale au fost și ele prezente, prin prima grevă minieră din Europa, care a implicat pe de o parte pe minerii de la mina de sare din Coștiui, iar pe de altă parte pe rege și pe cele 5 orașe maramureșene, care au fost nevoite să se implice pentru readucerea minerilor.

Numărul impresionant de mare de nobili români mici, prezenți în Plășile de Sus, Cosău și parțial în Plasa Sighet au fost elementul ce a imprimat specificitatea Maramureșului. Plasa de Jos a cunoscut o evoluție întrucâtva diferită, datorită

specificității ei. Restrângerea elementului românesc în defavoarea celui rutean s-a făcut prin colonizări masive de iobagi pe domenii ceva mai mari decât cele ale nobililor români. În plus scăderea populației, datorită unor valuri masive de ciumă din 1570, 1571, 1586 a determinat și ea colonizarea de populație ruteană, supusă, care a luat locul unei populații țărănești libere. Venirea în valuri a rutenilor este certă, primul val cunoscut, cel de la sfârșitul sec. XIV, sub ducele Teodor Koriatovici, fiind cel mai cunoscut.

Privilegiile orașelor maramureșene, mai ales cel din 1329, extins și asupra orașului Sighet la 1352, au stat la baza evoluției acestora, garantând o viață orășenească unui număr de 5 așezări, formate în jurul zăcămintelor de sare de la Coștiui, din mineri și oaspeți colonizați pentru exploatarea acestor zăcăminte.

În capitolul III au fost trecute, cronologic, momentele de intrare în Maramureș a marilor nobili ardeleni, care prin arendare, cumpărare, zalogire, au asigurat Fiscului o bază economică convenabilă. Ștefan Bethlen, Francisc Rhédei, familia Bánffy, Emeric Tököly, Maria Bárkoczi, născută Prinyi, Sigismund Korda, Anna Bornemisza, Mihai Teleki au determinat o schimbare serioasă în viața economică a comitatului, prin folosirea nediscreționară a bogăției de sare a comitatului, în detrimentul micii nobilimi și a comunităților locale, pe care le-au împins treptat la periferia societății. Desele decăderi de nobilitate, ce au avut loc pe parcursul secolului la inițiativa marilor magnați sau a Fiscului, au încercat să limiteze numărul celor scutiți de prestații. Analizând fenomenul putem concluziona că deși micii nobili maramureșeni nu dețineau întotdeauna acte pentru bunurile deținute, aceste decăderi de nobilitate și-au atins doar parțial scopul, în special bunurile, nu nobilii pierzându-și scutițiile. Pe de altă parte puterea economică mare pe care magnații au atins-o, au determinat autoritățile să încerce s-o limiteze, inclusiv prin ștergerea baronatului liber.

Elementul de continuitate și specificitate pentru secolul și teritoriul analizat a fost nobilimea mică, conscrisă în unități colective, numite *divissiones sau oszlás*, care conțineau teoretic 10 unități economice; în realitate însă numărul acestora era mult mai mare. Numărul acestora a variat pe parcursul întregului secol între 100-109, prin ele, precum și prin porțile iobăgești, asigurându-se evoluția economică a comitatului, predarea dărilor, plata impozitelor, susținerea efortului militar. Aceste diviziuni nobiliare reprezentau o expresie a evoluției istorice, cele mai multe, 33, țineau de Plasa de Sus,

unde procentul populației nobile și mărimea satelor erau mult mai mari; Plasele Cosău și Sighet erau formate din câte 24 diviziuni fiecare, iar Plasa de Jos era formată dintr-un număr mai mic de diviziuni, numărul nobililor din această unitate administrativ-teritorială fiind mult mai mic, doar orașele Teceu și Visk făceau excepție, având fiecare câte 4 diviziuni. În analiza evoluției acestei categorii, un aspect important a revenit punctării modului de judecată a micilor nobili, deselor conflicte cu bistrițenii, care duceau uneori la judecarea, condamnarea și executarea unor nobili maramureșeni pe teritoriul Districtului sășesc la Bistriței, a relațiilor economice și sociale, legate de căsătorii mixte, între cele două teritorii. Principalele obligații ale nobililor maramureșeni, legate de întreținerea militară a comitatului au fost analizate în funcționalitatea lor, nobilii fiind obligați să ridice oastea comitatului, de pedestrași sau călăreți, sub pedeapsa mică de 12 florini aplicată nobilului mic. Scutirea de participare la insurecția nobiliară, la 1637, prin principele Gheorghe Rákoczi II, nu a însemnat și încetarea acestei obligații, la 1675 insurecția generală este din nou pe ordinea zilei. Participarea la oaste a iobagilor sau a altor categorii sociale a dus la recunoașterea de către principii a meritelor militare, prin înnobilările colective, în special a populației maghiare din orașele maramureșene, mai ales sub principele Gabriel Báthory. Armata nobiliară, adunată în momente de restriște, și cei 150 pedestrași și 50 călăreți înarmați și instruiți pentru a asigura paza comitatului, la Hust și Visk, în momentele de respiro cădeau în sarcina nobililor, sub pedeapsa a 24 florini; în contul scutirii de la participarea la război, nobilii maramureșeni erau obligați la plata unei sume de bani ce reprezenta răscumpărarea obligației. Armaliștii condiționari în schimb erau obligați la participarea personală la apărarea militară a comitatului. Paza comitatului, urmărirea și prinderea hoților și răufăcătorilor, organizarea și susținerea juzilor circulatori, rezolvarea conflictelor de hotar cu bistrițenii și cu polonezii, mai ales cele legate de pășunatul oilor și treceri de animale pe poteci și drumuri oprite, fără plata tricesimelor, au reprezentat obligații colaterale la fel de importante. Purtarea corespondenței, poștăritul, ce reprezenta una dintre cele mai dificile sarcini ale nobililor maramureșeni, reprezintă un alt aspect important, prin numărul mare de nobili implicați, prin pagubele produse de poștași foarte des, prin confiscări ilegale de cai și harnașament; încercările de reglementare a abuzurilor prin introducerea *salv conductului* nu au avut rezultatele scontate, deși au limitat oarecum fenomenul.

O categorie socială importantă în societatea maramureșeană, preoții nobili, deși reduși ca număr, au reprezentat o categorie socială intermediară, care adesea deținea nobilitate personală, dar care se ocupa în paralel și cu agricultura, deținând turme mari de vite cornute și oi, mai ales în satele românești mari din Plasa de Sus, avea sluji și jeleri, deținea mori de făină și funcția de morar, mai mult pământ. Nobilitatea personală nu le asigura acestora dreptul de a dobândi moșii proprii, prin zalogire. Pe lângă veniturile din agricultură și creșterea animalelor, aceștia dobândeau și venituri din practicarea meseriilor legate de întreținerea bisericii: zugravi, pictori, dieci, constructori de biserici, majoritatea acestor preoți fiind întreținuți de comunitate, prin stole și din plata serviciilor religioase. Pe de altă parte, la rândul lor, preoții erau obligați să cotizeze pentru întreținerea superiorilor, protopopi și episcopi. Numărul mare de preoți din unele sate, mai ales din Plasa de Sus, a determinat comitatul să încerce limitarea numărului acestora la maxim 2, care trebuiau acceptați atât de sat cât și de vlădică. În contextul acesta merită abordat cazul lui Vasile Szaplonzai, probabil fiu de preot nobil din Sarasău, trimis la 1657 la studii la Nagyszombat (Trnava), de unde s-a întors, fără a fi consemnat ca fiind preot activ, doar un mare nobil implicat activ în viața administrativă și economică a comitatului.

Obligațiile multiple la care erau supuși micii nobili maramureșeni, de naționalitate română într-o proporție covârșitoare, cu excepția armaliștilor din Sighet, Hust, Teceu și Câmpulung, ce erau maghiari, militare, economice, administrative, precum și lipsa unor surse de venit însemnate au determinat această categorie socială să preia funcții administrative în comitat, sau funcții mărunte (morar, preot), să se ocupe cu comerțul, în special cel de vite sau de produse importate din Transilvania, Bistrița, Moldova, Polonia, cu creșterea unui număr mare de vite pentru comercializare, mai ales în Plasa de Sus. Obligația asigurării funcțiilor administrative ale comitatului, cele de juzi ai nobililor din cele 4 plăși, ducător al nobililor din orașe, asesori, notari, juzi sătești, avocați în procese era urmărită prin Congregația nobiliară a comitatului, în fața căreia aceștia depuneau jurământul, preluarea acestor funcții fiind obligatorie. Numeroasele obligații ordinare, legate de plata impozitului pe persoană, *taxa capitis*, erau completate de numeroase impozite extraordinare, pe care nobilii erau obligați să le predea oficialiilor comitatului. Obligația întreținerii drumurilor comitatului, susținerea materială a trimișilor comitatului,

participarea la Congregația nobiliară, participarea la punerea în posesie, hotărniciri, procese, împotriviri, ascultări de martori reprezintă tot atâtea sarcini nobiliare.

Nobilii din orașele maramureșene, proveniți din înnobilările individuale sau colective ale principilor ardeleni, precum și micii nobili de la sate, proveniți din vechile familii înnobilate în secolele anterioare sau din înnobilările armaliste pe baza meritelor militare au cunoscut fenomenul diviziunilor familiilor nobiliare.

Din puținele date oferite de documente s-a încercat creionarea modului în care aceștia trăiau, educația, religia, îmbrăcămintea și comportamentul, precum și modul de împărțire a averii, locuirea într-o păine a cel puțin două familii, testamentele, vânzările, comportament prin care treptat nobilii încercau să se asimileze nobilimii transilvănene fără a pierde din unicitatea și specificitatea veche a Maramureșului, peste care erau preluate noile legi. Deținerea unor loturi de pământ, a unui număr mic de iobagi, completa tabloul micului nobil maramureșean.

Analizând conscrierile consecutive ale locuitorilor comitatului, cele din 1600-1605, 1664, 1698, acolo unde acestea se păstrează, s-a încercat o apreciere a numărului locuitorilor comitatului în întregime și pe localități. Se remarcă dublarea populației pe parcursul secolului, de la 1200 porți erariale la 2500 astfel de porți. Sub rezerva unor conscrieri aproximative și a repartiției unui număr mai mare de porți în vederea perceperii unui impozit mereu în creștere, analizând datele oferite de documente îndrăznim să facem o apreciere a numărului locuitorilor comitatului, la 20000-350000.

Nobilii din orașele maramureșene, proveniți din orășeni înnobilați, formau o autoguvernare, o comunitate nobiliară cu propriile reguli, care au început să introducă reguli orășenești apusene atât în construcția caselor, cât și în modul de folosire a fundușurilor orășenești, în modul de autoadministrare și păstrare a privilegiilor, deținând drept de *jus gladi*. O caracteristică importantă a acestora este creșterea semnificativă a numărului lor pe parcursul secolului, la sfârșitul secolului în orașul Sighet fiind înregistrat un număr foarte mic de cetățeni, majoritatea locuitorilor au devenit pe parcursul secolului nobili.

Alți locuitori privilegiați ai orașelor, profesorii de la Școala reformată din Sighet, alumnii sau elevii acelei școli, preoții reformați, orășenimea bogată, comitele celor 5 orașe, vameșii, completau tabloul locuitorilor privilegiați din Maramureș.

Capitolul IV este rezervat analizării funcționarilor (slujbașilor) comitatului, mai exact a funcționarilor comitatului, a domeniilor nobiliare și a domeniului sării. Privind mai atent situația este imposibil de detectat o regulă conform căreia aceștia ar putea fi tratați unitar. Acceptând definiția conform căreia funcționarul presta o slujbă pentru care era remunerat am preluat această definiție, pe care am completat-o și cu cea de slujbaș, pentru a cuprinde întreaga paletă. Vicecomitele comitatului, în calitatea lui de înalt funcționar, confirmat de Congregația nobiliară a comitatului asigura continuitatea guvernării. Convocând și prezidând Congregațiile nobiliare, fiind trimis al comitatului în problemele de politică externă sau la Dieta Transilvaniei, acesta era cel mai important nobil local. Obligația perceperii dărilor, împreună cu juzii plășilor și alți oameni de încredere ai comitatului, eliberarea de chitanțe pentru sumele de bani primite, era una foarte importantă în secolul XVII. Folosirea oastei comitatului, așa numitul *Brachium* în sprijinul strângerii datoriilor, cercetarea și urmărirea răufăcătorilor, prin cele 3 inspecții anuale uzuale sau chiar de mai multe ori/an, prin juzii circulatori, erau sarcini importante ale vicecomitelui; alături de aceste obligații cele militare, de strângere a oastei comitatului, de pregătire a apărării comitatului, de administrare a banilor de soldă erau și ele foarte importante. Obligațiile economice, legate de cârciumărit, de execuții la fața locului, de limitare a abuzurilor juzilor circulatori, de cercetare a drumurilor și a podurilor, a unităților de măsură, de prindere și predare a iobagilor fugiți au fost completate de obligația păstrării bunei relații cu districtul vecin al Bistriței. Analiza relațiilor cu bistrițenii scoate în evidență relații politice și economice bune. Cele mai importante aspecte ale relației cu vecinii, soluționate de vicecomite erau cele legate de problemele de graniță, a furturilor de animale, a judecării hoților.

Vicecomitele asigura și controlul asupra bisericii ortodoxe, prin numirea vlădicilor, acordarea de ajutor acestor vlădici și asigurarea conducerii scaunului de judecată al congregației.

Juratul notar al comitatului, ales și el anual, odată cu ceilalți funcționari era principalul ajutor al vicecomitelui, ocupându-se de scrierea principalelor acte, a corespondenței comitatului, mai ales cu Magistratul orașului Bistrița, a verificării actelor de înnobilitare și a publicării notelor tergală în Congregația nobiliară a comitatului, de ținerea evidenței diplomelor nobiliare.

Cei mai importanți funcționari locali, juzii plășilor, asigurau împreună cu ceilalți funcționari și adjuncții lor, autoguvernarea comitatului, participând la Dieta țării, cercetarea porților pustii, la scaunul de judecată al comitatului, la cercetările comune la fața locului, adunarea dării, ieșirea la inspecții ca cercetași sau juzi circulatori, fiind obligați să-și prezinte cheltuielile și salariile prin împuternicit, în fața Congregației, care le analiza activitatea.

Jurații asesori, în număr variabil pe parcursul secolului, între 8-14, erau funcționarii ce asigurau mai ales justiția, fiind foarte importanți în ascultările de martori, mai ales în problemele legate de proprietate.

Avocații sau împuterniciții în procese asigurau reprezentarea nobililor în toate problemele legate de procese.

Juzii satelor realizau la nivelul satelor autoguvernarea.

Funcționarii domeniilor feudale realizau administrarea domeniilor și curților nobiliare. Prin căpitanul suprem al cetății Hust, vicecăpitanul acesteia, administratorul, contabilul, pârcălabii, judele măieriștii, măierița, contramaestrul arăturii, vornicul, comitele celor 5 târguri, brutarul, temnicerul, păstorul porcilor, păstorul vitelor, a mieilor, oilor, privighetorii, tâmplarii, capelanul cetății Hust, învățătorii, elevii, militarii cetății, căruțașii, stuparii, berarii, cizmarul curții, poștașii, argații, șindrilerii, țigani, sticlarul se realiza administrarea internă a domeniilor.

Domeniile feudale mici nu necesitau un număr atât de mare de angajați, majoritatea muncilor fiind prestate de supuși, conduși de comiți, juzi ai curții sau palernași, prefecti, provizori, inspectori.

Nobilii mici beneficiau de sprijinul supușilor în administrarea propriilor moșii, relațiile de familiaritate jucând un rol important.

Funcționarii domeniului sării, comitele cămării, lucrătorii de sare, miliariștii, mașiniștii, fierarii, administratorii sării, măglașii, scribii, asesorii, lopătarii, băieșii, pitarii realizau exploatarea zăcământului de sare de la Coștiui, asigurând cel mai important venit al Maramureșului.

În capitolul V s-a încercat creionarea câtorva aspecte importante din evoluția bisericii ortodoxe din Maramureș, tratată ca o structură socială separată, reprezentând principala organizație a românilor și rutenilor maramureșeni. Atât episcopatul, soboarele

de preoți, mari și mici cât și protopopiatele, au fost principalele forme de existență ale bisericii ortodoxe, marcate în mod covârșitor de influența calvină asupra lor și chiar de încercările de la mijlocul secolului de alipire a bisericii Maramureșului la cea calvină, sub Gheorghe Keleji. Datorită presiunii calvine, toate aceste instituții au cunoscut mici simplificări și modernizări, iar tot ca urmare a acestei presiuni episcopii erau controlați prin Congregația nobiliară a comitatului. Preoții maramureșeni au asigurat supraviețuirea bisericii, dar nu se poate identifica cu siguranță care a fost impactul presiunii calvine asupra acestora și asupra bisericilor sătești. Câteva dispoziții legale trădează starea de fapt a acestor preoți, numărul mare al acestora, fenomenul locuirii într-o pâine, abuzurile preoților, mai ales la înmormântări, prezența preoților bețivi, persistarea în ceea ce calvinii numeau "*boscoane*". Deoarece întreținerea bisericii și a preotului cădea în sarcina comunității, aceasta reprezenta adesea o povară pentru comunitate. Un aspect mai puțin studiat de către istoriografie și asupra căroră ne-am aplecat încercând schimbarea unor stereotipii este cel legat de raportul dintre timpul de lucru și sărbători, în secolul XVII; aproximativ 37% din an erau sărbători, una din cele mai serioase preocupări ale bisericii calvine îndreptându-se tocmai spre reducerea numărului de zile în care nu se putea lucra, doar la sfârșitul secolului reușindu-se o asemenea reducere. Presiunea bisericii calvine spre simplificarea obiceiurilor păgâne a fost și ea constantă pe parcursul secolului.

Influența calvină asupra vieții spirituale s-a realizat și prin susținerea din bani publici a Școlii calvine din Sighet, de a cărei funcționare răspundea Magistratul orașului, iar preoții ortodocși beneficiau de o educație locală din partea călugărilor moldoveni, în propriile curți.

Numărul mare de mănăstiri, 12, ce au existat în Maramureș au imprimat un caracter religios profund comunităților locale, multe din bisericile de lemn, situate în jurul mănăstirilor rezistând până astăzi. Numărul mare de cărți religioase găsite în bisericile maramureșene denotă relațiile comitatului cu Țările române și cu centrele tipografice din Principat; icoanele și pictura bisericească din Maramureș au provenit din centrele de iconari de la Moisei, Budești-Sârbi-Șieu, iar o a treia pe Valea Marei și Cosăului.

Analizând evoluția bisericii calvine se constată în primul rând influența și presiunea acesteia asupra bisericii ortodoxe, precum și rolul predominant al acesteia la nivelul elitelor, ca religie a principilor Transilvaniei. În secolul XVII aceasta primea subvenții de la mina de sare din Coștiui, prin bursa instituită de principele Gabriel Bethlen, iar locuitorii orașelor maramureșene asigurau repararea și construcția bisericilor. Preoții acestei religii, prin poziția lor privilegiată, au făcut parte din categoria orășenilor bogați, beneficiind nu doar de scutiri importante de la plata taxelor și impozitelor, ci și de subvenții serioase. Prezența spitalului, pe lângă biserica din Sighet, aspect insuficient deslușit datorită lipsei isvoarelor scrise, ridică problema modului de administrare a fondului necesar întreținerii acestuia, fond din care se acordau împrumuturi cu dobândă de 8-10%, funcționarea acestuia presupunem că s-a circumscris funcționării instituțiilor similare din Ardeal, care au beneficiat în ultimul timp de o atenție sporită din partea istoricilor.

În capitolul VI, dedicat analizei structurilor neprivilegiate, se încearcă o scurtă trecere în revistă a categoriilor sociale socotite îndeobște neprivilegiate, țărănimea liberă, cea dependentă, preoții iobagi, negustorii și micii comercianți, orășenimea săracă (locuitorii simpli, meșteșugarii, darabanții, tăietorii de sare), precum și obligațiile acestora legate de ajutoarele la cetăți și dările la care erau supuși.

Evoluția istorică a Maramureșului pe parcursul sec. XIV-XVII a determinat reducerea constantă a numărului țăranilor liberi, în detrimentul celor supuși. Din nefericire documentele păstrate nu ne oferă posibilitatea încadrării și delimitării corecte a acestei categorii. Totuși ascultările de martori și Urbariile de la sfârșitul secolului înscriu această categorie separat; Se remarcă existența unor sate quasi-țăărănești: Rozavlea, Brebi, Văleni, Hărnițești, Valea Mare, Botiza, Hoteni, Vadu Izei, unde impozitul pe care trebuiau să-l plătească țăranii era trecut separat de impozitul satului, și era diferit. Această categorie se supunea și ea juzilor sătești, cărora le preda impozitul, iar principala caracteristică de oameni liberi era folosită în modul de folosire și înstrăinare a bunurilor imobiliare, unde acționau în mod asemănător nobililor. Diferența față de nobili reieșea și din lipsa scutirilor de la plata vămilelor și tricesimelor pentru produsele cumpărate pe seama lor, iar faptul că nu erau supuși îi scutea de la plata daturilor. Prezența acestei categorii (providus) în ascultările de martori legate de proprietate, precum și pe piețele

săptămânale din Baia Mare atestă o poziție socială superioară iobagilor, poziție care permitea o ascensiune mai ușoară în rândul privilegiaților, mai ales prin căsătorie.

Complementari nobililor mici, iobagii maramureșeni asigurau atât subzistența domeniilor feudale Hust, Bocicoi, Coștiui, a domeniului sării de la Coștiui și a nobililor mici și mari pe care-i slujeau. Numărul acestora a rămas relativ constant pe parcursul secolului, care nu a cunoscut fenomene masive de iobăgire, ci dimpotrivă fenomene de înnobilare a iobagilor pe baza slujbelor credincioase arătate stăpânilor. Supuși unei presiuni sociale în creștere, datorită creșterii succesive ale obligațiilor acestora pe parcursul secolului, iobagii au urmărit adesea eliberarea din jugul asupririi, calea cea mai simplă fiind fuga de pe domenii în Polonia, Moldova, Ardeal, sau de pe un domeniu pe altul, de la un stăpân la altul. Needucați și profund îndatorați, aceștia nu au cunoscut un progres intelectual semnificativ, singura educație pe care unii au primit-o fiind cea religioasă. Lipsa acestei culturi a determinat și păstrarea unei credințe ortodoxe aproape pure, pe care toată presiunea calvină n-a reușit s-o modifice în mod real, indiferent că era vorba de rituri, superstiții, sărbători sau doctrină. Obligațiile la care erau supuși au fost studiate în mod excelent de istoricul David Prodan, iar obiectul analizei noastre s-a îndreptat spre punctarea concretă a unora din aspectele evoluției iobagilor maramureșeni. Maramureșul a fost conșcris pe parcursul secolului cu un număr de 108-109 porți iobăgești, respectiv un număr de 1080-1090 gospodării iobăgești, o creștere de 20% față de începutul secolului. Numărul iobagilor ce locuiau la sfârșitul secolului în Maramureș era sub 50%, din care cel puțin pe domeniul Cămarii de sare din Coștiui un procent de 20% din populație locuia într-o pâine. Analizând componența socială a celor 4 plăși, constatăm că Plasa de Jos era locuită în mod predominant de iobagi, cu un număr de 58 porți, mai mult de jumătate din totalul iobagilor locuind în această plasă. În Plasa Sighet erau un număr de 21 porți, situate mai ales la nord de Tisa, pe actualul teritoriu al Ucrainei, iar plășile Cosău și de Sus erau aproximativ la fel de dense, cu câte 15 porți. Analizând obligațiile acestei categorii sociale am constatat că acestea erau cantonate în jurul economiei domeniiale, asigurând supraviețuirea acesteia, prin muncile prestate în agricultură, creșterea animalelor, la Cămară. În afara domeniilor fiscale, iobagii de pe părțile de moșie ce aparțineau marilor familii nobiliare prezente în Maramureș prestau cam aceleași obligații față de stăpânul feudal, căruia-i dădeau dări anuale, produse pentru

întreținerea curții, prestând toate muncile agricole. Unul din cele mai interesante obiceiuri ale maramureșenilor, ce a rezistat până în zilele noastre este surprins la începuturile sale în secolul XVII, și anume plecarea unui număr de cosași și lucrători din satele maramureșene, pe moșiile din Transilvania ale familiei Teleki la muncile agricole, vara.

Iobagii micilor nobili maramureșeni, deși în număr mic, erau și ei prezenți în Maramureș, mai multe decizii ale Congregației nobiliare referindu-se la aceștia. Creșterea numărului iobagilor din sate pe parcursul secolului a avut loc în detrimentul nobilimii, secolul consemnând de regulă prezența acelorași mici familii de nobili ce dețineau iobagi ereditari în aceleași sate. Erau supuși jurisdicției stăpânului de pământ, fiind zălogiți, vânduți, luați sub cheazășie, iar asprimea obligațiilor feudale a determinat pe parcursul întregului secol sporirea fenomenului fugii de pe moșii, readucerea iobagilor fugiți reprezentând o preocupare majoră a nobilimii și Dietelor ardelene. Judecarea, întemnițarea iobagului erau atribuțiile scaunului de judecată al satului, a juzilor orășenești, a scaunului stăpânului, a scaunului prefectului și a judeului curții. Amenzile aplicate iobagilor pentru diferite pricini erau de regulă duble ca valoare, mărturiile, întemnițarea și condamnarea iobagului fiind mult mai ușor de aplicat în cazul lor. Deși dețineau gospodărie proprie, pământ propriu și din defrișare, se ocupau de creșterea animalelor, asemenea nobililor, deținând mori proprii, fiind uneori la fel de înstăriți ca nobilii mici din sate, trăind împreună cu aceștia și împărțind pământurile comune, aceștia erau obligați să plătească vămi și tricesime pentru produsele importate, fiind scutiți de la plata acestora doar în cazul revenirii la vechii stăpâni, după fuga de pe moșii. Datorită slujbelor credincioase prestate stăpânului de pământ unii iobagii erau eliberați și apoi înnobilizați, intrând la rândul lor în categoria celor privilegiați. Analizând cele mai importante sarcini fiscale ale iobagilor constatăm că obligațiile militare, de prezentare la oaste, împreună cu plata dărilor țării, ordinare și extraordinare, mereu în creștere, au fost principalele și cele mai grele sarcini iobăgești. Foarte interesant în contextul studierii comportamentului iobagilor vizavi de stăpâni a fost analiza îmbrăcăminte, ca simbol al stării sociale, a timpului de lucru, religiei, școlii, naționalității, colonizării iobagilor ruteni, fenomen pe care-l socotim încheiat în secolul XVII.

Negustorii și micii comercianți din comitat importau o serie de produse necesare vieții cotidiene.

Unul din aspectele care ne-au solicitat în mod deosebit atenția a fost modul de funcționare a societății orășenești, în care alături de privilegiați trăiau militari, orășeni, negustori, breslași, meșteșugari, țigani, a căror coviețuire în orașe se baza pe drepturi și libertăți specifice fiecărei categorii. S-au analizat câteva din hotărnicirile orașelor maramureșene, obligațiile acestora, precum și tabloul social al locuitorilor proveniți mai ales din coloniștii cu rol în susținerea exploatarea de sare de la Coștiui. Obligațiile acestora reprezentau sarcini colaterale legate de exploatarea și transportul sării. S-a încercat creionarea modului de transfer, pe parcursul secolului, de la o categorie de orășeni neprivilegiați, prin prestarea de slujbe credincioase Fiscului, la o categorie de nobili armaliști, proveniți din înnobilări individuale și colective. Această transformare a orașelor maramureșene, mai ales a Sighetului, a fost încă un element de specificitate a Maramureșului. Desele „*depuneri*” de nobili, precum și reglementarea relației orășeni-nobili, pe baza Articolelor dietale de la Bistrița din 1622, au stat la baza evoluției economico-sociale a orașelor maramureșene. Unul din cele mai importante aspecte ale evoluției interne, pe care am încercat să-l analizăm aici a fost modul de autoadministrare al orașelor, prin producerea unui procent semnificativ din bunurile necesare vieții cotidiene, prin intermediul meșterilor locali. Se pare că organizarea în bresle a acestor meșteri, cu Statute proprii, a fost ceva mai târzie, secolul XVII cunoscând evoluția unor categorii socio-profesionale importante, măcelarii, cizmarii, pielarii, croitorii, comercianții, negustorii, samsarii, fierarii, olarii, blănarii, curelarii, năsturarii, pantofarii, brutarii, rotarii, dogarii, lăcătușii, bărbierii etc., care jucau un rol important în evoluția economico-socială. Cei mai importanți și adesea prezenți în fața Congregației nobiliare erau meșterii care se ocupau de confecționarea hainelor și încălțăminteii, limitațiile întocmite de principii transilvăneni și Congregația nobiliară a comitatului demonstrând o preocupare constantă de limitare a prețurilor produselor de bază, mereu în creștere pe parcursul secolului, creștere ce a dus la o inflație de 100% la produsele de bază. S-a creionat succint și relația foarte bună, dar în afara legii dintre acești meșteri din orașele maramureșene, mai ales din Sighet și locuitorii români din satele comitatului, care ofereau materia primă, eludând adesea limitațiile legale. Transportatorii sării maramureșene, pe apă și pe uscat, asigurau contra cost desfacerea acestui produs; cârciumarii desfăceau vinul, a cărui preț era și el stabilit, iar darabanții ce locuiau în orașe

constituiau paza permanentă a acestora și erau folosiți și la supravegherea muncilor legate de transportul sării, fiind adesea un fel de *miliție locală*, având ca sarcină și poștăritul. Reprezentau o categorie intermediară între orășeni și nobili, provenind din localitățile învecinate cetății Hust, fiind organizați în Ordinul darabașilor.

Micii megustori și comercianții din orașe erau prezenți și ei; mai ales cei din Sighet sunt prezenți în documentele epocii. Analizând aceste documente constatăm prezența unui număr mare de negustori din orașele maramureșene pe piața din Baia Mare, unde vindeau, alături de produse agricole, mai multe produse meșteșugărești, căciuli de blană, cojoace din blană de iepure sau berbec, opinci, piei de animale, vin etc.

Analizând ocupațiile orășenilor, aceștia se ocupau în primul rând de exploatarea sării, de transportul acesteia, de asigurarea plutelor și a corăbiilor, fiind antrenați și în muncile de la Cămara de sare, alături de practicarea unei agriculturi de subzistență, care asigura necesarul de alimente și animale.

Țigani din comitatul Maramureș și din orașele maramureșene, foarte puțini la număr, au fost surprinși și ei de documente, în special de Urbarii, ca practicând meseriile legate de prelucrarea metalelor, mai ales a fierului, fiind supuși plății ai Fiscului.

Analizând multitudinea de dări, taxe, servicii, ajutoare la cetăți, toate obligații împovărătoare ale comitatului, documentele de arhivă ne oferă cifre clare privind creșterea constantă a acestora pe parcursul secolului. Impozitele ordinare, dar mai ales cele extraordinare, au dus la o decădere constantă a economiei comitatului, nevoit să asigure sume uriașe de bani, un număr mereu în creștere de animale de tăiat, precum și produse agricole pe seama comitelui comitatului, a principelui, turcilor și spre sfârșitul secolului pe seama austriecilor. Media anuală a impozitului plătit pe parcursul secolului a fost apreciată la 85000 florini, ceea ce reprezenta o pătrime din darea extraordinară plătită de întreaga Transilvanie. Cea mai împovărătoare sarcină era însă de departe impozitul în natură. Ajutoarele militare la cetățile Hust, Oradea, Ineu erau și ele sarcini grele.

Dările iobagilor, principalii purtători ai sarcinilor feudale, în bani și în natură, au cunoscut o creștere constantă pe parcursul secolului, de la 1 florin și 40 dinari la 1600 la 35 florini la 1695. Acestora li se adăugau obligațiile legate de predarea căruțelor cu victualii, de mai multe ori/an, ceea ce plasa iobăgimea la un nivel extraordinar de mare a sărăciei.

În capitolul VII s-a încercat analiza vieții economice a comitatului pe parcursul secolului XVII. Pornind de la analiza factorului geografic, al solului și subsolului, reprezentat de existența unui număr mare de munți ce înconjoară Depresiunea Maramureșului și au impregnat caracterul de crescători de animale locuitorilor din satele din apropiere, de situarea într-o depresiune ce nu oferea decât posibilități restrânse agriculturii, s-a încercat în primul analiză raportului dintre comitatul Maramureș și ținuturile învecinate. Fără aceste teritorii (Bistrița, Moldova, Polonia) viața economico-socială ar fi arătat cu siguranță altfel. Nu doar comunicarea cu teritoriile menționate, dar mai ales relațiile economice și comerciale bune au asigurat Maramureșului un echilibru foarte necesar dezvoltării sale. Drumurile istorice au asigurat practicarea unui comerț înfloritor și mișcări de populație semnificative, Maramureșul fiind în secolul XVII un izvor demografic important pentru zonele învecinate, Ardeal, Moldova și Polonia. Am încercat să stabilim care au fost rutele de mișcare ale populației, pe baza documentelor păstrate, fără a se reuși stabilirea exactă a dimensiunii fenomenului.

Practicând agricultura de subzistență maramureșenii își asigurau prin aceasta traiul zilnic. Terenul sterp nu reușea să hrănească un teritoriu cu o populație în creștere, iar agricultura practică îndeosebi pe terase era insuficientă. Cultivarea grâului, secării, ovăzului, meiului, alacului, linteii, mai târziu și a porumbului era adesea completată de importul sămânței din Ardeal. Alternarea regulată, gunoarea pământului, prin gunoi de grajd sau prin păscutul animalelor, creștea puțin productivitatea solului. Măierșiștile asigurau produsele de bază necesare întreținerii domeniului, acestea fiind completate de darurile supușilor. Importul de produse agricole suplinea și el o parte a necesităților în creștere. Unul din fenomenele cu care secolul s-a confruntat și care a dus la sporirea teritoriului cultivat, analizat de noi aici, era cel al defrișărilor și deștelenirilor, ce asigurau o anumită prosperitate locuitorilor. Pomii fructiferi pomeniți de documente asigurau necesarul de prune albe și albastre, mai ales uscate, mere, pere, nuci, care se și vindeau.

Întrucât agricultura, datorită condițiilor geografice, era prea puțin dezvoltată, caracteristic pentru Maramureșul secolului XVII a fost creșterea animalelor, mai ales în Plășile de Sus, situate în apropierea pășunilor montane. Numărul foarte mare de animale deținute de nobili și supuși demonstrează acest lucru. Turmele mari de oi aparținând nobililor din Plasa de Sus le asigura un venit necesar subzistenței familiei. Creșterea

animalelor de tracțiune mari, boi și cai, era necesară mai ales datorită obligațiilor legate de transportul sării. Jefuirea maramureșenilor în munții comuni cu Bistrița, conflictele de graniță cu bistrițenii, au fost analizate și ele, mai ales pe baza documentelor din fondul Primăria orașului Bistrița. obligația plății dijmei din porci, specifică românilor a determinat creșterea unui număr însemnat de animale, care erau scoase la pășunat în pădurile de ghindă, care asigurau indirect și un venit din ghindărit, mai ales pentru turmele de porci scoase la îngrășat, în vederea vânzării. Aceste venituri se împărțeau între proprietari, în funcție de suprafața de pădure deținută.

Analizând celelalte activități specifice, exploatarea pădurilor, a munților, creșterea albinelor, vânatul, pescuitul, ghindăritul, exploatarea morilor, a vămilor, a tricesimelor, a comerțului cu vite câteva concluzii se impun cu claritate. În primul rând s-a încercat stabilirea raportului între exploatarea munților pentru pășunat, mai ales de către locuitorii nobili din Plasa de Sus, descrierea stânilor, a obligațiilor legate de creșterea oilor (cași, berbeci, miei), și exploatarea munților pentru confecționarea plutelor. Tot aici s-a încercat creionarea unor aspecte legate de vagabondajul pe munți și înțelegerile bilaterale cu bistrițenii și polonezii, nemulțumiți de prezența unui număr mare de hoți prin munții comuni, inclusiv a hoților ce-l însoțeau pe Pinte. Interzicerea exportului de vite din comitat, intrarea spre comercializare a unor turme de vite aduse de negustori greci din Moldova, pe cărări oprite, fără plata vămilor și tricesimelor, vânzarea de vite crescute în măierăștile micilor nobili maramureșeni din Plășile de Sus și Cosău au fost și ele constante ale veacului. Conflictul cu bistrițenii, care a mocnit pe parcursul secolului, cu un moment de maximă răbufnire în deceniul al IV-lea, a marcat și el relația cu vecinii din Districtul săsesc al Bistriței, analizată aici.

Ramuri mai puțin surprinse de documente, dar prezente pe parcursul secolului, creșterea albinelor, vânatul, pescuitul, transportul diverselor produse au reprezentat ocupații auxiliare.

Unele din cele mai bine dezvoltate activități aducătoare de profit au fost cele legate de exploatarea pădurilor. Confecționarea plutelor, butinăritul, cărbunăritul, au reprezentat, împreună cu construcția caselor de lemn și a bisericilor maramureșene, principalele ocupații de care ne-am ocupat. Rămase până azi bisericile de lemn de gorun reprezintă culmea artei exploatării lemnului, iar pictura murală păstrată în câteva din

aceste biserici, renovată în ultimii ani trădează preocupări serioase în acest domeniu, la nivelul societății. Aceleași preocupări pot fi desprinse și din analiza modului de construcție a caselor, multe exemplare fiind păstrate în Muzeele în aer liber, în special în cel din Sighetu Marmației. Exportul lemnului în Ungaria și a dranițelor pentru acoperiș în Ardeal, mai ales în Baia Mare, trădează și alte ocupații. Aceste ocupații au determinat însă și apariția îngrijorărilor legate de exploatarea sălbatică a pădurilor, care se răreau pe parcursul secolului XVII.

Una din cele mai importante ramuri economice, morăritul, este surprins și el pe baza documentelor de arhivă. Poziția morarilor în societate era una relativ privilegiată, prezența juzilor circulatori la morile Fiscului și la morile private din comitat fiind o constantă a secolului.

Foarte importante pentru venitul oferit, vămile și tricesimele au fost și ele analizate, pe baza legilor și a scutiților de la plata acestora, deținute mai ales de nobili, dar și de locuitorii orașelor maramureșene, mai ales din Sighet. Conflictul între scutiți și vameși, veniturile vămilor din Sighet, Visk, Hust, încălcări și abuzuri la intrarea în Maramureș dinspre Bistrița, la Telciu, la Bocicoi, spre Polonia, precum și plângerile constante ale locuitorilor comitatului și a vameșilor au fost analizate pe baza documentelor de arhivă. Importul unor produse în Maramureș, mier, vin, piper, mirodenii, seu, frânghii pentru mină, semințe, folosirea meșterilor constructori bistrițeni este și ea prezentată succint. La fel sunt prezentate succint și comerțul cu vite, exportul unor produse din Maramureș, precum și îndeletnicirile localnicilor legate de confecționarea unor produse de îmbrăcăminte, sau a produselor necesare în gospodărie.

Ultima ramură economică prezentată, și care aducea veniturile în bani ale comitatului, exploatarea sării, beneficiază de o analiză a ceea ce însemna metoda exploatării, personalul implicat, modul de dispunere a domeniului de la Coștiui, precum și ramurile colaterale legate de această exploatare, cârciumăritul, producerea hranei, muncile auxiliare, vămile legate de sare și veniturile lor, transportul sării etc. Transportul sării, asigurat atât de către iobagi, cât și de către locuitorii din orașe, confecționarea plutelor și a vapoarelor și transportul sării pe Tisa spre Ungaria reprezintă tot atâtea aspecte asupra cărora ne-am aplecat.

Concluzionând periplul nostru prin structurile economice și sociale din Maramureș în secolul XVII, putem afirma că evoluția economică și socială a acestui comitat de margine s-a circumscris evoluției generale a Transilvaniei, cu aspecte și tendințe proprii, pe care am încercat să le punctăm în prezentarea noastră, fără a epuiza subiectul, lăsând loc unor analize viitoare aprofundate pe baza documentelor de arhivă.

Bibliografie selectivă

1. Izvoare

1.1. Izvoare editate

- Ciubotă, Viorel, și alții, coordinatori, *Episcopia greco-catolică de Muncacevo. Documente*, Satu Mare- Ujgorod, 2007
- Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Institutul de Arte Grafice “Ardealul”, Cluj, 1928
- Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei, 1653*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1997, ediție îngrijită de Liviu Marcu
- Cziple, Alexandru, *Documente referitoare la Episcopia din Maramureș*, în *Analele Academiei Române, Memoria Secțiunii Istorice, seria II, tom 8*
- Kemény, Ioan, *Memorii, 1607-1662. Scrierea vieții lui*, traducere Pap Francisc, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2002
- Mihalyi, Găvrilă, *Reflexii asupra diplomelor maramureșene publicate de dr. Ioan Mihalyi*, Sighet 1934
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Maramureș-Szighet, Tipografia lui Mayer și Berger, 1900; ediție nouă, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, ediția a IV-a, Cluj-Napoca, 2009, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”
- Iorga-Hurmuzaki, XV, *Documente cu privire la istoria românilor, 1601-1825, vol XV, partea a II-a, Acte și scrisori din arhivele orașelor Bistrița, Brașov, Sibiu*, București 1913
- Joódy Pál, *Máramaros vármegye, 1749-1769. evi Nemesség vizsgálata, Máramarossziget, 1943 (Verificarea nobilimii din anii 1749-1769 în comitatul Maramureș)*
- Joódy Pál, *Cercetarea calității de nobili în comitatul Maramureș, 1749-1769*, Ediția a II-a, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2003
- Monumenta Comitativa Regni Transylvaniae- Erdelélyi Országgyűlési emlékek (Hotărârile Dietei Transilvaniei)*, sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. I-XXI, Budapesta, 1875-1898
- Pop, Ioan Aurel, coordinator, *Diplome maramureșene din secolul XVI-XVIII provenite din Colecția lui Ioan Mihályi de Apșa*, Editura Academiei Române, București, 2010
- Pușcariu, Ioan cavalier de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892
- Tripartitum opus juris consuetudinarii incliti regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbecz*, personalis presente regie majestatis locum tenentes, accuratissime editum
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI, București, Imprimeria Națională, 1939

Izvoare inedite

1) Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Országos Levéltár)

Colecția Urbarii și conscripții

Colecția microfirme, Ungaria, rola 263, Urbaria et Conscriptioe

Dica-jegyzékek, Raksz. A 2684. Tom: LXIV

E 159 Maramureș

E 210, Salinaria, 1600-1601

E153, Acta Paulinorum, nr 206

MOL, Rola 1675, „Ratio dicae seu contributionis, et taxae nobilim comitatus

Maramarosiensis anni 1601-1604”

Rola 9695, Registrul de decimă/1615

Role Ungaria, Arhiva celor 5 târguri de coroană, copie după fondul din Beregszaz, nr. 42/1667

2) Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale

Colecția de documente și manuscrise, nr. 9-13, Historia Rei Cameralis

Colecția Kemény, 1634, f. n.

Colecția Socoteli princiare, nr 40, 27, 52

Fond Colecția de manuscrise a Muzeului ardelean, Articole dietale

Fond familial Bethlen de Criș, nr. IV/ 344-1678, Urbariul bunurilor ce țineau de cetatea Hust

Fond familial Bornemisza de Kászon

Fond familial Korda

Fond familial Mihali

Fond familial Teleki de Satulung, nr. 160

Fond familial Vecsei

Fond Primăria orașului Bistrița, documente românești

Fond Primăria orașului Bistrița, seria I

3) Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale

Colecția de documente Ioan Mihalyi

Colecția de role, Rola 1, familia Rednic

Colecția Nicolae Pipaș

Fond Comunitatea nobiliară Sighet

Fond Prefectura județului Maramureș, Diplome privilegiale

Fond Prefectura județului Maramureș, Protocoalele Congregației nobiliare ale comitatului, nr. I-IX

Liceul Reformat Sighet, Colecția de documente

Oficiul parohial Sighet, nr. 1/1632-1762, Autonomia oficiilor parohiale reformate din Maramureș

Oficiul reformat Sighet, Socotelile spitalului

Prefectura județului Maramureș, Acte financiare, nr.6-9/1693

Primăria orașului Baia Mare, Acte feudale, Acte administrative
Primăria orașului Sighet

4) Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale

Fond familial Teleki

5) Serviciul Județean Bistrița al Arhivelor Naționale

Colecția Marțian Dan

6).Serviciul Arhivelor Naționale Centrale

Colecția microfilme Cehia, Rola 101, 102, 104

Colecția microfilme Ungaria, Role 210, 224 263

7) Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj–Napoca

Urbariul cetății Hust de la 1600, copie

2. Istoriografie

2.1. Lucrări generale

A Hajdú – Bihar megyei levéltár, évkönyve, XIX, Debrecen, 1992

A Magyar Tudományos Akadémia művészettörténeti kutató csoportjának forráskiadványai XIX. Urbaria et conscriptiones, 7 Füzet, Budapest, 1984

Achim, Viorel, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București 1998

Acsády, *A magyar jobbágyság története*

Albu, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*

Andea Susana Andea, Avram, *Transilvania ierarhi și monahi*, Cluj-Napoca, 2008

Andea, Susana, Andea, Avram”*Haiducul Pinteasa și lumea sa, 1693-1703*” Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003

Ardelean, Florin Nicolae, *Organizare militară în Transilvania princiară. Comitate și domenii fiscale*, teza de doctorat, 2010

Baán Kálmán, *Máramaros vármegye birtokos nemesenek*, în *Magyar családtörténeti Szemle*, 1938, pag.1-7

Balász Szölosi, *Maramaros megye viszonyainak ismertetése (Descrierea stărilor comitatului Maramureș)*, Pesta 1856

Bârlea, Ioan, *Însemnări din bisericile maramureșene*, București, 1909

Beláy, Vilmos, *Maramaros megye tarsadalma es nemzetiségi a megye betelepüsetöl a 18 század eleig*, Budapesta 1943

Bethlen, Nicolae, *Descrierea vieții sale de către el însuși*, Casa Cărții de știință, Cluj-Napoca, 2004

Binder, Pavel, *Contribuții la studiul feudalismului în Maramureș și în nordul Transilvaniei*, în SAI, X, 1967

Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, Editura Tipografiei diecezane

Bud, Tit, *Dizertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureș*, Gherla 1891

Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2000

Cipariu, Timotei, *Archivul pentru filologia și istoria*, I, XXII/1868, 1869

Costea, Ionuț, *Nobilitate, Etnie, regionalism în Transilvania Princiară (sec. XVII)*, Cluj Napoca, 2005, Editura Argonaut

Costea, Ionuț, *Nobilimea românească din Transilvania în secolul al XVII-lea*, rezumatul tezei de doctorat

Csánky Deszö, *Maramarosmegye és olahság a XV században*, în Századok, 1889

Cserey, Mihály, *Erdélyi históriája, 1661-1711 (Istoria Transilvaniei)*, Bibliotheca Historica, Budapest, 1983

Dăncuș Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, București, Editura Sport Turism, 1986

Diacon Olecsandr Monici, *Maramorska shiatina: napisi z istorii Grușinskovo monastiria*, Ujgorod, Editura Patent, 2008

Drăgan, Ioan, *Cnezi și nobili români în vremea Corvineștilor*, în *Nobilimea românească din Transilvania*

Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000

Dumitran, Ana, Botond Gúdor, *Înnobilarea românilor în epoca principatului autonom al Transilvaniei și semnificațiile sale religioase*, în *Mediaevalia Transilvanica*, tom III, 1999, nr 1-2

Fehér János, Entz Géza, *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673-1681)*; Müvelődéstörténeti Alapítvány, Kolszvár, 2007

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, București, 1940

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997

Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006

Ghitta, Ovidiu, *Din problematica morală la începutul secolului XVII (cazuri din Maramureș și Sătmar)*

Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001

Ghitta, Ovidiu, *Aspecte ale mentalului colectiv la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII*, în *Comunicări ale cercurilor științifice studentești*, Istorie, vol. II, 1984

Grama, Alexandru, *Instituțiile calvinești în biserica românească din Ardeal*, Blaj, 1895

Komáromy, Andras, *Maramaros vármegye jegyzőkönyveibol*, în *Történelmi Tár*, XI, 1910

Kraus, Georg, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, Editura Academiei R. P. R. , București, 1965

- Idu, Petru Dan, *Om și natură în Carpații Maramureșului și Bucovinei, Viața pastorală*, Editura Napoca Star, Cluj, 1999
- Ilko Vasili, *Câteva probleme din istoria Maramureșului epocii feudale (până la mijlocul secolului XIX)*, în *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare, 1999
- Iordache, Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. 1, 2
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989
- Iuga, Nicolae, *Genealogia familiilor nobile maramureșene (secolele XIV-XX)*, în Vatra, 1986
- Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között*, Cluj, 1940
- Hanga, Vladimir, *Istoria dreptului românesc*, Editura Academiei R.S.R., București 1970, vol. I.
- Herlea, Alexandru, *Studii de istorie a dreptului, vol.I, Organizarea de stat*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983
- Luchinich Imre, *Erdelyi területi változásai, a török hódítás korában (1541-1711)*, Budapest 1918
- Lupescu Mária Magdolna, *Societate nobiliară și cultura materială în Transilvania medievală*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, 2008
- Magyary, Andras, *Parasztság helyzete, habsburg ellenes és antifeudalis marca a XVII fordulojan Maramaros tartomanzban (Situția și lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor în Maramureș la sfârșitul secolului XVII)*, în *Studia historica*, 1961
- Magyary, Andras, *Date privind relațiile agrare din Maramureș la sfârșitul secolului XVII*, în *Studia historica*, 1968
- Málusz, Elemér, *Hungarian nobles of medieval Transilvania*, în volumul *Nobilities in Central and Eastern Europa: Kinship, Property and Privilege*, Budapest-Krems, 1994
- Marina, Mihai, *Maramureșenii, portrete și medalioane*, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 1998
- Meteș, Ștefa, *Istoria bisericii românești din Ardeal*, vol. I, Sibiu, 1935, Editura Librăriei Arhidiecezane
- Meteș, Ștefan, *Literatura și arta românească din Ardeal până în secolul XVII*, vol.I, Sibiu 1935, Editura Librăriei Arhidiecezane
- Meteș, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1997
- Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936
- Moga, Ioan, *Voievodatul Transilvaniei. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*, Cluj-Sibiu, 1945
- Moga, Ioan, *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*. Sibiu, 1945(Extras din Anuarul Institutului de Istorie Cluj)
- Moldovan I. Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007
- Morariu, Tiberiu, *Viața pastorală în munții Rodnei*, Societatea Regală Română de Geografie, București 1937
- Morariu, Tiberiu “ *Die Maramureș*”, București, Editura Dacia, 1942
- Morariu, Tiberiu, *Transilvania și Maramureșul*, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1944

Motogna, Macarie, *Mănăstiri ortodoxe românești din Transilvania, Banat, Maramureș în secolele XI-XVII*, în *Ortodoxia maramureșeană*, 2001, nr. 6

Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006

Papacostea, Șerban, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Editura Corint, București, 1999

Papp, Jozséf, *Adalékok Máramaros történetéhez*, Sighet 1909

Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992

Pâclișanu Zenovie, *Contribuții istorice privitoare la situația materială a preoțimii române din Ardeal și Ungaria*, în *Cultura creștină*, VI, nr. 5, 1916

Petrovai, György *A maramarosi oláhok. Betelepedisük vajdak és kenezik*, în *Századok*, 1911

Petrovai, György, *A Dolhay család eredete, leszámazása és története 1366-1708 (Originea, genealogia și istoria familiei de Dolha)*, în *Turul*, XI, 1893

Petrovai, György, *Az Ilosvay család, leszámazása (Genealogia familiei de Iloșva)*, în *Turul*, XIV, 1896

Pippidi, Andrei *Note de istorie a Maramureșului în sec. XVI-XVII*, în *Marmația*, 1979-1980

Pop, Ioan Aurel, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, 1997

Pop, Ioan-Aurel, *Instituțiile medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991

Pop, Ioan-Aurel, Thomas Nágler, coordonatori, *Istoria Transilvaniei până la 1541*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003

Popa, Anastasie, *Biserici vechi de lemn din Transilvania și Maramureș*, Tipografia Cartea românească, Cluj 1937

Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970

Porumb, Marius, *Icoane din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1968

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, vol II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987

Prunduș, Pr. Silvestru Augustin, Clemente Plaiianu, Clemente, *Catolicism și ortodoxie românească; Reforma religioasă și românii din Transilvania*

Rusu, Gabriel-Virgil, *Urmărirea infractorilor în comitatele ardelene-secolul XVII*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 2011

Rüsz-Fogarasi Enikő, *Privilegiile și îndatoririle orașelor din Transilvania voievodală*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003

Schönherr Gyula, *Czimeres nemeslevelek a máramarosi levéltárakban*, în *Történelmi Társ*, 1889, pag. 345-354

Szádeczky Lajos, *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon okirattárral (1307-1848)*, vol.I, Budapest 1913

Századok, 1889, vol.VIII, pag.1-154

Szilághi, István, *Máramaros megye általános történelméből*, în *Századok*, Budapest 1889, nr. XXIII

Szentgyörgyi Maria, *Jobbgyterhek a XVI-XVII. századi Erdelyben*, Akadémiai Kiado, Budapest 1962
 Tomi, Marian Nicolae, *Maramureşul de ieri până astăzi*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2008
 Şincai, Gheorghe, *Cronica românilor*, vol. III
 Történelmi Tár, *Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből*, Budapest 1910
 Ursuţiu, Liviu, *Daturi iobăgeşti în Maramureş la sfârşitul secolului XVII*, în *Studia historica*, 1970
 Vlasie, Mihai, *Ghid al aşezărilor monahale din România*, Editura Nemira, 2000
 Wenzel, Gusztáv, *Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez*, în *Új Magyar Múzeum*, 1857, VII

2.2. Lucrări speciale

A Marmarosi öt koronaváros 1629-iki arszabasa, în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapest, 1899
 Andea, Susana, *Dieci transilvăneni în cancelaria domnească a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Transilvania între medieval și modern*. Fundația Culturală Română
 Andea, Susana și Avram, *Habitat și întemeieri de sate în Districtul Rodnei în sec. XVI-XVII; Vărarea și Găureni*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”, Cluj*, XII, 2002
 Andea, Susana, *Oficialitățile ardelene, Constantin Brâncoveanu și mișcarea lui Pinte*, în *Anuarul Institutului de istorie „George Bariț”, 2001*
 Ardelean, Livia, *Contribuții la studiul evoluției economico-sociale în Maramureş în secolul al XVII-lea*, în *Transilvania (sec. XIII-XVII) Studii istorice*, Editura Academiei Române, 2005
 Ardelean, Livia, *Procesul de investigare nobiliară a familiei Vlad de Apşa din Maramureş de la sfârşitul secolului XVIII*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997
 Balogh Béla, *Utasitas a marmarosi sokamara-ispán reszere 1607-ből*, în *Technik a történeti szemle*, XX. 1993, Országos Műszaki Múzeum, Budapest 1993
 Balogh Béla, *A Máramarosszigeti Református Liceum története*, în *Revista arhivei maramureşene*, Baia Mare, 2010, pag. 81-101
 Balogh Béla, *Scurt istoric al bisericii reformate din România* pe <http://ief-aper.ro/index>
 Belu, Sabin *Aspecte ale contradicțiilor dintre nobili și orășeni în Transilvania secolului al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*
 Bias István, *Marmaros varmegye homagialis összeirása 1670-ből*, În *Genealogiai Füzetek*, 1907
 Bognár Krisztina, Kiss József Mihály, Varga Julia, *A Nagysyombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói, 1635-1777*, Budapest 2002, în *Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből* 25
 Czira, Vasile *Panoplii sătmărene. Cornuri pentru praful de pușcă*, în *Satu Mare, Studii și comunicări*, XIV, 1997

Dordea Ioan, V.Wollmann, *Exploatarea sării în Transilvania și Maramureș (sec. XVIII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, nr. XXI, 1978

Dordea, Ioan, *Aspecte tehnice ale transportului sării pe Tisa*, în Marmația, 2002, nr.2

Câmpeanu, Remus, *Impactul reformei religioase asupra învățământului transilvănean*, în Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț", Cluj -Napoca, Historica, 2004

Diaconescu, Marius, *Mănăstirea eremiților*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XIV, 1997

Diaconescu, Marius, *Din istoria Maramureșului în timpul principelui Gabriel Báthory*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XV-XVI, 1998-1999, Editura Muzeului sătmărean

Diaconescu, Marius, *Colonizarea rutenilor în Maramureș în secolele XV-XVI*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XIII, 1996

Diaconescu, Marius, *Un episcop ortodox necunoscut-Gavriil de Mukacevo, 1577*, în Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate, Satu Mare, 1999

Goldenberg, Samuel, *Meșteșugurile din Țările Române (sec. XVII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, nr. XXVI, 1983-1984

Gömöri György, *Magyarországi Diákok Angol és Skót Egyetemeken 1526-1789. Hungarian students in England and Scotland*, seria Magyarországi diákok Egyetemjárása az újkoban 14

Hotico, Grigore, *Studiu dendrologic al unui element din construcția casei monument Tivadar, construcție aflată la secția în aer liber a Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, în încercarea de a stabili dimensiunile arborelui de proveniență și tehnica de obținere a bârnelor*, în Biserici călătoare, Muzeul etnografic al Maramureșului, Sighetul Marmației

Keszeg Vilmos, *Memoria genealogică* pe [http:// enciclopedie.transindex.ro/articole tematice](http://enciclopedie.transindex.ro/articole tematice)

Lukinich Imre I. *Apafi Mihály fejedelem udvartartása. A magyar Tudomány Akadémia története bizottsága megbízásága megbízásági szerkeszti dr. Szádeczky Bela Bornemisza Anna gazdasági naploja(1667-1690)*. Budapest. Akademia 1911, Századok, 1912, III füzet

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1989

Pap Francisc, *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania între anii 1571-1691*, în Acta Musei Napocensis, 26-30, II, 1989-1993

Petrovai György, *A Maramarosi oláhok*, Századok 1911

Petrovai György, *Oklevelek Máramaros vármegye történetévarmegye leveltárából*, în Turul, 28, 1910, pag. 156-168

Pokoly József, *Az erdélyi reformatus egyház története*, vol. II, Budapest, 1904

Rüsz Fogarasi Enikő, *Habitat, alimentație, meserii*, în Istoria Transilvaniei, vol. II, Centrul de studii transilvane, Cluj-Napoca, 2007

Socolan Aurel, *Circulația cărții românești în nord-vestul Transilvaniei*, în Marmația, Baia Mare, 1969; *Circulația în Maramureș a cărților românești tipărite în Moldova până la 1850*, în Marmația, 1971

Suciu, Petru, *Câteva legi împotriva înjurăturilor, aduse de Dietele ardelene în veacul XVII*, în Cultura creștină, 1914, nr.7/1914

Șipoș, Gábor, *Opinia publică reformată despre bisericile românești din Transilvania*

(mijlocul secolului al XVIII-lea)

Simion Zehan, *Ceva despre pomenile noastre la morți*, în *Cultura creștină*, Blaj, 1912, nr 17

Szentgyörgyi Maria, *Jobbagyterhek a XVI-XVII. századi Erdelyben*, Akadémiai Kiado, Budapest 1962

Takáts Sandor, *A mármárosi sobányok jovedelme 1551/2 es 1601/2-ben* în *Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapesta 1859

Zsólt Simon, *Verzeichniss der Schuldner der Thorenburger Salzkammer aus den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. II-2010

Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală de Istorie

Structuri social-economice în Maramureș în sec. XVII

(Teză de doctorat)

REZUMAT

Conducător științific: Prof. univ.dr. Ioan Aurel Pop
Membru al Academiei Române

Doctorand: Livia Ardelean

Cluj-Napoca, 2011

Cuprins

Cuvânt introductiv

Capitolul I.

Stadiul cercetărilor asupra comitatului Maramureș, secolul XVII

Capitolul II: Evoluția Maramureșului până în secolul al XVII-lea

II.1. Istoria Maramureșului în secolele XIV-XVII

II.2. Nobilimea maramureșeană în secolele XIV-XVII

II.3. Țărănimea maramureșeană în secolele XIV-XVII

II.4. Orașele și târgurile în secolele XIV-XVII

Capitolul III: Structuri privilegiate în secolul XVII:

III.1. Nobilimea mare

III.2. Nobilimea mică de la sate

III.3. Nobilimea din orașe

III.4. Preoții și alți știutori de carte

III.5. Orășenimea bogată

Capitolul IV: Funcționarii (Slujbașii)

IV.1. Funcționarii (slujbașii) comitatului

IV.2. Funcționarii (slujbașii) domeniilor nobiliare

IV.3. Funcționarii (slujbașii) domeniului sării

Capitolul V: Biserica ortodoxă

Capitolul VI: Structuri neprivilegiate

VI.1. Țărănimea liberă, țărănimea dependentă, preoții iobagi

VI.2. Negustorii și micii comercianți

VI.3. Orașenimea săracă: locuitorii orașelor, meșteșugarii, darabanții, tăietorii de sare, negustorii mărunți

VI.4. Dări, taxe și servicii.

VI.4.1. Ajutoare la cetăți

VI.5. Dările iobagilor

Capitolul VII: Viața economică

VII.1. Solul, subsolul, oamenii

VII.2. Agricultură

VII.3. Creșterea animalelor

VII.4. Alte activități: vânat, pescuit, creșterea albinelor, exploatarea munților, pădurilor, mori, vămi, vigesime, tricesime

VII.5. Domeniul sării

Concluzii și considerații finale

Bibliografie

Anexe

Sinteza lucrării

Cuvinte cheie: Maramureș, structuri economice și sociale, nobili mari, nobili mărunți, domenii feudale, ale sării, nobiliare, funcționarii comitatului, ai domeniului, ai sării, orașeni, preoți, călugări, țărani liberi, iobagi, agricultură, creșterea animalelor

Teza noastră și-a propus să prezinte succint o sumă de informații necesare analizei evoluției economico-sociale a comitatului Maramureș în secolul XVII, acesta fiind unul din comitatele nordice ce a intrat în componența Transilvaniei după 1540. Privită retrospectiv, teza de față a încercat să completeze cu informații documentare un gol din istoriografia românească, care nu s-a aplecat în mod deosebit asupra secolului XVII, mai ales asupra părților nordice ale Transilveniei.

Analizând evoluția economico-socială a comitatului Maramureș câteva aspecte se impun a fi analizate în mod preponderent:

- existența unui imens zăcământ de sare, exploatat din vechime la Coștiui, în jurul căruia s-a dezvoltat o viață economică și socială specifică acestui tip de economie. Colonizarea de muncitori specializați în exploatarea sării în 3 dintre orașele maramureșene, precum și dezvoltarea unor domenii fiscale menite să asigure autoadministrarea exploatării sării, la Hust, Coștiui și Bocicoi, au fost completate de folosirea unui număr mare de iobagi români și ruteni, ce locuiau pe domeniile menționate, ca forță de muncă auxiliară.
- existența celor 5 orașe maramureșene, cu privilegii și drepturi proprii, cu drept de autoadministrare și autoguvernare.
- intrarea în Maramureș a marilor familii nobiliare, cu interese de arendare a sării sau a unor domenii situate în vecinătatea acestui zăcământ de sare: Bethlen, Bornemisza, Teleki, Korda, Tököly, Bánffy etc.
- existența unui număr impresionant de nobili maramureșeni mici, în toate satele maramureșene, cu excepția celor situate în Plasa de Jos.

Deoarece orice încercare de tip monografic pe secolul XVII ar fi incompletă fără scurta trecere în revistă a principalelor evenimente politice, economice, sociale din secolele anterioare, care și-au pus amprenta asupra evoluției ulterioare. prezentarea și-a

propus să înceapă tocmai cu acest aspect. Lucrarea prezintă la început modul de organizare a societății maramureșene, în Cnezatele de deal și de vale și Voievodatele de sus și de jos, precum și adunarea cnezilor, cu rolul ei administrativ și judiciar. Trecerea de la Cnezate și Voievodate la Plăși și de la adunarea cnezilor la Congregația nobiliară, precum și transformarea cnezimii ereditare într-o clasă feudală de tip apusean a fost un proces lung, caracterizat prin recunoașterea noilor nobili maramureșeni, ”prestatori de servicii fidele” ca adevărați nobili ai regatului Ungariei. Începând de la sfârșitul secolului XIV și până în secolul XVII, Maramureșul a cunoscut o consolidare a autonomiei interne și o activitate neîntreruptă a instituțiilor sale, îmbunătățite treptat prin influențele de tip apusean introduse de Regatul maghiar și Principatul Transilvaniei. Rolul predominant al Congregației nobiliare, ca principal organism de autoguvernare, în intervalul de timp analizat, precum și al vicecomitelui și a juzilor nobililor din cele 4 plăși, a fost surprins atât în problemele administrative (economice, militare, de recrutare, impozite, întreținerea drumurilor, pensiile invalizilor de război) cât și în problemele de judecată; și în secolul XVII, la fel ca în secolele anterioare, cele două funcții nu au fost clar delimitate. Colonizarea minerilor de origine etnică diferită (maghiară) în comparație cu cea a locuitorilor din jur, în 3 dintre orașele maramureșene (Sighet, Câmpulung, Teceu), precum și mișcările sociale ale acestora, culminate cu marea răscoală din 1492, și-au pus amprenta asupra evoluției economico-sociale din primele secole analizate, organizarea profesională a acestora reprezentând un model unic în tabloul social al unui teritoriu altfel eminentemente agrar. Răscoala din 1514, la care au participat aproape toți nobilii maramureșeni, nemulțumiți atât de reducerea lor la rangul de mici posesori de pământ cu sarcini foarte mari și mereu în creștere, precum și de măsurile de etatizare a pădurilor, minereurilor, a domeniului Bocicoi, nerespectarea obligațiilor Exarhatului din Peri a avut urmări deosebite în special pe plan social; încercărilor de confiscare ale bunurilor participanților la răscoală li s-au contrapus însă nobilii împlicinați, reduși anterior la rangul de mici posesori cu sarcini mari; ca urmare a răscoalei magnații s-au refugiat în cetatea Hust, bine apărată, cetate ce va juca de acum înainte un rol de apărare al comitatului foarte clar surprins de documente. Urmare directă a defecțiunii nobiliare, introducerea funcției de jude al nobililor, numit de judele plășii, a ținut la controlul acestor nobili mici, dar datorită etniei lor (fiind aleși cu vot majoritar de către populația

românească), controlul efectiv s-a izbit de un tradiționalism și conservatorism marcant al societății. Ca urmare a răscoalei, pierderea vieții unui număr mare de nobili maramureșeni, legarea de glie a țăranilor, integrarea Maramureșului și a Partiumului la Transilvania după pacea de la Oradea din 1538, au fost evenimente remarcabile, cu efecte majore pentru evoluția economico-socială din sec. XVII. Fenomenul etatizării averilor erariale, prin arendarea acestora, introdus de către voievodul Ioan Zápolya, va juca și el un rol hotărâtor în secolul ce va urma. A doua jumătate a secolului XVI, cu evenimentele tulburi consemnate, a marcat prima încercare a habsburgilor de ocupare a Maramureșului, între anii 1563-1566, precum și primele atacuri ale tătarilor, care prin desele lor incursiuni și numeroasele prăzi luate, vor determina o stagnare a evoluției economice a unui comitat socotit îndeobște foarte sărac. Încercarea reînnoită a habsburgilor de ocupare a Maramureșului, în anii 1599-1604, completată de evenimentele din timpul lui Mihai Viteazul, interesat și el de veniturile cetății Hust, pe care a cerut-o de la împărat pentru sine, a fost urmată de momente de acalmie, Dieta din 1609 recunoscând autonomia Maramureșului, iar anul 1611 a reprezentat încă un moment de ridicare a comitatului, împotriva habsburgilor și pentru demonstrarea fidelității față de principii ardeleni. Participarea Transilvaniei la războiul de 30 de ani a atras și participarea Maramureșului la unele dintre evenimente. În mod direct, anii 1657-1658 și 1661 au reprezentat momente de cumpănă în evoluția comitatului, a cărui echilibru fragil a fost din nou afectat. Ridicarea armatei comitatului, nevoită să participe la luptele lui Gheorghe Rákoczi II, pretendent la tronul Poloniei, impozitele uriașe impuse comitatului, devastarea acestuia de către armatele opozante au fost tot atâtea pietre de încercare. Sfârșitul secolului a adus o nouă ocupare a Maramureșului de către austrieci la 1685, cu devastări și pustiiri din partea armatei austriece ce ierna aici.

Alături de evenimentele politice ce i-au marcat evoluția, evenimentele sociale au fost și ele prezente, prin prima grevă minieră din Europa, care a implicat pe de o parte pe minerii de la mina de sare din Coștiui, iar pe de altă parte pe rege și pe cele 5 orașe maramureșene, care au fost nevoite să se implice pentru readucerea minerilor.

Numărul impresionant de mare de nobili români mici, prezenți în Plășile de Sus, Cosău și parțial în Plasa Sighet au fost elementul ce a imprimat specificitatea Maramureșului. Plasa de Jos a cunoscut o evoluție întrucâtva diferită, datorită

specificității ei. Restrângerea elementului românesc în defavoarea celui rutean s-a făcut prin colonizări masive de iobagi pe domenii ceva mai mari decât cele ale nobililor români. În plus scăderea populației, datorită unor valuri masive de ciumă din 1570, 1571, 1586 a determinat și ea colonizarea de populație ruteană, supusă, care a luat locul unei populații țărănești libere. Venirea în valuri a rutenilor este certă, primul val cunoscut, cel de la sfârșitul sec. XIV, sub ducele Teodor Koriatovici, fiind cel mai cunoscut.

Privilegiile orașelor maramureșene, mai ales cel din 1329, extins și asupra orașului Sighet la 1352, au stat la baza evoluției acestora, garantând o viață orășenească unui număr de 5 așezări, formate în jurul zăcămintelor de sare de la Coștiui, din mineri și oaspeți colonizați pentru exploatarea acestor zăcăminte.

În capitolul III au fost trecute, cronologic, momentele de intrare în Maramureș a marilor nobili ardeleni, care prin arendare, cumpărare, zalogire, au asigurat Fiscului o bază economică convenabilă. Ștefan Bethlen, Francisc Rhédei, familia Bánffy, Emeric Tököly, Maria Bárkoczi, născută Prinyi, Sigismund Korda, Anna Bornemisza, Mihai Teleki au determinat o schimbare serioasă în viața economică a comitatului, prin folosirea nediscreționară a bogăției de sare a comitatului, în detrimentul micii nobilimi și a comunităților locale, pe care le-au împins treptat la periferia societății. Desele decăderi de nobilitate, ce au avut loc pe parcursul secolului la inițiativa marilor magnați sau a Fiscului, au încercat să limiteze numărul celor scutiți de prestații. Analizând fenomenul putem concluziona că deși micii nobili maramureșeni nu dețineau întotdeauna acte pentru bunurile deținute, aceste decăderi de nobilitate și-au atins doar parțial scopul, în special bunurile, nu nobilii pierzându-și scutițiile. Pe de altă parte puterea economică mare pe care magnații au atins-o, au determinat autoritățile să încerce s-o limiteze, inclusiv prin ștergerea baronatului liber.

Elementul de continuitate și specificitate pentru secolul și teritoriul analizat a fost nobilimea mică, conscrisă în unități colective, numite *divissiones sau oszlás*, care conțineau teoretic 10 unități economice; în realitate însă numărul acestora era mult mai mare. Numărul acestora a variat pe parcursul întregului secol între 100-109, prin ele, precum și prin porțile iobăgești, asigurându-se evoluția economică a comitatului, predarea dărilor, plata impozitelor, susținerea efortului militar. Aceste diviziuni nobiliare reprezentau o expresie a evoluției istorice, cele mai multe, 33, țineau de Plasa de Sus,

unde procentul populației nobile și mărimea satelor erau mult mai mari; Plasele Cosău și Sighet erau formate din câte 24 diviziuni fiecare, iar Plasa de Jos era formată dintr-un număr mai mic de diviziuni, numărul nobililor din această unitate administrativ-teritorială fiind mult mai mic, doar orașele Teceu și Visk făceau excepție, având fiecare câte 4 diviziuni. În analiza evoluției acestei categorii, un aspect important a revenit punctării modului de judecată a micilor nobili, deselor conflicte cu bistrițenii, care duceau uneori la judecarea, condamnarea și executarea unor nobili maramureșeni pe teritoriul Districtului sășesc la Bistriței, a relațiilor economice și sociale, legate de căsătorii mixte, între cele două teritorii. Principalele obligații ale nobililor maramureșeni, legate de întreținerea militară a comitatului au fost analizate în funcționalitatea lor, nobilii fiind obligați să ridice oastea comitatului, de pedestrași sau călăreți, sub pedeapsa mică de 12 florini aplicată nobilului mic. Scutirea de participare la insurecția nobiliară, la 1637, prin principele Gheorghe Rákoczi II, nu a însemnat și încetarea acestei obligații, la 1675 insurecția generală este din nou pe ordinea zilei. Participarea la oaste a iobagilor sau a altor categorii sociale a dus la recunoașterea de către principii a meritelor militare, prin înnobilările colective, în special a populației maghiare din orașele maramureșene, mai ales sub principele Gabriel Báthory. Armata nobiliară, adunată în momente de restriște, și cei 150 pedestrași și 50 călăreți înarmați și instruiți pentru a asigura paza comitatului, la Hust și Visk, în momentele de respiro cădeau în sarcina nobililor, sub pedeapsa a 24 florini; în contul scutirii de la participarea la război, nobilii maramureșeni erau obligați la plata unei sume de bani ce reprezenta răscumpărarea obligației. Armaliștii condiționari în schimb erau obligați la participarea personală la apărarea militară a comitatului. Paza comitatului, urmărirea și prinderea hoților și răufăcătorilor, organizarea și susținerea juzilor circulatori, rezolvarea conflictelor de hotar cu bistrițenii și cu polonezii, mai ales cele legate de pășunatul oilor și treceri de animale pe poteci și drumuri oprite, fără plata tricesimelor, au reprezentat obligații colaterale la fel de importante. Purtarea corespondenței, poștăritul, ce reprezenta una dintre cele mai dificile sarcini ale nobililor maramureșeni, reprezintă un alt aspect important, prin numărul mare de nobili implicați, prin pagubele produse de poștași foarte des, prin confiscări ilegale de cai și harnașament; încercările de reglementare a abuzurilor prin introducerea *salv conductului* nu au avut rezultatele scontate, deși au limitat oarecum fenomenul.

O categorie socială importantă în societatea maramureșeană, preoții nobili, deși reduși ca număr, au reprezentat o categorie socială intermediară, care adesea deținea nobilitate personală, dar care se ocupa în paralel și cu agricultura, deținând turme mari de vite cornute și oi, mai ales în satele românești mari din Plasa de Sus, avea sluji și jeleri, deținea mori de făină și funcția de morar, mai mult pământ. Nobilitatea personală nu le asigura acestora dreptul de a dobândi moșii proprii, prin zalogire. Pe lângă veniturile din agricultură și creșterea animalelor, aceștia dobândeau și venituri din practicarea meseriilor legate de întreținerea bisericii: zugrăvi, pictori, dieci, constructori de biserici, majoritatea acestor preoți fiind întreținuți de comunitate, prin stole și din plata serviciilor religioase. Pe de altă parte, la rândul lor, preoții erau obligați să cotizeze pentru întreținerea superiorilor, protopopi și episcopi. Numărul mare de preoți din unele sate, mai ales din Plasa de Sus, a determinat comitatul să încerce limitarea numărului acestora la maxim 2, care trebuiau acceptați atât de sat cât și de vlădică. În contextul acesta merită abordat cazul lui Vasile Szaplóczai, probabil fiu de preot nobil din Sarasău, trimis la 1657 la studii la Nagyszombat (Trnava), de unde s-a întors, fără a fi consemnat ca fiind preot activ, doar un mare nobil implicat activ în viața administrativă și economică a comitatului.

Obligațiile multiple la care erau supuși micii nobili maramureșeni, de naționalitate română într-o proporție covârșitoare, cu excepția armaliștilor din Sighet, Hust, Teceu și Câmpulung, ce erau maghiari, militare, economice, administrative, precum și lipsa unor surse de venit însemnate au determinat această categorie socială să preia funcții administrative în comitat, sau funcții mărunte (morar, preot), să se ocupe cu comerțul, în special cel de vite sau de produse importate din Transilvania, Bistrița, Moldova, Polonia, cu creșterea unui număr mare de vite pentru comercializare, mai ales în Plasa de Sus. Obligația asigurării funcțiilor administrative ale comitatului, cele de juzi ai nobililor din cele 4 plăși, ducător al nobililor din orașe, asesori, notari, juzi sătești, avocați în procese era urmărită prin Congregația nobiliară a comitatului, în fața căreia aceștia depuneau jurământul, preluarea acestor funcții fiind obligatorie. Numeroasele obligații ordinare, legate de plata impozitului pe persoană, *taxa capitis*, erau completate de numeroase impozite extraordinare, pe care nobilii erau obligați să le predea oficialiilor comitatului. Obligația întreținerii drumurilor comitatului, susținerea materială a trimișilor comitatului,

participarea la Congregația nobiliară, participarea la punerea în posesie, hotărniciri, procese, împotriviri, ascultări de martori reprezintă tot atâtea sarcini nobiliare.

Nobilii din orașele maramureșene, proveniți din înnobilările individuale sau colective ale principilor ardeleni, precum și micii nobili de la sate, proveniți din vechile familii înnobilate în secolele anterioare sau din înnobilările armaliste pe baza meritelor militare au cunoscut fenomenul diviziunilor familiilor nobiliare.

Din puținele date oferite de documente s-a încercat creionarea modului în care aceștia trăiau, educația, religia, îmbrăcămintea și comportamentul, precum și modul de împărțire a averii, locuirea într-o păine a cel puțin două familii, testamentele, vânzările, comportament prin care treptat nobilii încercau să se asimileze nobilimii transilvănene fără a pierde din unicitatea și specificitatea veche a Maramureșului, peste care erau preluate noile legi. Deținerea unor loturi de pământ, a unui număr mic de iobagi, completa tabloul micului nobil maramureșean.

Analizând conscrierile consecutive ale locuitorilor comitatului, cele din 1600-1605, 1664, 1698, acolo unde acestea se păstrează, s-a încercat o apreciere a numărului locuitorilor comitatului în întregime și pe localități. Se remarcă dublarea populației pe parcursul secolului, de la 1200 porți erariale la 2500 astfel de porți. Sub rezerva unor conscrieri aproximative și a repartiției unui număr mai mare de porți în vederea perceperii unui impozit mereu în creștere, analizând datele oferite de documente îndrăznim să facem o apreciere a numărului locuitorilor comitatului, la 20000-350000.

Nobilii din orașele maramureșene, proveniți din orășeni înnobilați, formau o autoguvernare, o comunitate nobiliară cu propriile reguli, care au început să introducă reguli orășenești apusene atât în construcția caselor, cât și în modul de folosire a fundușurilor orășenești, în modul de autoadministrare și păstrare a privilegiilor, deținând drept de *jus gladi*. O caracteristică importantă a acestora este creșterea semnificativă a numărului lor pe parcursul secolului, la sfârșitul secolului în orașul Sighet fiind înregistrat un număr foarte mic de cetățeni, majoritatea locuitorilor au devenit pe parcursul secolului nobili.

Alți locuitori privilegiați ai orașelor, profesorii de la Școala reformată din Sighet, alumnii sau elevii acelei școli, preoții reformați, orășenimea bogată, comitele celor 5 orașe, vameșii, completau tabloul locuitorilor privilegiați din Maramureș.

Capitolul IV este rezervat analizării funcționarilor (slujbașilor) comitatului, mai exact a funcționarilor comitatului, a domeniilor nobiliare și a domeniului sării. Privind mai atent situația este imposibil de detectat o regulă conform căreia aceștia ar putea fi tratați unitar. Acceptând definiția conform căreia funcționarul presta o slujbă pentru care era remunerat am preluat această definiție, pe care am completat-o și cu cea de slujbaș, pentru a cuprinde întreaga paletă. Vicecomitele comitatului, în calitatea lui de înalt funcționar, confirmat de Congregația nobiliară a comitatului asigura continuitatea guvernării. Convocând și prezidând Congregațiile nobiliare, fiind trimis al comitatului în problemele de politică externă sau la Dieta Transilvaniei, acesta era cel mai important nobil local. Obligația perceperii dărilor, împreună cu juzii plășilor și alți oameni de încredere ai comitatului, eliberarea de chitanțe pentru sumele de bani primite, era una foarte importantă în secolul XVII. Folosirea oastei comitatului, așa numitul *Brachium* în sprijinul strângerii datoriilor, cercetarea și urmărirea răufăcătorilor, prin cele 3 inspecții anuale uzuale sau chiar de mai multe ori/an, prin juzii circulatori, erau sarcini importante ale vicecomitelui; alături de aceste obligații cele militare, de strângere a oastei comitatului, de pregătire a apărării comitatului, de administrare a banilor de soldă erau și ele foarte importante. Obligațiile economice, legate de cârciumărit, de execuții la fața locului, de limitare a abuzurilor juzilor circulatori, de cercetare a drumurilor și a podurilor, a unităților de măsură, de prindere și predare a iobagilor fugiți au fost completate de obligația păstrării bunei relații cu districtul vecin al Bistriței. Analiza relațiilor cu bistrițenii scoate în evidență relații politice și economice bune. Cele mai importante aspecte ale relației cu vecinii, soluționate de vicecomite erau cele legate de problemele de graniță, a furturilor de animale, a judecării hoților.

Vicecomitele asigura și controlul asupra bisericii ortodoxe, prin numirea vlădicilor, acordarea de ajutor acestor vlădici și asigurarea conducerii scaunului de judecată al congregației.

Juratul notar al comitatului, ales și el anual, odată cu ceilalți funcționari era principalul ajutor al vicecomitelui, ocupându-se de scrierea principalelor acte, a corespondenței comitatului, mai ales cu Magistratul orașului Bistrița, a verificării actelor de înnobilitare și a publicării notelor tergală în Congregația nobiliară a comitatului, de ținerea evidenței diplomelor nobiliare.

Cei mai importanți funcționari locali, juzii plășilor, asigurau împreună cu ceilalți funcționari și adjuncții lor, autoguvernarea comitatului, participând la Dieta țării, cercetarea porților pustii, la scaunul de judecată al comitatului, la cercetările comune la fața locului, adunarea dării, ieșirea la inspecții ca cercetași sau juzi circulatori, fiind obligați să-și prezinte cheltuielile și salariile prin împuternicit, în fața Congregației, care le analiza activitatea.

Jurații asesori, în număr variabil pe parcursul secolului, între 8-14, erau funcționarii ce asigurau mai ales justiția, fiind foarte importanți în ascultările de martori, mai ales în problemele legate de proprietate.

Avocații sau împuterniciții în procese asigurau reprezentarea nobililor în toate problemele legate de procese.

Juzii satelor realizau la nivelul satelor autoguvernarea.

Funcționarii domeniilor feudale realizau administrarea domeniilor și curților nobiliare. Prin căpitanul suprem al cetății Hust, vicecăpitanul acesteia, administratorul, contabilul, pârcălabii, judele măieriștii, măierița, contramaestrul arăturii, vornicul, comitele celor 5 târguri, brutarul, temnicerul, păstorul porcilor, păstorul vitelor, a mieilor, oilor, privighetorii, tâmplarii, capelanul cetății Hust, învățătorii, elevii, militarii cetății, căruțașii, stuparii, berarii, cizmarul curții, poștașii, argații, șindrilerii, țigani, sticlarul se realiza administrarea internă a domeniilor.

Domeniile feudale mici nu necesitau un număr atât de mare de angajați, majoritatea muncilor fiind prestate de supuși, conduși de comiți, juzi ai curții sau palernași, prefecti, provizori, inspectori.

Nobilii mici beneficiau de sprijinul supușilor în administrarea propriilor moșii, relațiile de familiaritate jucând un rol important.

Funcționarii domeniului sării, comitele cămării, lucrătorii de sare, miliariștii, mașiniștii, fierarii, administratorii sării, măglașii, scribii, asesorii, lopătarii, băieșii, pitarii realizau exploatarea zăcământului de sare de la Coștiui, asigurând cel mai important venit al Maramureșului.

În capitolul V s-a încercat creionarea câtorva aspecte importante din evoluția bisericii ortodoxe din Maramureș, tratată ca o structură socială separată, reprezentând principala organizație a românilor și rutenilor maramureșeni. Atât episcopatul, soboarele

de preoți, mari și mici cât și protopopiatele, au fost principalele forme de existență ale bisericii ortodoxe, marcate în mod covârșitor de influența calvină asupra lor și chiar de încercările de la mijlocul secolului de alipire a bisericii Maramureșului la cea calvină, sub Gheorghe Keleji. Datorită presiunii calvine, toate aceste instituții au cunoscut mici simplificări și modernizări, iar tot ca urmare a acestei presiuni episcopii erau controlați prin Congregația nobiliară a comitatului. Preoții maramureșeni au asigurat supraviețuirea bisericii, dar nu se poate identifica cu siguranță care a fost impactul presiunii calvine asupra acestora și asupra bisericilor sătești. Câteva dispoziții legale trădează starea de fapt a acestor preoți, numărul mare al acestora, fenomenul locuirii într-o pâine, abuzurile preoților, mai ales la înmormântări, prezența preoților bețivi, persistarea în ceea ce calvinii numeau "*boscoane*". Deoarece întreținerea bisericii și a preotului cădea în sarcina comunității, aceasta reprezenta adesea o povară pentru comunitate. Un aspect mai puțin studiat de către istoriografie și asupra căroră ne-am aplecat încercând schimbarea unor stereotipii este cel legat de raportul dintre timpul de lucru și sărbători, în secolul XVII; aproximativ 37% din an erau sărbători, una din cele mai serioase preocupări ale bisericii calvine îndreptându-se tocmai spre reducerea numărului de zile în care nu se putea lucra, doar la sfârșitul secolului reușindu-se o asemenea reducere. Presiunea bisericii calvine spre simplificarea obiceiurilor păgâne a fost și ea constantă pe parcursul secolului.

Influența calvină asupra vieții spirituale s-a realizat și prin susținerea din bani publici a Școlii calvine din Sighet, de a cărei funcționare răspundea Magistratul orașului, iar preoții ortodocși beneficiau de o educație locală din partea călugărilor moldoveni, în propriile curți.

Numărul mare de mănăstiri, 12, ce au existat în Maramureș au imprimat un caracter religios profund comunităților locale, multe din bisericile de lemn, situate în jurul mănăstirilor rezistând până astăzi. Numărul mare de cărți religioase găsite în bisericile maramureșene denotă relațiile comitatului cu Țările române și cu centrele tipografice din Principat; icoanele și pictura bisericească din Maramureș au provenit din centrele de iconari de la Moisei, Budești-Sârbi-Șieu, iar o a treia pe Valea Marei și Cosăului.

Analizând evoluția bisericii calvine se constată în primul rând influența și presiunea acesteia asupra bisericii ortodoxe, precum și rolul predominant al acesteia la nivelul elitelor, ca religie a principilor Transilvaniei. În secolul XVII aceasta primea subvenții de la mina de sare din Coștiui, prin bursa instituită de principele Gabriel Bethlen, iar locuitorii orașelor maramureșene asigurau repararea și construcția bisericilor. Preoții acestei religii, prin poziția lor privilegiată, au făcut parte din categoria orășenilor bogați, beneficiind nu doar de scutiri importante de la plata taxelor și impozitelor, ci și de subvenții serioase. Prezența spitalului, pe lângă biserica din Sighet, aspect insuficient deslușit datorită lipsei isvoarelor scrise, ridică problema modului de administrare a fondului necesar întreținerii acestuia, fond din care se acordau împrumuturi cu dobândă de 8-10%, funcționarea acestuia presupunem că s-a circumscris funcționării instituțiilor similare din Ardeal, care au beneficiat în ultimul timp de o atenție sporită din partea istoricilor.

În capitolul VI, dedicat analizei structurilor neprivilegiate, se încearcă o scurtă trecere în revistă a categoriilor sociale socotite îndeobște neprivilegiate, țărănimea liberă, cea dependentă, preoții iobagi, negustorii și micii comercianți, orășenimea săracă (locuitorii simpli, meșteșugarii, darabanții, tăietorii de sare), precum și obligațiile acestora legate de ajutoarele la cetăți și dările la care erau supuși.

Evoluția istorică a Maramureșului pe parcursul sec. XIV-XVII a determinat reducerea constantă a numărului țăranilor liberi, în detrimentul celor supuși. Din nefericire documentele păstrate nu ne oferă posibilitatea încadrării și delimitării corecte a acestei categorii. Totuși ascultările de martori și Urbariile de la sfârșitul secolului înscriu această categorie separat; Se remarcă existența unor sate quasi-țăărănești: Rozavlea, Brebi, Văleni, Hărnițești, Valea Mare, Botiza, Hoteni, Vadu Izei, unde impozitul pe care trebuiau să-l plătească țăranii era trecut separat de impozitul satului, și era diferit. Această categorie se supunea și ea juzilor sătești, cărora le preda impozitul, iar principala caracteristică de oameni liberi era folosită în modul de folosire și înstrăinare a bunurilor imobiliare, unde acționau în mod asemănător nobililor. Diferența față de nobili reieșea și din lipsa scutirilor de la plata vămilelor și tricesimelor pentru produsele cumpărate pe seama lor, iar faptul că nu erau supuși îi scutea de la plata daturilor. Prezența acestei categorii (providus) în ascultările de martori legate de proprietate, precum și pe piețele

săptămânale din Baia Mare atestă o poziție socială superioară iobagilor, poziție care permitea o ascensiune mai ușoară în rândul privilegiaților, mai ales prin căsătorie.

Complementari nobililor mici, iobagii maramureșeni asigurau atât subzistența domeniilor feudale Hust, Bocicoi, Coștiui, a domeniului sării de la Coștiui și a nobililor mici și mari pe care-i slujeau. Numărul acestora a rămas relativ constant pe parcursul secolului, care nu a cunoscut fenomene masive de iobăgire, ci dimpotrivă fenomene de înnobilare a iobagilor pe baza slujbelor credincioase arătate stăpânilor. Supuși unei presiuni sociale în creștere, datorită creșterii succesive ale obligațiilor acestora pe parcursul secolului, iobagii au urmărit adesea eliberarea din jugul asupririi, calea cea mai simplă fiind fuga de pe domenii în Polonia, Moldova, Ardeal, sau de pe un domeniu pe altul, de la un stăpân la altul. Needucați și profund îndatorați, aceștia nu au cunoscut un progres intelectual semnificativ, singura educație pe care unii au primit-o fiind cea religioasă. Lipsa acestei culturi a determinat și păstrarea unei credințe ortodoxe aproape pure, pe care toată presiunea calvină n-a reușit s-o modifice în mod real, indiferent că era vorba de rituri, superstiții, sărbători sau doctrină. Obligațiile la care erau supuși au fost studiate în mod excelent de istoricul David Prodan, iar obiectul analizei noastre s-a îndreptat spre punctarea concretă a unora din aspectele evoluției iobagilor maramureșeni. Maramureșul a fost conșcris pe parcursul secolului cu un număr de 108-109 porți iobăgești, respectiv un număr de 1080-1090 gospodării iobăgești, o creștere de 20% față de începutul secolului. Numărul iobagilor ce locuiau la sfârșitul secolului în Maramureș era sub 50%, din care cel puțin pe domeniul Cămarii de sare din Coștiui un procent de 20% din populație locuia într-o pâine. Analizând componența socială a celor 4 plăși, constatăm că Plasa de Jos era locuită în mod predominant de iobagi, cu un număr de 58 porți, mai mult de jumătate din totalul iobagilor locuind în această plasă. În Plasa Sighet erau un număr de 21 porți, situate mai ales la nord de Tisa, pe actualul teritoriu al Ucrainei, iar plășile Cosău și de Sus erau aproximativ la fel de dense, cu câte 15 porți. Analizând obligațiile acestei categorii sociale am constatat că acestea erau cantonate în jurul economiei domeniiale, asigurând supraviețuirea acesteia, prin muncile prestate în agricultură, creșterea animalelor, la Cămară. În afara domeniilor fiscale, iobagii de pe părțile de moșie ce aparțineau marilor familii nobiliare prezente în Maramureș prestau cam aceleași obligații față de stăpânul feudal, căruia-i dădeau dări anuale, produse pentru

întreținerea curții, prestând toate muncile agricole. Unul din cele mai interesante obiceiuri ale maramureșenilor, ce a rezistat până în zilele noastre este surprins la începuturile sale în secolul XVII, și anume plecarea unui număr de cosași și lucrători din satele maramureșene, pe moșiile din Transilvania ale familiei Teleki la muncile agricole, vara.

Iobagii micilor nobili maramureșeni, deși în număr mic, erau și ei prezenți în Maramureș, mai multe decizii ale Congregației nobiliare referindu-se la aceștia. Creșterea numărului iobagilor din sate pe parcursul secolului a avut loc în detrimentul nobilimii, secolul consemnând de regulă prezența acelorași mici familii de nobili ce dețineau iobagi ereditari în aceleași sate. Erau supuși jurisdicției stăpânului de pământ, fiind zălogiți, vânduți, luați sub cheazășie, iar asprimea obligațiilor feudale a determinat pe parcursul întregului secol sporirea fenomenului fugii de pe moșii, readucerea iobagilor fugiți reprezentând o preocupare majoră a nobilimii și Dietelor ardelene. Judecarea, întemnițarea iobagului erau atribuțiile scaunului de judecată al satului, a juzilor orășenești, a scaunului stăpânului, a scaunului prefectului și a judeului curții. Amenzile aplicate iobagilor pentru diferite pricini erau de regulă duble ca valoare, mărturiile, întemnițarea și condamnarea iobagului fiind mult mai ușor de aplicat în cazul lor. Deși dețineau gospodărie proprie, pământ propriu și din defrișare, se ocupau de creșterea animalelor, asemenea nobililor, deținând mori proprii, fiind uneori la fel de înstăriți ca nobilii mici din sate, trăind împreună cu aceștia și împărțind pământurile comune, aceștia erau obligați să plătească vămi și tricesime pentru produsele importate, fiind scutiți de la plata acestora doar în cazul revenirii la vechii stăpâni, după fuga de pe moșii. Datorită slujbelor credincioase prestate stăpânului de pământ unii iobagii erau eliberați și apoi înnobilizați, intrând la rândul lor în categoria celor privilegiați. Analizând cele mai importante sarcini fiscale ale iobagilor constatăm că obligațiile militare, de prezentare la oaste, împreună cu plata dărilor țării, ordinare și extraordinare, mereu în creștere, au fost principalele și cele mai grele sarcini iobăgești. Foarte interesant în contextul studierii comportamentului iobagilor vizavi de stăpâni a fost analiza îmbrăcăminteii, ca simbol al stării sociale, a timpului de lucru, religiei, școlii, naționalității, colonizării iobagilor ruteni, fenomen pe care-l socotim încheiat în secolul XVII.

Negustorii și micii comercianți din comitat importau o serie de produse necesare vieții cotidiene.

Unul din aspectele care ne-au solicitat în mod deosebit atenția a fost modul de funcționare a societății orășenești, în care alături de privilegiați trăiau militari, orășeni, negustori, breslași, meșteșugari, țigani, a căror coviețuire în orașe se baza pe drepturi și libertăți specifice fiecărei categorii. S-au analizat câteva din hotărnicirile orașelor maramureșene, obligațiile acestora, precum și tabloul social al locuitorilor proveniți mai ales din coloniștii cu rol în susținerea exploatării de sare de la Coștiui. Obligațiile acestora reprezentau sarcini colaterale legate de exploatarea și transportul sării. S-a încercat creionarea modului de transfer, pe parcursul secolului, de la o categorie de orășeni neprivilegiați, prin prestarea de slujbe credincioase Fiscului, la o categorie de nobili armaliști, proveniți din înnobilări individuale și colective. Această transformare a orașelor maramureșene, mai ales a Sighetului, a fost încă un element de specificitate a Maramureșului. Desele „*depuneri*” de nobili, precum și reglementarea relației orășeni-nobili, pe baza Articolelor dietale de la Bistrița din 1622, au stat la baza evoluției economico-sociale a orașelor maramureșene. Unul din cele mai importante aspecte ale evoluției interne, pe care am încercat să-l analizăm aici a fost modul de autoadministrare al orașelor, prin producerea unui procent semnificativ din bunurile necesare vieții cotidiene, prin intermediul meșterilor locali. Se pare că organizarea în bresle a acestor meșteri, cu Statute proprii, a fost ceva mai târzie, secolul XVII cunoscând evoluția unor categorii socio-profesionale importante, măcelarii, cizmarii, pielarii, croitorii, comercianții, negustorii, samsarii, fierarii, olarii, blănarii, curelarii, năsturarii, pantofarii, brutarii, rotarii, dogarii, lăcătușii, bărbierii etc., care jucau un rol important în evoluția economico-socială. Cei mai importanți și adesea prezenți în fața Congregației nobiliare erau meșterii care se ocupau de confecționarea hainelor și încălțăminteii, limitațiile întocmite de principii transilvăneni și Congregația nobiliară a comitatului demonstrând o preocupare constantă de limitare a prețurilor produselor de bază, mereu în creștere pe parcursul secolului, creștere ce a dus la o inflație de 100% la produsele de bază. S-a creionat succint și relația foarte bună, dar în afara legii dintre acești meșteri din orașele maramureșene, mai ales din Sighet și locuitorii români din satele comitatului, care ofereau materia primă, eludând adesea limitațiile legale. Transportatorii sării maramureșene, pe apă și pe uscat, asigurau contra cost desfacerea acestui produs; cârciumarii desfăceau vinul, a cărui preț era și el stabilit, iar darabanții ce locuiau în orașe

constituiau paza permanentă a acestora și erau folosiți și la supravegherea muncilor legate de transportul sării, fiind adesea un fel de *miliție locală*, având ca sarcină și poștăritul. Reprezentau o categorie intermediară între orășeni și nobili, provenind din localitățile învecinate cetății Hust, fiind organizați în Ordinul darabașilor.

Micii megustori și comercianții din orașe erau prezenți și ei; mai ales cei din Sighet sunt prezenți în documentele epocii. Analizând aceste documente constatăm prezența unui număr mare de negustori din orașele maramureșene pe piața din Baia Mare, unde vindeau, alături de produse agricole, mai multe produse meșteșugărești, căciuli de blană, cojoace din blană de iepure sau berbec, opinci, piei de animale, vin etc.

Analizând ocupațiile orășenilor, aceștia se ocupau în primul rând de exploatarea sării, de transportul acesteia, de asigurarea plutelor și a corăbiilor, fiind antrenați și în muncile de la Cămara de sare, alături de practicarea unei agriculturi de subzistență, care asigura necesarul de alimente și animale.

Țigani din comitatul Maramureș și din orașele maramureșene, foarte puțini la număr, au fost surprinși și ei de documente, în special de Urbarii, ca practicând meseriile legate de prelucrarea metalelor, mai ales a fierului, fiind supuși plății ai Fiscului.

Analizând multitudinea de dări, taxe, servicii, ajutoare la cetăți, toate obligații împovărătoare ale comitatului, documentele de arhivă ne oferă cifre clare privind creșterea constantă a acestora pe parcursul secolului. Impozitele ordinare, dar mai ales cele extraordinare, au dus la o decădere constantă a economiei comitatului, nevoit să asigure sume uriașe de bani, un număr mereu în creștere de animale de tăiat, precum și produse agricole pe seama comitelui comitatului, a principelui, turcilor și spre sfârșitul secolului pe seama austriecilor. Media anuală a impozitului plătit pe parcursul secolului a fost apreciată la 85000 florini, ceea ce reprezenta o pătrime din darea extraordinară plătită de întreaga Transilvanie. Cea mai împovărătoare sarcină era însă de departe impozitul în natură. Ajutoarele militare la cetățile Hust, Oradea, Ineu erau și ele sarcini grele.

Dările iobagilor, principalii purtători ai sarcinilor feudale, în bani și în natură, au cunoscut o creștere constantă pe parcursul secolului, de la 1 florin și 40 dinari la 1600 la 35 florini la 1695. Acestora li se adăugau obligațiile legate de predarea căruțelor cu victualii, de mai multe ori/an, ceea ce plasa iobăgimea la un nivel extraordinar de mare a sărăciei.

În capitolul VII s-a încercat analiza vieții economice a comitatului pe parcursul secolului XVII. Pornind de la analiza factorului geografic, al solului și subsolului, reprezentat de existența unui număr mare de munți ce înconjoară Depresiunea Maramureșului și au impregnat caracterul de crescători de animale locuitorilor din satele din apropiere, de situarea într-o depresiune ce nu oferea decât posibilități restrânse agriculturii, s-a încercat în primul analiză raportului dintre comitatul Maramureș și ținuturile învecinate. Fără aceste teritorii (Bistrița, Moldova, Polonia) viața economico-socială ar fi arătat cu siguranță altfel. Nu doar comunicarea cu teritoriile menționate, dar mai ales relațiile economice și comerciale bune au asigurat Maramureșului un echilibru foarte necesar dezvoltării sale. Drumurile istorice au asigurat practicarea unui comerț înfloritor și mișcări de populație semnificative, Maramureșul fiind în secolul XVII un izvor demografic important pentru zonele învecinate, Ardeal, Moldova și Polonia. Am încercat să stabilim care au fost rutele de mișcare ale populației, pe baza documentelor păstrate, fără a se reuși stabilirea exactă a dimensiunii fenomenului.

Practicând agricultura de subzistență maramureșenii își asigurau prin aceasta traiul zilnic. Terenul sterp nu reușea să hrănească un teritoriu cu o populație în creștere, iar agricultura practică îndeosebi pe terase era insuficientă. Cultivarea grâului, secării, ovăzului, meiului, alacului, linteii, mai târziu și a porumbului era adesea completată de importul sămânței din Ardeal. Alternarea regulată, gunoarea pământului, prin gunoi de grajd sau prin păscutul animalelor, creștea puțin productivitatea solului. Măierșiștile asigurau produsele de bază necesare întreținerii domeniului, acestea fiind completate de darurile supușilor. Importul de produse agricole suplinea și el o parte a necesităților în creștere. Unul din fenomenele cu care secolul s-a confruntat și care a dus la sporirea teritoriului cultivat, analizat de noi aici, era cel al defrișărilor și deștelenirilor, ce asigurau o anumită prosperitate locuitorilor. Pomii fructiferi pomeniți de documente asigurau necesarul de prune albe și albastre, mai ales uscate, mere, pere, nuci, care se și vindeau.

Întrucât agricultura, datorită condițiilor geografice, era prea puțin dezvoltată, caracteristic pentru Maramureșul secolului XVII a fost creșterea animalelor, mai ales în Plășile de Sus, situate în apropierea pășunilor montane. Numărul foarte mare de animale deținute de nobili și supuși demonstrează acest lucru. Turmele mari de oi aparținând nobililor din Plasa de Sus le asigura un venit necesar subzistenței familiei. Creșterea

animalelor de tracțiune mari, boi și cai, era necesară mai ales datorită obligațiilor legate de transportul sării. Jefuirea maramureșenilor în munții comuni cu Bistrița, conflictele de graniță cu bistrițenii, au fost analizate și ele, mai ales pe baza documentelor din fondul Primăria orașului Bistrița. obligația plății dijmei din porci, specifică românilor a determinat creșterea unui număr însemnat de animale, care erau scoase la pășunat în pădurile de ghindă, care asigurau indirect și un venit din ghindărit, mai ales pentru turmele de porci scoase la îngrășat, în vederea vânzării. Aceste venituri se împărțeau între proprietari, în funcție de suprafața de pădure deținută.

Analizând celelalte activități specifice, exploatarea pădurilor, a munților, creșterea albinelor, vânatul, pescuitul, ghindăritul, exploatarea morilor, a vămilor, a tricesimelor, a comerțului cu vite câteva concluzii se impun cu claritate. În primul rând s-a încercat stabilirea raportului între exploatarea munților pentru pășunat, mai ales de către locuitorii nobili din Plasa de Sus, descrierea stânilor, a obligațiilor legate de creșterea oilor (cași, berbeci, miei), și exploatarea munților pentru confecționarea plutelor. Tot aici s-a încercat creionarea unor aspecte legate de vagabondajul pe munți și înțelegerile bilaterale cu bistrițenii și polonezii, nemulțumiți de prezența unui număr mare de hoți prin munții comuni, inclusiv a hoților ce-l însoțeau pe Pinte. Interzicerea exportului de vite din comitat, intrarea spre comercializare a unor turme de vite aduse de negustori greci din Moldova, pe cărări oprite, fără plata vămilor și tricesimelor, vânzarea de vite crescute în măierăștile micilor nobili maramureșeni din Plășile de Sus și Cosău au fost și ele constante ale veacului. Conflictul cu bistrițenii, care a mocnit pe parcursul secolului, cu un moment de maximă răbufnire în deceniul al IV-lea, a marcat și el relația cu vecinii din Districtul săsesc al Bistriței, analizată aici.

Ramuri mai puțin surprinse de documente, dar prezente pe parcursul secolului, creșterea albinelor, vânatul, pescuitul, transportul diverselor produse au reprezentat ocupații auxiliare.

Unele din cele mai bine dezvoltate activități aducătoare de profit au fost cele legate de exploatarea pădurilor. Confecționarea plutelor, butinăritul, cărbunăritul, au reprezentat, împreună cu construcția caselor de lemn și a bisericilor maramureșene, principalele ocupații de care ne-am ocupat. Rămase până azi bisericile de lemn de gorun reprezintă culmea artei exploatării lemnului, iar pictura murală păstrată în câteva din

aceste biserici, renovată în ultimii ani trădează preocupări serioase în acest domeniu, la nivelul societății. Aceleași preocupări pot fi desprinse și din analiza modului de construcție a caselor, multe exemplare fiind păstrate în Muzeele în aer liber, în special în cel din Sighetu Marmației. Exportul lemnului în Ungaria și a dranițelor pentru acoperiș în Ardeal, mai ales în Baia Mare, trădează și alte ocupații. Aceste ocupații au determinat însă și apariția îngrijorărilor legate de exploatarea sălbatică a pădurilor, care se răreau pe parcursul secolului XVII.

Una din cele mai importante ramuri economice, morăritul, este surprins și el pe baza documentelor de arhivă. Poziția morarilor în societate era una relativ privilegiată, prezența juzilor circulatori la morile Fiscului și la morile private din comitat fiind o constantă a secolului.

Foarte importante pentru venitul oferit, vămile și tricesimele au fost și ele analizate, pe baza legilor și a scutiților de la plata acestora, deținute mai ales de nobili, dar și de locuitorii orașelor maramureșene, mai ales din Sighet. Conflictul între scutiți și vameși, veniturile vămilor din Sighet, Visk, Hust, încălcări și abuzuri la intrarea în Maramureș dinspre Bistrița, la Telciu, la Bocicoi, spre Polonia, precum și plângerile constante ale locuitorilor comitatului și a vameșilor au fost analizate pe baza documentelor de arhivă. Importul unor produse în Maramureș, mier, vin, piper, mirodenii, seu, frânghii pentru mină, semințe, folosirea meșterilor constructori bistrițeni este și ea prezentată succint. La fel sunt prezentate succint și comerțul cu vite, exportul unor produse din Maramureș, precum și îndeletnicirile localnicilor legate de confecționarea unor produse de îmbrăcăminte, sau a produselor necesare în gospodărie.

Ultima ramură economică prezentată, și care aducea veniturile în bani ale comitatului, exploatarea sării, beneficiază de o analiză a ceea ce însemna metoda exploatării, personalul implicat, modul de dispunere a domeniului de la Coștiui, precum și ramurile colaterale legate de această exploatare, cârciumăritul, producerea hranei, muncile auxiliare, vămile legate de sare și veniturile lor, transportul sării etc. Transportul sării, asigurat atât de către iobagi, cât și de către locuitorii din orașe, confecționarea plutelor și a vapoarelor și transportul sării pe Tisa spre Ungaria reprezintă tot atâtea aspecte asupra cărora ne-am aplecat.

Concluzionând periplul nostru prin structurile economice și sociale din Maramureș în secolul XVII, putem afirma că evoluția economică și socială a acestui comitat de margine s-a circumscris evoluției generale a Transilvaniei, cu aspecte și tendințe proprii, pe care am încercat să le punctăm în prezentarea noastră, fără a epuiza subiectul, lăsând loc unor analize viitoare aprofundate pe baza documentelor de arhivă.

Bibliografie selectivă

1. Izvoare

1.1. Izvoare editate

- Ciubotă, Viorel, și alții, coordinatori, *Episcopia greco-catolică de Muncacevo. Documente*, Satu Mare- Ujgorod, 2007
- Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Institutul de Arte Grafice “Ardealul”, Cluj, 1928
- Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei, 1653*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1997, ediție îngrijită de Liviu Marcu
- Cziple, Alexandru, *Documente referitoare la Episcopia din Maramureș*, în *Analele Academiei Române, Memoria Secțiunii Istorice, seria II, tom 8*
- Kemény, Ioan, *Memorii, 1607-1662. Scrierea vieții lui*, traducere Pap Francisc, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2002
- Mihalyi, Găvrilă, *Reflexii asupra diplomelor maramureșene publicate de dr. Ioan Mihalyi*, Sighet 1934
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Maramureș-Szighet, Tipografia lui Mayer și Berger, 1900; ediție nouă, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, ediția a IV-a, Cluj-Napoca, 2009, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”
- Iorga-Hurmuzaki, XV, *Documente cu privire la istoria românilor, 1601-1825, vol XV, partea a II-a, Acte și scrisori din arhivele orașelor Bistrița, Brașov, Sibiu*, București 1913
- Joódy Pál, *Máramaros vármegye, 1749-1769. evi Nemesség vizsgálata, Máramarossziget, 1943 (Verificarea nobilimii din anii 1749-1769 în comitatul Maramureș)*
- Joódy Pál, *Cercetarea calității de nobili în comitatul Maramureș, 1749-1769*, Ediția a II-a, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2003
- Monumenta Comitativa Regni Transylvaniae- Erdelélyi Országgyűlési emlékek (Hotărârile Dietei Transilvaniei)*, sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. I-XXI, Budapesta, 1875-1898
- Pop, Ioan Aurel, coordinator, *Diplome maramureșene din secolul XVI-XVIII provenite din Colecția lui Ioan Mihályi de Apșa*, Editura Academiei Române, București, 2010
- Pușcariu, Ioan cavalier de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892
- Tripartitum opus juris consuetudinarii incliti regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbecz*, personalis presente regie majestatis locum tenentes, accuratissime editum
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI, București, Imprimeria Națională, 1939

Izvoare inedite

1) Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Országos Levéltár)

Colecția Urbarii și conscripții

Colecția microfirme, Ungaria, rola 263, Urbaria et Conscriptioeae

Dica-jegyzékek, Raksz. A 2684. Tom: LXIV

E 159 Maramureș

E 210, Salinaria, 1600-1601

E153, Acta Paulinorum, nr 206

MOL, Rola 1675, „Ratio dicae seu contributionis, et taxae nobilim comitatus

Maramarosiensis anni 1601-1604”

Rola 9695, Registrul de decimă/1615

Role Ungaria, Arhiva celor 5 târguri de coroană, copie după fondul din Beregszaz, nr. 42/1667

2) Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale

Colecția de documente și manuscrise, nr. 9-13, Historia Rei Cameralis

Colecția Kemény, 1634, f. n.

Colecția Socoteli princiare, nr 40, 27, 52

Fond Colecția de manuscrise a Muzeului ardelean, Articole dietale

Fond familial Bethlen de Criș, nr. IV/ 344-1678, Urbariul bunurilor ce țineau de cetatea Hust

Fond familial Bornemisza de Kászon

Fond familial Korda

Fond familial Mihali

Fond familial Teleki de Satulung, nr. 160

Fond familial Vecsei

Fond Primăria orașului Bistrița, documente românești

Fond Primăria orașului Bistrița, seria I

3) Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale

Colecția de documente Ioan Mihalyi

Colecția de role, Rola 1, familia Rednic

Colecția Nicolae Pipaș

Fond Comunitatea nobiliară Sighet

Fond Prefectura județului Maramureș, Diplome privilegiale

Fond Prefectura județului Maramureș, Protocoalele Congregației nobiliare ale comitatului, nr. I-IX

Liceul Reformat Sighet, Colecția de documente

Oficiul parohial Sighet, nr. 1/1632-1762, Autonomia oficiilor parohiale reformate din Maramureș

Oficiul reformat Sighet, Socotelile spitalului

Prefectura județului Maramureș, Acte financiare, nr.6-9/1693

Primăria orașului Baia Mare, Acte feudale, Acte administrative
Primăria orașului Sighet

4) Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale

Fond familial Teleki

5) Serviciul Județean Bistrița al Arhivelor Naționale

Colecția Marțian Dan

6).Serviciul Arhivelor Naționale Centrale

Colecția microfilme Cehia, Rola 101, 102, 104

Colecția microfilme Ungaria, Role 210, 224 263

7) Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj–Napoca

Urbariul cetății Hust de la 1600, copie

2. Istoriografie

2.1. Lucrări generale

A Hajdú – Bihar megyei levéltár, évkönyve, XIX, Debrecen, 1992

A Magyar Tudományos Akadémia művészettörténeti kutató csoportjának forráskiadványai XIX. Urbaria et conscriptiones, 7 Füzet, Budapest, 1984

Achim, Viorel, Țiganii în istoria României, Editura Enciclopedică, București 1998

Acsády, A magyar jobbágyság története

Albu, Nicolae, Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800

Andea Susana Andea, Avram, Transilvania ierarhi și monahi, Cluj-Napoca, 2008

Andea, Susana, Andea, Avram "Haiducul Pinteasa și lumea sa, 1693-1703" Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003

Ardelean, Florin Nicolae, Organizare militară în Transilvania princiară. Comitate și domenii fiscale, teza de doctorat, 2010

Baán Kálmán, Máramaros vármegye birtokos nemesenek, în Magyar családtörténeti Szemle, 1938, pag.1-7

Balász Szölosi, Maramaros megye viszonyainak ismertetése (Descrierea stărilor comitatului Maramureș), Pesta 1856

Bârlea, Ioan, Însemnări din bisericile maramureșene, București, 1909

Beláy, Vilmos, Maramaros megye tarsadalma es nemzetiségi a megye betelepüsetöl a 18 század eleig, Budapesta 1943

Bethlen, Nicolae, Descrierea vieții sale de către el însuși, Casa Cărții de știință, Cluj-Napoca, 2004

Binder, Pavel, *Contribuții la studiul feudalismului în Maramureș și în nordul Transilvaniei*, în SAI, X, 1967

Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, Editura Tipografiei diecezane

Bud, Tit, *Dizertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureș*, Gherla 1891

Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2000

Cipariu, Timotei, *Archivul pentru filologia și istoria*, I, XXII/1868, 1869

Costea, Ionuț, *Nobilitate, Etnie, regionalism în Transilvania Princiară (sec. XVII)*, Cluj Napoca, 2005, Editura Argonaut

Costea, Ionuț, *Nobilimea românească din Transilvania în secolul al XVII-lea*, rezumatul tezei de doctorat

Csánky Deszö, *Maramarosmegye és olahság a XV században*, în Századok, 1889

Cserey, Mihály, *Erdélyi históriája, 1661-1711 (Istoria Transilvaniei)*, Bibliotheca Historica, Budapest, 1983

Dăncuș Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, București, Editura Sport Turism, 1986

Diacon Olecsandr Monici, *Maramorska shiatina: napisi z istorii Grușinskovo monastiria*, Ujgorod, Editura Patent, 2008

Drăgan, Ioan, *Cnezi și nobili români în vremea Corvineștilor*, în *Nobilimea românească din Transilvania*

Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000

Dumitran, Ana, Botond Gúdor, *Înnobilarea românilor în epoca principatului autonom al Transilvaniei și semnificațiile sale religioase*, în *Mediaevalia Transilvanica*, tom III, 1999, nr 1-2

Fehér János, Entz Géza, *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673-1681)*; Müvelődéstörténeti Alapítvány, Kolszvár, 2007

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, București, 1940

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997

Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006

Ghitta, Ovidiu, *Din problematica morală la începutul secolului XVII (cazuri din Maramureș și Sătmar)*

Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001

Ghitta, Ovidiu, *Aspecte ale mentalului colectiv la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII*, în *Comunicări ale cercurilor științifice studentești*, Istorie, vol. II, 1984

Gramă, Alexandru, *Instituțiile calvinești în biserica românească din Ardeal*, Blaj, 1895

Komáromy, Andras, *Maramaros vármegye jegyzőkönyveiből*, în *Történelmi Tár*, XI, 1910

Kraus, Georg, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, Editura Academiei R. P. R. , București, 1965

- Idu, Petru Dan, *Om și natură în Carpații Maramureșului și Bucovinei, Viața pastorală*, Editura Napoca Star, Cluj, 1999
- Ilko Vasili, *Câteva probleme din istoria Maramureșului epocii feudale (până la mijlocul secolului XIX)*, în *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare, 1999
- Iordache, Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. 1, 2
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989
- Iuga, Nicolae, *Genealogia familiilor nobile maramureșene (secolele XIV-XX)*, în Vatra, 1986
- Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között*, Cluj, 1940
- Hanga, Vladimir, *Istoria dreptului românesc*, Editura Academiei R.S.R., București 1970, vol. I.
- Herlea, Alexandru, *Studii de istorie a dreptului, vol.I, Organizarea de stat*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983
- Luchinich Imre, *Erdelyi területi változásai, a török hódítás korában (1541-1711)*, Budapest 1918
- Lupescu Mária Magdolna, *Societate nobiliară și cultura materială în Transilvania medievală*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, 2008
- Magyary, Andras, *Parasztság helyzete, habsburg ellenes és antifeudalis marca a XVII fordulojan Maramaros tartomanzban (Situția și lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor în Maramureș la sfârșitul secolului XVII)*, în *Studia historica*, 1961
- Magyary, Andras, *Date privind relațiile agrare din Maramureș la sfârșitul secolului XVII*, în *Studia historica*, 1968
- Málusz, Elemér, *Hungarian nobles of medieval Transilvania*, în volumul *Nobilities in Central and Eastern Europa: Kinship, Property and Privilege*, Budapest-Krems, 1994
- Marina, Mihai, *Maramureșenii, portrete și medalioane*, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 1998
- Meteș, Ștefa, *Istoria bisericii românești din Ardeal*, vol. I, Sibiu, 1935, Editura Librăriei Arhidiecezane
- Meteș, Ștefan, *Literatura și arta românească din Ardeal până în secolul XVII*, vol.I, Sibiu 1935, Editura Librăriei Arhidiecezane
- Meteș, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1997
- Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936
- Moga, Ioan, *Voievodatul Transilvaniei. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*, Cluj-Sibiu, 1945
- Moga, Ioan, *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*. Sibiu, 1945(Extras din Anuarul Institutului de Istorie Cluj)
- Moldovan I. Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007
- Morariu, Tiberiu, *Viața pastorală în munții Rodnei*, Societatea Regală Română de Geografie, București 1937
- Morariu, Tiberiu “ *Die Maramureș*”, București, Editura Dacia, 1942
- Morariu, Tiberiu, *Transilvania și Maramureșul*, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1944

Motogna, Macarie, *Mănăstiri ortodoxe românești din Transilvania, Banat, Maramureș în secolele XI-XVII*, în *Ortodoxia maramureșeană*, 2001, nr. 6

Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006

Papacostea, Șerban, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Editura Corint, București, 1999

Papp, Jozséf, *Adalékok Máramaros történetéhez*, Sighet 1909

Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992

Pâclișanu Zenovie, *Contribuții istorice privitoare la situația materială a preoțimii române din Ardeal și Ungaria*, în *Cultura creștină*, VI, nr. 5, 1916

Petrovai, György *A maramarosi oláhok. Betelepedisük vajdak és kenezik*, în *Századok*, 1911

Petrovai, György, *A Dolhay család eredete, leszámazása és története 1366-1708 (Originea, genealogia și istoria familiei de Dolha)*, în *Turul*, XI, 1893

Petrovai, György, *Az Ilosvay család, leszámazása (Genealogia familiei de Iloșva)*, în *Turul*, XIV, 1896

Pippidi, Andrei *Note de istorie a Maramureșului în sec. XVI-XVII*, în *Marmația*, 1979-1980

Pop, Ioan Aurel, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, 1997

Pop, Ioan-Aurel, *Instituțiile medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991

Pop, Ioan-Aurel, Thomas Nágler, coordonatori, *Istoria Transilvaniei până la 1541*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003

Popa, Anastasie, *Biserici vechi de lemn din Transilvania și Maramureș*, Tipografia Cartea românească, Cluj 1937

Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970

Porumb, Marius, *Icoane din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1968

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, vol II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987

Prunduș, Pr. Silvestru Augustin, Clemente Plaianu, Clemente, *Catolicism și ortodoxie românească; Reforma religioasă și românii din Transilvania*

Rusu, Gabriel-Virgil, *Urmărirea infractorilor în comitatele ardelene-secolul XVII*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 2011

Rüsz-Fogarasi Enikő, *Privilegiile și îndatoririle orașelor din Transilvania voievodală*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003

Schönherr Gyula, *Czimeres nemeslevelek a máramarosi levéltárakban*, în *Történelmi Társ*, 1889, pag. 345-354

Szádeczky Lajos, *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon okirattárral (1307-1848)*, vol.I, Budapest 1913

Századok, 1889, vol.VIII, pag.1-154

Szilághi, István, *Máramaros megye általános történelméből*, în *Századok*, Budapest 1889, nr. XXIII

Szentgyörgyi Maria, *Jobbagyterhek a XVI-XVII. századi Erdelyben*, Akadémiai Kiado, Budapest 1962
 Tomi, Marian Nicolae, *Maramureşul de ieri până astăzi*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2008
 Şincai, Gheorghe, *Cronica românilor*, vol. III
 Történelmi Tár, *Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből*, Budapest 1910
 Ursuţiu, Liviu, *Daturi iobăgeşti în Maramureş la sfârşitul secolului XVII*, în *Studia historica*, 1970
 Vlasie, Mihai, *Ghid al aşezărilor monahale din România*, Editura Nemira, 2000
 Wenzel, Gusztáv, *Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez*, în *Új Magyar Múzeum*, 1857, VII

2.2. Lucrări speciale

A Marmarosí öt koronaváros 1629-iki arszabasa, în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapest, 1899
 Andea, Susana, *Dieci transilvăneni în cancelaria domnească a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Transilvania între medieval şi modern*. Fundaţia Culturală Română
 Andea, Susana şi Avram, *Habitat şi întemeieri de sate în Districtul Rodnei în sec. XVI-XVII; Vărarea şi Găureni*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţ”*, Cluj, XII, 2002
 Andea, Susana, *Oficialităţile ardelene, Constantin Brâncoveanu şi mişcarea lui Pinte*, în *Anuarul Institutului de istorie „George Bariţ”*, 2001
 Ardelean, Livia, *Contribuţii la studiul evoluţiei economico-sociale în Maramureş în secolul al XVII-lea*, în *Transilvania (sec. XIII-XVII) Studii istorice*, Editura Academiei Române, 2005
 Ardelean, Livia, *Procesul de investigare nobiliară a familiei Vlad de Apşa din Maramureş de la sfârşitul secolului XVIII*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997
 Balogh Béla, *Utasitas a marmarosí sokamara-ispán reszere 1607-ből*, în *Technik a történeti szemle*, XX. 1993, Országos Műszaki Múzeum, Budapest 1993
 Balogh Béla, *A Máramarosszigeti Református Liceum története*, în *Revista arhivei maramureşene*, Baia Mare, 2010, pag. 81-101
 Balogh Béla, *Scurt istoric al bisericii reformate din România* pe <http://iefa-per.ro/index>
 Belu, Sabin *Aspecte ale contradicţiilor dintre nobili şi orăşeni în Transilvania secolului al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*
 Bias István, *Marmaros varmegye homagialis összeirása 1670-ből*, În *Genealogiai Füzetek*, 1907
 Bognár Krisztina, Kiss József Mihály, Varga Julia, *A Nagysyombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói, 1635-1777*, Budapest 2002, în *Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből* 25
 Czira, Vasile *Panoplii sătmărene. Cornuri pentru praful de puşcă*, în *Satu Mare, Studii şi comunicări*, XIV, 1997

Dordea Ioan, V.Wollmann, *Exploatarea sării în Transilvania și Maramureș (sec. XVIII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, nr. XXI, 1978

Dordea, Ioan, *Aspecte tehnice ale transportului sării pe Tisa*, în Marmația, 2002, nr.2

Câmpeanu, Remus, *Impactul reformei religioase asupra învățământului transilvănean*, în Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț", Cluj -Napoca, Historica, 2004

Diaconescu, Marius, *Mănăstirea eremiților*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XIV, 1997

Diaconescu, Marius, *Din istoria Maramureșului în timpul principelui Gabriel Báthory*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XV-XVI, 1998-1999, Editura Muzeului sătmărean

Diaconescu, Marius, *Colonizarea rutenilor în Maramureș în secolele XV-XVI*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XIII, 1996

Diaconescu, Marius, *Un episcop ortodox necunoscut-Gavriil de Mukacevo, 1577*, în Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate, Satu Mare, 1999

Goldenberg, Samuel, *Meșteșugurile din Țările Române (sec. XVII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, nr. XXVI, 1983-1984

Gömöri György, *Magyarországi Diákok Angol és Skót Egyetemeken 1526-1789. Hungarian students in England and Scotland*, seria Magyarországi diákok Egyetemjárása az újkoban 14

Hotico, Grigore, *Studiu dendrologic al unui element din construcția casei monument Tivadar, construcție aflată la secția în aer liber a Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, în încercarea de a stabili dimensiunile arborelui de proveniență și tehnica de obținere a bânelor*, în Biserici călătoare, Muzeul etnografic al Maramureșului, Sighetul Marmației

Keszeg Vilmos, *Memoria genealogică* pe [http:// enciclopedie.transindex.ro/articole tematice](http://enciclopedie.transindex.ro/articole tematice)

Lukinich Imre I. *Apafi Mihály fejedelem udvartartása. A magyar Tudomány Akadémia története bizottsága megbízásága megbízásági szerkeszti dr. Szádeczky Bela Bornemisza Anna gazdasági naploja(1667-1690)*. Budapest. Akademia 1911, Századok, 1912, III füzet

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1989

Pap Francisc, *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania între anii 1571-1691*, în Acta Musei Napocensis, 26-30, II, 1989-1993

Petrovai György, *A Maramarosi oláhok*, Századok 1911

Petrovai György, *Oklevelek Máramaros vármegye történetévarmegye leveltárából*, în Turul, 28, 1910, pag. 156-168

Pokoly József, *Az erdélyi reformatus egyház története*, vol. II, Budapest, 1904

Rüsz Fogarasi Enikő, *Habitat, alimentație, meserii*, în Istoria Transilvaniei, vol. II, Centrul de studii transilvane, Cluj-Napoca, 2007

Socolan Aurel, *Circulația cărții românești în nord-vestul Transilvaniei*, în Marmația, Baia Mare, 1969; *Circulația în Maramureș a cărților românești tipărite în Moldova până la 1850*, în Marmația, 1971

Suciu, Petru, *Câteva legi împotriva înjurăturilor, aduse de Dietele ardelene în veacul XVII*, în Cultura creștină, 1914, nr.7/1914

Șipoș, Gábor, *Opinia publică reformată despre bisericile românești din Transilvania*

(mijlocul secolului al XVIII-lea)

Simion Zehan, *Ceva despre pomenile noastre la morți*, în *Cultura creștină*, Blaj, 1912, nr 17

Szentgyörgyi Maria, *Jobbagyterhek a XVI-XVII. századi Erdelyben*, Akadémiai Kiado, Budapest 1962

Takáts Sandor, *A mármárosi sobányok jovedelme 1551/2 es 1601/2-ben* în *Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapesta 1859

Zsólt Simon, *Verzeichniss der Schuldner der Thorenburger Salzkammer aus den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. II-2010

Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Școala Doctorală de Istorie

Structuri social-economice în Maramureș în sec. XVII

(Teză de doctorat)

REZUMAT

Conducător științific: Prof. univ.dr. Ioan Aurel Pop
Membru al Academiei Române

Doctorand: Livia Ardelean

Cluj-Napoca, 2011

Cuprins

Cuvânt introductiv

Capitolul I.

Stadiul cercetărilor asupra comitatului Maramureș, secolul XVII

Capitolul II: Evoluția Maramureșului până în secolul al XVII-lea

II.1. Istoria Maramureșului în secolele XIV-XVII

II.2. Nobilimea maramureșeană în secolele XIV-XVII

II.3. Țărănimea maramureșeană în secolele XIV-XVII

II.4. Orașele și târgurile în secolele XIV-XVII

Capitolul III: Structuri privilegiate în secolul XVII:

III.1. Nobilimea mare

III.2. Nobilimea mică de la sate

III.3. Nobilimea din orașe

III.4. Preoții și alți știutori de carte

III.5. Orășenimea bogată

Capitolul IV: Funcționarii (Slujbașii)

IV.1. Funcționarii (slujbașii) comitatului

IV.2. Funcționarii (slujbașii) domeniilor nobiliare

IV.3. Funcționarii (slujbașii) domeniului sării

Capitolul V: Biserica ortodoxă

Capitolul VI: Structuri neprivilegiate

VI.1. Țărănimea liberă, țărănimea dependentă, preoții iobagi

VI.2. Negustorii și micii comercianți

VI.3. Orașenimea săracă: locuitorii orașelor, meșteșugarii, darabații, tăietorii de sare, negustorii mărunți

VI.4. Dări, taxe și servicii.

VI.4.1. Ajutoare la cetăți

VI.5. Dările iobagilor

Capitolul VII: Viața economică

VII.1. Solul, subsolul, oamenii

VII.2. Agricultură

VII.3. Creșterea animalelor

VII.4. Alte activități: vânat, pescuit, creșterea albinelor, exploatarea munților, pădurilor, mori, vămi, vigesime, tricesime

VII.5. Domeniul sării

Concluzii și considerații finale

Bibliografie

Anexe

Sinteza lucrării

Cuvinte cheie: Maramureș, structuri economice și sociale, nobili mari, nobili mărunți, domenii feudale, ale sării, nobiliare, funcționarii comitatului, ai domeniului, ai sării, orașeni, preoți, călugări, țărani liberi, iobagi, agricultură, creșterea animalelor

Teza noastră și-a propus să prezinte succint o sumă de informații necesare analizei evoluției economico-sociale a comitatului Maramureș în secolul XVII, acesta fiind unul din comitatele nordice ce a intrat în componența Transilvaniei după 1540. Privită retrospectiv, teza de față a încercat să completeze cu informații documentare un gol din istoriografia românească, care nu s-a aplecat în mod deosebit asupra secolului XVII, mai ales asupra părților nordice ale Transilveniei.

Analizând evoluția economico-socială a comitatului Maramureș câteva aspecte se impun a fi analizate în mod preponderent:

- existența unui imens zăcământ de sare, exploatat din vechime la Coștiui, în jurul căruia s-a dezvoltat o viață economică și socială specifică acestui tip de economie. Colonizarea de muncitori specializați în exploatarea sării în 3 dintre orașele maramureșene, precum și dezvoltarea unor domenii fiscale menite să asigure autoadministrarea exploatării sării, la Hust, Coștiui și Bocicoi, au fost completate de folosirea unui număr mare de iobagi români și ruteni, ce locuiau pe domeniile menționate, ca forță de muncă auxiliară.
- existența celor 5 orașe maramureșene, cu privilegii și drepturi proprii, cu drept de autoadministrare și autoguvernare.
- intrarea în Maramureș a marilor familii nobiliare, cu interese de arendare a sării sau a unor domenii situate în vecinătatea acestui zăcământ de sare: Bethlen, Bornemisza, Teleki, Korda, Tököly, Bánffy etc.
- existența unui număr impresionant de nobili maramureșeni mici, în toate satele maramureșene, cu excepția celor situate în Plasa de Jos.

Deoarece orice încercare de tip monografic pe secolul XVII ar fi incompletă fără scurta trecere în revistă a principalelor evenimente politice, economice, sociale din secolele anterioare, care și-au pus amprenta asupra evoluției ulterioare. prezentarea și-a

propus să înceapă tocmai cu acest aspect. Lucrarea prezintă la început modul de organizare a societății maramureșene, în Cnezatele de deal și de vale și Voievodatele de sus și de jos, precum și adunarea cnezilor, cu rolul ei administrativ și judiciar. Trecerea de la Cnezate și Voievodate la Plăși și de la adunarea cnezilor la Congregația nobiliară, precum și transformarea cnezimii ereditare într-o clasă feudală de tip apusean a fost un proces lung, caracterizat prin recunoașterea noilor nobili maramureșeni, ”prestatori de servicii fidele” ca adevărați nobili ai regatului Ungariei. Începând de la sfârșitul secolului XIV și până în secolul XVII, Maramureșul a cunoscut o consolidare a autonomiei interne și o activitate neîntreruptă a instituțiilor sale, îmbunătățite treptat prin influențele de tip apusean introduse de Regatul maghiar și Principatul Transilvaniei. Rolul predominant al Congregației nobiliare, ca principal organism de autoguvernare, în intervalul de timp analizat, precum și al vicecomitelui și a juzilor nobililor din cele 4 plăși, a fost surprins atât în problemele administrative (economice, militare, de recrutare, impozite, întreținerea drumurilor, pensiile invalizilor de război) cât și în problemele de judecată; și în secolul XVII, la fel ca în secolele anterioare, cele două funcții nu au fost clar delimitate. Colonizarea minerilor de origine etnică diferită (maghiară) în comparație cu cea a locuitorilor din jur, în 3 dintre orașele maramureșene (Sighet, Câmpulung, Teceu), precum și mișcările sociale ale acestora, culminate cu marea răscoală din 1492, și-au pus amprenta asupra evoluției economico-sociale din primele secole analizate, organizarea profesională a acestora reprezentând un model unic în tabloul social al unui teritoriu altfel eminentemente agrar. Răscoala din 1514, la care au participat aproape toți nobilii maramureșeni, nemulțumiți atât de reducerea lor la rangul de mici posesori de pământ cu sarcini foarte mari și mereu în creștere, precum și de măsurile de etatizare a pădurilor, minereurilor, a domeniului Bocicoi, nerespectarea obligațiilor Exarhatului din Peri a avut urmări deosebite în special pe plan social; încercărilor de confiscare ale bunurilor participanților la răscoală li s-au contrapus însă nobilii împlicinați, reduși anterior la rangul de mici posesori cu sarcini mari; ca urmare a răscoalei magnații s-au refugiat în cetatea Hust, bine apărată, cetate ce va juca de acum înainte un rol de apărare al comitatului foarte clar surprins de documente. Urmare directă a defecțiunii nobiliare, introducerea funcției de jude al nobililor, numit de judele plășii, a ținut la controlul acestor nobili mici, dar datorită etniei lor (fiind aleși cu vot majoritar de către populația

românească), controlul efectiv s-a izbit de un tradiționalism și conservatorism marcant al societății. Ca urmare a răscoalei, pierderea vieții unui număr mare de nobili maramureșeni, legarea de glie a țăranilor, integrarea Maramureșului și a Partiumului la Transilvania după pacea de la Oradea din 1538, au fost evenimente remarcabile, cu efecte majore pentru evoluția economico-socială din sec. XVII. Fenomenul etatizării averilor erariale, prin arendarea acestora, introdus de către voievodul Ioan Zápolya, va juca și el un rol hotărâtor în secolul ce va urma. A doua jumătate a secolului XVI, cu evenimentele tulburi consemnate, a marcat prima încercare a habsburgilor de ocupare a Maramureșului, între anii 1563-1566, precum și primele atacuri ale tătarilor, care prin desele lor incursiuni și numeroasele prăzi luate, vor determina o stagnare a evoluției economice a unui comitat socotit îndeobște foarte sărac. Încercarea reînnoită a habsburgilor de ocupare a Maramureșului, în anii 1599-1604, completată de evenimentele din timpul lui Mihai Viteazul, interesat și el de veniturile cetății Hust, pe care a cerut-o de la împărat pentru sine, a fost urmată de momente de acalmie, Dieta din 1609 recunoscând autonomia Maramureșului, iar anul 1611 a reprezentat încă un moment de ridicare a comitatului, împotriva habsburgilor și pentru demonstrarea fidelității față de principii ardeleni. Participarea Transilvaniei la războiul de 30 de ani a atras și participarea Maramureșului la unele dintre evenimente. În mod direct, anii 1657-1658 și 1661 au reprezentat momente de cumpănă în evoluția comitatului, a cărui echilibru fragil a fost din nou afectat. Ridicarea armatei comitatului, nevoită să participe la luptele lui Gheorghe Rákoczi II, pretendent la tronul Poloniei, impozitele uriașe impuse comitatului, devastarea acestuia de către armatele opozante au fost tot atâtea pietre de încercare. Sfârșitul secolului a adus o nouă ocupare a Maramureșului de către austrieci la 1685, cu devastări și pustiiri din partea armatei austriece ce ierna aici.

Alături de evenimentele politice ce i-au marcat evoluția, evenimentele sociale au fost și ele prezente, prin prima grevă minieră din Europa, care a implicat pe de o parte pe minerii de la mina de sare din Coștiui, iar pe de altă parte pe rege și pe cele 5 orașe maramureșene, care au fost nevoite să se implice pentru readucerea minerilor.

Numărul impresionant de mare de nobili români mici, prezenți în Plășile de Sus, Cosău și parțial în Plasa Sighet au fost elementul ce a imprimat specificitatea Maramureșului. Plasa de Jos a cunoscut o evoluție întrucâtva diferită, datorită

specificității ei. Restrângerea elementului românesc în defavoarea celui rutean s-a făcut prin colonizări masive de iobagi pe domenii ceva mai mari decât cele ale nobililor români. În plus scăderea populației, datorită unor valuri masive de ciumă din 1570, 1571, 1586 a determinat și ea colonizarea de populație ruteană, supusă, care a luat locul unei populații țărănești libere. Venirea în valuri a rutenilor este certă, primul val cunoscut, cel de la sfârșitul sec. XIV, sub ducele Teodor Koriatovici, fiind cel mai cunoscut.

Privilegiile orașelor maramureșene, mai ales cel din 1329, extins și asupra orașului Sighet la 1352, au stat la baza evoluției acestora, garantând o viață orășenească unui număr de 5 așezări, formate în jurul zăcămintelor de sare de la Coștiui, din mineri și oaspeți colonizați pentru exploatarea acestor zăcăminte.

În capitolul III au fost trecute, cronologic, momentele de intrare în Maramureș a marilor nobili ardeleni, care prin arendare, cumpărare, zalogire, au asigurat Fiscului o bază economică convenabilă. Ștefan Bethlen, Francisc Rhédei, familia Bánffy, Emeric Tököly, Maria Bárkoczi, născută Prinyi, Sigismund Korda, Anna Bornemisza, Mihai Teleki au determinat o schimbare serioasă în viața economică a comitatului, prin folosirea nediscreționară a bogăției de sare a comitatului, în detrimentul micii nobilimi și a comunităților locale, pe care le-au împins treptat la periferia societății. Desele decăderi de nobilitate, ce au avut loc pe parcursul secolului la inițiativa marilor magnați sau a Fiscului, au încercat să limiteze numărul celor scutiți de prestații. Analizând fenomenul putem concluziona că deși micii nobili maramureșeni nu dețineau întotdeauna acte pentru bunurile deținute, aceste decăderi de nobilitate și-au atins doar parțial scopul, în special bunurile, nu nobilii pierzându-și scutițiile. Pe de altă parte puterea economică mare pe care magnații au atins-o, au determinat autoritățile să încerce s-o limiteze, inclusiv prin ștergerea baronatului liber.

Elementul de continuitate și specificitate pentru secolul și teritoriul analizat a fost nobilimea mică, conscrisă în unități colective, numite *divissiones sau oszlás*, care conțineau teoretic 10 unități economice; în realitate însă numărul acestora era mult mai mare. Numărul acestora a variat pe parcursul întregului secol între 100-109, prin ele, precum și prin porțile iobăgești, asigurându-se evoluția economică a comitatului, predarea dărilor, plata impozitelor, susținerea efortului militar. Aceste diviziuni nobiliare reprezentau o expresie a evoluției istorice, cele mai multe, 33, țineau de Plasa de Sus,

unde procentul populației nobile și mărimea satelor erau mult mai mari; Plasele Cosău și Sighet erau formate din câte 24 diviziuni fiecare, iar Plasa de Jos era formată dintr-un număr mai mic de diviziuni, numărul nobililor din această unitate administrativ-teritorială fiind mult mai mic, doar orașele Teceu și Visk făceau excepție, având fiecare câte 4 diviziuni. În analiza evoluției acestei categorii, un aspect important a revenit punctării modului de judecată a micilor nobili, deselor conflicte cu bistrițenii, care duceau uneori la judecarea, condamnarea și executarea unor nobili maramureșeni pe teritoriul Districtului sășesc la Bistriței, a relațiilor economice și sociale, legate de căsătorii mixte, între cele două teritorii. Principalele obligații ale nobililor maramureșeni, legate de întreținerea militară a comitatului au fost analizate în funcționalitatea lor, nobilii fiind obligați să ridice oastea comitatului, de pedestrași sau călăreți, sub pedeapsa mică de 12 florini aplicată nobilului mic. Scutirea de participare la insurecția nobiliară, la 1637, prin principele Gheorghe Rákoczi II, nu a însemnat și încetarea acestei obligații, la 1675 insurecția generală este din nou pe ordinea zilei. Participarea la oaste a iobagilor sau a altor categorii sociale a dus la recunoașterea de către principi a meritelor militare, prin înnobilările colective, în special a populației maghiare din orașele maramureșene, mai ales sub principele Gabriel Báthory. Armata nobiliară, adunată în momente de restriște, și cei 150 pedestrași și 50 călăreți înarmați și instruiți pentru a asigura paza comitatului, la Hust și Visk, în momentele de respiro cădeau în sarcina nobililor, sub pedeapsa a 24 florini; în contul scutirii de la participarea la război, nobilii maramureșeni erau obligați la plata unei sume de bani ce reprezenta răscumpărarea obligației. Armaliștii condiționari în schimb erau obligați la participarea personală la apărarea militară a comitatului. Paza comitatului, urmărirea și prinderea hoților și răufăcătorilor, organizarea și susținerea juzilor circulatori, rezolvarea conflictelor de hotar cu bistrițenii și cu polonezii, mai ales cele legate de pășunatul oilor și treceri de animale pe poteci și drumuri oprite, fără plata tricesimelor, au reprezentat obligații colaterale la fel de importante. Purtarea corespondenței, poștăritul, ce reprezenta una dintre cele mai dificile sarcini ale nobililor maramureșeni, reprezintă un alt aspect important, prin numărul mare de nobili implicați, prin pagubele produse de poștași foarte des, prin confiscări ilegale de cai și harnașament; încercările de reglementare a abuzurilor prin introducerea *salv conductului* nu au avut rezultatele scontate, deși au limitat oarecum fenomenul.

O categorie socială importantă în societatea maramureșeană, preoții nobili, deși reduși ca număr, au reprezentat o categorie socială intermediară, care adesea deținea nobilitate personală, dar care se ocupa în paralel și cu agricultura, deținând turme mari de vite cornute și oi, mai ales în satele românești mari din Plasa de Sus, avea sluji și jeleri, deținea mori de făină și funcția de morar, mai mult pământ. Nobilitatea personală nu le asigura acestora dreptul de a dobândi moșii proprii, prin zalogire. Pe lângă veniturile din agricultură și creșterea animalelor, aceștia dobândeau și venituri din practicarea meseriilor legate de întreținerea bisericii: zugravi, pictori, dieci, constructori de biserici, majoritatea acestor preoți fiind întreținuți de comunitate, prin stole și din plata serviciilor religioase. Pe de altă parte, la rândul lor, preoții erau obligați să cotizeze pentru întreținerea superiorilor, protopopi și episcopi. Numărul mare de preoți din unele sate, mai ales din Plasa de Sus, a determinat comitatul să încerce limitarea numărului acestora la maxim 2, care trebuiau acceptați atât de sat cât și de vlădică. În contextul acesta merită abordat cazul lui Vasile Szaplonzai, probabil fiu de preot nobil din Sarasău, trimis la 1657 la studii la Nagyszombat (Trnava), de unde s-a întors, fără a fi consemnat ca fiind preot activ, doar un mare nobil implicat activ în viața administrativă și economică a comitatului.

Obligațiile multiple la care erau supuși micii nobili maramureșeni, de naționalitate română într-o proporție covârșitoare, cu excepția armaliștilor din Sighet, Hust, Teceu și Câmpulung, ce erau maghiari, militare, economice, administrative, precum și lipsa unor surse de venit însemnate au determinat această categorie socială să preia funcții administrative în comitat, sau funcții mărunte (morar, preot), să se ocupe cu comerțul, în special cel de vite sau de produse importate din Transilvania, Bistrița, Moldova, Polonia, cu creșterea unui număr mare de vite pentru comercializare, mai ales în Plasa de Sus. Obligația asigurării funcțiilor administrative ale comitatului, cele de juzi ai nobililor din cele 4 plăși, ducător al nobililor din orașe, asesori, notari, juzi sătești, avocați în procese era urmărită prin Congregația nobiliară a comitatului, în fața căreia aceștia depuneau jurământul, preluarea acestor funcții fiind obligatorie. Numeroasele obligații ordinare, legate de plata impozitului pe persoană, *taxa capitis*, erau completate de numeroase impozite extraordinare, pe care nobilii erau obligați să le predea oficialiilor comitatului. Obligația întreținerii drumurilor comitatului, susținerea materială a trimișilor comitatului,

participarea la Congregația nobiliară, participarea la punerea în posesie, hotărniciri, procese, împotriviri, ascultări de martori reprezintă tot atâtea sarcini nobiliare.

Nobilii din orașele maramureșene, proveniți din înnobilările individuale sau colective ale principilor ardeleni, precum și micii nobili de la sate, proveniți din vechile familii înnobilate în secolele anterioare sau din înnobilările armaliste pe baza meritelor militare au cunoscut fenomenul diviziunilor familiilor nobiliare.

Din puținele date oferite de documente s-a încercat creionarea modului în care aceștia trăiau, educația, religia, îmbrăcămintea și comportamentul, precum și modul de împărțire a averii, locuirea într-o păine a cel puțin două familii, testamentele, vânzările, comportament prin care treptat nobilii încercau să se asimileze nobilimii transilvănene fără a pierde din unicitatea și specificitatea veche a Maramureșului, peste care erau preluate noile legi. Deținerea unor loturi de pământ, a unui număr mic de iobagi, completa tabloul micului nobil maramureșean.

Analizând conscrierile consecutive ale locuitorilor comitatului, cele din 1600-1605, 1664, 1698, acolo unde acestea se păstrează, s-a încercat o apreciere a numărului locuitorilor comitatului în întregime și pe localități. Se remarcă dublarea populației pe parcursul secolului, de la 1200 porți erariale la 2500 astfel de porți. Sub rezerva unor conscrieri aproximative și a repartiției unui număr mai mare de porți în vederea perceperii unui impozit mereu în creștere, analizând datele oferite de documente îndrăznim să facem o apreciere a numărului locuitorilor comitatului, la 20000-350000.

Nobilii din orașele maramureșene, proveniți din orașeni înnobilați, formau o autoguvernare, o comunitate nobiliară cu propriile reguli, care au început să introducă reguli orășenești apusene atât în construcția caselor, cât și în modul de folosire a fundușurilor orășenești, în modul de autoadministrare și păstrare a privilegiilor, deținând drept de *jus gladi*. O caracteristică importantă a acestora este creșterea semnificativă a numărului lor pe parcursul secolului, la sfârșitul secolului în orașul Sighet fiind înregistrat un număr foarte mic de cetățeni, majoritatea locuitorilor au devenit pe parcursul secolului nobili.

Alți locuitori privilegiați ai orașelor, profesorii de la Școala reformată din Sighet, alumnii sau elevii acelei școli, preoții reformați, orășenimea bogată, comitele celor 5 orașe, vameșii, completau tabloul locuitorilor privilegiați din Maramureș.

Capitolul IV este rezervat analizării funcționarilor (slujbașilor) comitatului, mai exact a funcționarilor comitatului, a domeniilor nobiliare și a domeniului sării. Privind mai atent situația este imposibil de detectat o regulă conform căreia aceștia ar putea fi tratați unitar. Acceptând definiția conform căreia funcționarul presta o slujbă pentru care era remunerat am preluat această definiție, pe care am completat-o și cu cea de slujbaș, pentru a cuprinde întreaga paletă. Vicecomitele comitatului, în calitatea lui de înalt funcționar, confirmat de Congregația nobiliară a comitatului asigura continuitatea guvernării. Convocând și prezidând Congregațiile nobiliare, fiind trimis al comitatului în problemele de politică externă sau la Dieta Transilvaniei, acesta era cel mai important nobil local. Obligația perceperii dărilor, împreună cu juzii plășilor și alți oameni de încredere ai comitatului, eliberarea de chitanțe pentru sumele de bani primite, era una foarte importantă în secolul XVII. Folosirea oastei comitatului, așa numitul *Brachium* în sprijinul strângerii datoriilor, cercetarea și urmărirea răufăcătorilor, prin cele 3 inspecții anuale uzuale sau chiar de mai multe ori/an, prin juzii circulatori, erau sarcini importante ale vicecomitelui; alături de aceste obligații cele militare, de strângere a oastei comitatului, de pregătire a apărării comitatului, de administrare a banilor de soldă erau și ele foarte importante. Obligațiile economice, legate de cârciumărit, de execuții la fața locului, de limitare a abuzurilor juzilor circulatori, de cercetare a drumurilor și a podurilor, a unităților de măsură, de prindere și predare a iobagilor fugiți au fost completate de obligația păstrării bunei relații cu districtul vecin al Bistriței. Analiza relațiilor cu bistrițenii scoate în evidență relații politice și economice bune. Cele mai importante aspecte ale relației cu vecinii, soluționate de vicecomite erau cele legate de problemele de graniță, a furturilor de animale, a judecării hoților.

Vicecomitele asigura și controlul asupra bisericii ortodoxe, prin numirea vlădicilor, acordarea de ajutor acestor vlădici și asigurarea conducerii scaunului de judecată al congregației.

Juratul notar al comitatului, ales și el anual, odată cu ceilalți funcționari era principalul ajutor al vicecomitelui, ocupându-se de scrierea principalelor acte, a corespondenței comitatului, mai ales cu Magistratul orașului Bistrița, a verificării actelor de înnobilitare și a publicării notelor tergală în Congregația nobiliară a comitatului, de ținerea evidenței diplomelor nobiliare.

Cei mai importanți funcționari locali, juzii plășilor, asigurau împreună cu ceilalți funcționari și adjuncții lor, autoguvernarea comitatului, participând la Dieta țării, cercetarea porților pustii, la scaunul de judecată al comitatului, la cercetările comune la fața locului, adunarea dării, ieșirea la inspecții ca cercetași sau juzi circulatori, fiind obligați să-și prezinte cheltuielile și salariile prin împuternicit, în fața Congregației, care le analiza activitatea.

Jurații asesori, în număr variabil pe parcursul secolului, între 8-14, erau funcționarii ce asigurau mai ales justiția, fiind foarte importanți în ascultările de martori, mai ales în problemele legate de proprietate.

Avocații sau împuterniciții în procese asigurau reprezentarea nobililor în toate problemele legate de procese.

Juzii satelor realizau la nivelul satelor autoguvernarea.

Funcționarii domeniilor feudale realizau administrarea domeniilor și curților nobiliare. Prin căpitanul suprem al cetății Hust, vicecăpitanul acesteia, administratorul, contabilul, pârcălabii, judele măieriștii, măierița, contramaestrul arăturii, vornicul, comitele celor 5 târguri, brutarul, temnicerul, păstorul porcilor, păstorul vitelor, a mieilor, oilor, privighetorii, tâmplarii, capelanul cetății Hust, învățătorii, elevii, militarii cetății, căruțașii, stuparii, berarii, cizmarul curții, poștașii, argații, șindrilerii, țigani, sticlarul se realiza administrarea internă a domeniilor.

Domeniile feudale mici nu necesitau un număr atât de mare de angajați, majoritatea muncilor fiind prestate de supuși, conduși de comiți, juzi ai curții sau palernași, prefecti, provizori, inspectori.

Nobilii mici beneficiau de sprijinul supușilor în administrarea propriilor moșii, relațiile de familiaritate jucând un rol important.

Funcționarii domeniului sării, comitele cămării, lucrătorii de sare, miliariștii, mașiniștii, fierarii, administratorii sării, măglașii, scribii, asesorii, lopătarii, băieșii, pitarii realizau exploatarea zăcământului de sare de la Coștiui, asigurând cel mai important venit al Maramureșului.

În capitolul V s-a încercat creionarea câtorva aspecte importante din evoluția bisericii ortodoxe din Maramureș, tratată ca o structură socială separată, reprezentând principala organizație a românilor și rutenilor maramureșeni. Atât episcopatul, soboarele

de preoți, mari și mici cât și protopopiatele, au fost principalele forme de existență ale bisericii ortodoxe, marcate în mod covârșitor de influența calvină asupra lor și chiar de încercările de la mijlocul secolului de alipire a bisericii Maramureșului la cea calvină, sub Gheorghe Keleji. Datorită presiunii calvine, toate aceste instituții au cunoscut mici simplificări și modernizări, iar tot ca urmare a acestei presiuni episcopii erau controlați prin Congregația nobiliară a comitatului. Preoții maramureșeni au asigurat supraviețuirea bisericii, dar nu se poate identifica cu siguranță care a fost impactul presiunii calvine asupra acestora și asupra bisericilor sătești. Câteva dispoziții legale trădează starea de fapt a acestor preoți, numărul mare al acestora, fenomenul locuirii într-o pâine, abuzurile preoților, mai ales la înmormântări, prezența preoților bețivi, persistarea în ceea ce calvinii numeau "*boscoane*". Deoarece întreținerea bisericii și a preotului cădea în sarcina comunității, aceasta reprezenta adesea o povară pentru comunitate. Un aspect mai puțin studiat de către istoriografie și asupra căroră ne-am aplecat încercând schimbarea unor stereotipii este cel legat de raportul dintre timpul de lucru și sărbători, în secolul XVII; aproximativ 37% din an erau sărbători, una din cele mai serioase preocupări ale bisericii calvine îndreptându-se tocmai spre reducerea numărului de zile în care nu se putea lucra, doar la sfârșitul secolului reușindu-se o asemenea reducere. Presiunea bisericii calvine spre simplificarea obiceiurilor păgâne a fost și ea constantă pe parcursul secolului.

Influența calvină asupra vieții spirituale s-a realizat și prin susținerea din bani publici a Școlii calvine din Sighet, de a cărei funcționare răspundea Magistratul orașului, iar preoții ortodocși beneficiau de o educație locală din partea călugărilor moldoveni, în propriile curți.

Numărul mare de mănăstiri, 12, ce au existat în Maramureș au imprimat un caracter religios profund comunităților locale, multe din bisericile de lemn, situate în jurul mănăstirilor rezistând până astăzi. Numărul mare de cărți religioase găsite în bisericile maramureșene denotă relațiile comitatului cu Țările române și cu centrele tipografice din Principat; icoanele și pictura bisericească din Maramureș au provenit din centrele de iconari de la Moisei, Budești-Sârbi-Șieu, iar o a treia pe Valea Marei și Cosăului.

Analizând evoluția bisericii calvine se constată în primul rând influența și presiunea acesteia asupra bisericii ortodoxe, precum și rolul predominant al acesteia la nivelul elitelor, ca religie a principilor Transilvaniei. În secolul XVII aceasta primea subvenții de la mina de sare din Coștiui, prin bursa instituită de principele Gabriel Bethlen, iar locuitorii orașelor maramureșene asigurau repararea și construcția bisericilor. Preoții acestei religii, prin poziția lor privilegiată, au făcut parte din categoria orășenilor bogați, beneficiind nu doar de scutiri importante de la plata taxelor și impozitelor, ci și de subvenții serioase. Prezența spitalului, pe lângă biserica din Sighet, aspect insuficient deslușit datorită lipsei isvoarelor scrise, ridică problema modului de administrare a fondului necesar întreținerii acestuia, fond din care se acordau împrumuturi cu dobândă de 8-10%, funcționarea acestuia presupunem că s-a circumscris funcționării instituțiilor similare din Ardeal, care au beneficiat în ultimul timp de o atenție sporită din partea istoricilor.

În capitolul VI, dedicat analizei structurilor neprivilegiate, se încearcă o scurtă trecere în revistă a categoriilor sociale socotite îndeobște neprivilegiate, țărănimea liberă, cea dependentă, preoții iobagi, negustorii și micii comercianți, orășenimea săracă (locuitorii simpli, meșteșugarii, darabanții, tăietorii de sare), precum și obligațiile acestora legate de ajutoarele la cetăți și dările la care erau supuși.

Evoluția istorică a Maramureșului pe parcursul sec. XIV-XVII a determinat reducerea constantă a numărului țăranilor liberi, în detrimentul celor supuși. Din nefericire documentele păstrate nu ne oferă posibilitatea încadrării și delimitării corecte a acestei categorii. Totuși ascultările de martori și Urbariile de la sfârșitul secolului înscriu această categorie separat; Se remarcă existența unor sate quasi-țăărănești: Rozavlea, Brebi, Văleni, Hărnițești, Valea Mare, Botiza, Hoteni, Vadu Izei, unde impozitul pe care trebuiau să-l plătească țăranii era trecut separat de impozitul satului, și era diferit. Această categorie se supunea și ea juzilor sătești, cărora le preda impozitul, iar principala caracteristică de oameni liberi era folosită în modul de folosire și înstrăinare a bunurilor imobiliare, unde acționau în mod asemănător nobililor. Diferența față de nobili reieșea și din lipsa scutirilor de la plata vămilor și tricesimelor pentru produsele cumpărate pe seama lor, iar faptul că nu erau supuși îi scutea de la plata daturilor. Prezența acestei categorii (providus) în ascultările de martori legate de proprietate, precum și pe piețele

săptămânale din Baia Mare atestă o poziție socială superioară iobagilor, poziție care permitea o ascensiune mai ușoară în rândul privilegiaților, mai ales prin căsătorie.

Complementari nobililor mici, iobagii maramureșeni asigurau atât subzistența domeniilor feudale Hust, Bocicoi, Coștiui, a domeniului sării de la Coștiui și a nobililor mici și mari pe care-i slujeau. Numărul acestora a rămas relativ constant pe parcursul secolului, care nu a cunoscut fenomene masive de iobăgire, ci dimpotrivă fenomene de înnobilare a iobagilor pe baza slujbelor credincioase arătate stăpânilor. Supuși unei presiuni sociale în creștere, datorită creșterii succesive ale obligațiilor acestora pe parcursul secolului, iobagii au urmărit adesea eliberarea din jugul asupririi, calea cea mai simplă fiind fuga de pe domenii în Polonia, Moldova, Ardeal, sau de pe un domeniu pe altul, de la un stăpân la altul. Needucați și profund îndatorați, aceștia nu au cunoscut un progres intelectual semnificativ, singura educație pe care unii au primit-o fiind cea religioasă. Lipsa acestei culturi a determinat și păstrarea unei credințe ortodoxe aproape pure, pe care toată presiunea calvină n-a reușit s-o modifice în mod real, indiferent că era vorba de rituri, superstiții, sărbători sau doctrină. Obligațiile la care erau supuși au fost studiate în mod excelent de istoricul David Prodan, iar obiectul analizei noastre s-a îndreptat spre punctarea concretă a unora din aspectele evoluției iobagilor maramureșeni. Maramureșul a fost conșcris pe parcursul secolului cu un număr de 108-109 porți iobăgești, respectiv un număr de 1080-1090 gospodării iobăgești, o creștere de 20% față de începutul secolului. Numărul iobagilor ce locuiau la sfârșitul secolului în Maramureș era sub 50%, din care cel puțin pe domeniul Cămării de sare din Coștiui un procent de 20% din populație locuia într-o pâine. Analizând componența socială a celor 4 plăși, constatăm că Plasa de Jos era locuită în mod predominant de iobagi, cu un număr de 58 porți, mai mult de jumătate din totalul iobagilor locuind în această plasă. În Plasa Sighet erau un număr de 21 porți, situate mai ales la nord de Tisa, pe actualul teritoriu al Ucrainei, iar plășile Cosău și de Sus erau aproximativ la fel de dense, cu câte 15 porți. Analizând obligațiile acestei categorii sociale am constatat că acestea erau cantonate în jurul economiei domeniiale, asigurând supraviețuirea acesteia, prin muncile prestate în agricultură, creșterea animalelor, la Cămară. În afara domeniilor fiscale, iobagii de pe părțile de moșie ce aparțineau marilor familii nobiliare prezente în Maramureș prestau cam aceleași obligații față de stăpânul feudal, căruia-i dădeau dări anuale, produse pentru

întreținerea curții, prestând toate muncile agricole. Unul din cele mai interesante obiceiuri ale maramureșenilor, ce a rezistat până în zilele noastre este surprins la începuturile sale în secolul XVII, și anume plecarea unui număr de cosași și lucrători din satele maramureșene, pe moșiile din Transilvania ale familiei Teleki la muncile agricole, vara.

Iobagii micilor nobili maramureșeni, deși în număr mic, erau și ei prezenți în Maramureș, mai multe decizii ale Congregației nobiliare referindu-se la aceștia. Creșterea numărului iobagilor din sate pe parcursul secolului a avut loc în detrimentul nobilimii, secolul consemnând de regulă prezența acelorași mici familii de nobili ce dețineau iobagi ereditari în aceleași sate. Erau supuși jurisdicției stăpânului de pământ, fiind zălogiți, vânduți, luați sub cheazășie, iar asprimea obligațiilor feudale a determinat pe parcursul întregului secol sporirea fenomenului fugii de pe moșii, readucerea iobagilor fugiți reprezentând o preocupare majoră a nobilimii și Dietelor ardelene. Judecarea, întemnițarea iobagului erau atribuțiile scaunului de judecată al satului, a juzilor orășenești, a scaunului stăpânului, a scaunului prefectului și a judeului curții. Amenzile aplicate iobagilor pentru diferite pricini erau de regulă duble ca valoare, mărturiile, întemnițarea și condamnarea iobagului fiind mult mai ușor de aplicat în cazul lor. Deși dețineau gospodărie proprie, pământ propriu și din defrișare, se ocupau de creșterea animalelor, asemenea nobililor, deținând mori proprii, fiind uneori la fel de înstăriți ca nobilii mici din sate, trăind împreună cu aceștia și împărțind pământurile comune, aceștia erau obligați să plătească vămi și tricesime pentru produsele importate, fiind scutiți de la plata acestora doar în cazul revenirii la vechii stăpâni, după fuga de pe moșii. Datorită slujbelor credincioase prestate stăpânului de pământ unii iobagii erau eliberați și apoi înnobilăți, intrând la rândul lor în categoria celor privilegiați. Analizând cele mai importante sarcini fiscale ale iobagilor constatăm că obligațiile militare, de prezentare la oaste, împreună cu plata dărilor țării, ordinare și extraordinare, mereu în creștere, au fost principalele și cele mai grele sarcini iobăgești. Foarte interesant în contextul studierii comportamentului iobagilor vizavi de stăpâni a fost analiza îmbrăcăminte, ca simbol al stării sociale, a timpului de lucru, religiei, școlii, naționalității, colonizării iobagilor ruteni, fenomen pe care-l socotim încheiat în secolul XVII.

Negustorii și micii comercianți din comitat importau o serie de produse necesare vieții cotidiene.

Unul din aspectele care ne-au solicitat în mod deosebit atenția a fost modul de funcționare a societății orășenești, în care alături de privilegiați trăiau militari, orășeni, negustori, breslași, meșteșugari, țigani, a căror coviețuire în orașe se baza pe drepturi și libertăți specifice fiecărei categorii. S-au analizat câteva din hotărnicirile orașelor maramureșene, obligațiile acestora, precum și tabloul social al locuitorilor proveniți mai ales din coloniștii cu rol în susținerea exploatării de sare de la Coștiui. Obligațiile acestora reprezentau sarcini colaterale legate de exploatarea și transportul sării. S-a încercat creionarea modului de transfer, pe parcursul secolului, de la o categorie de orășeni neprivilegiați, prin prestarea de slujbe credincioase Fiscului, la o categorie de nobili armaliști, proveniți din înnobilări individuale și colective. Această transformare a orașelor maramureșene, mai ales a Sighetului, a fost încă un element de specificitate a Maramureșului. Desele „*depuneri*” de nobili, precum și reglementarea relației orășeni-nobili, pe baza Articolelor dietale de la Bistrița din 1622, au stat la baza evoluției economico-sociale a orașelor maramureșene. Unul din cele mai importante aspecte ale evoluției interne, pe care am încercat să-l analizăm aici a fost modul de autoadministrare al orașelor, prin producerea unui procent semnificativ din bunurile necesare vieții cotidiene, prin intermediul meșterilor locali. Se pare că organizarea în bresle a acestor meșteri, cu Statute proprii, a fost ceva mai târzie, secolul XVII cunoscând evoluția unor categorii socio-profesionale importante, măcelarii, cizmarii, pielarii, croitorii, comercianții, negustorii, samsarii, fierarii, olarii, blănarii, curelarii, năsturarii, pantofarii, brutarii, rotarii, dogarii, lăcătușii, bărbierii etc., care jucau un rol important în evoluția economico-socială. Cei mai importanți și adesea prezenți în fața Congregației nobiliare erau meșterii care se ocupau de confecționarea hainelor și încălțăminteii, limitațiile întocmite de principii transilvăneni și Congregația nobiliară a comitatului demonstrând o preocupare constantă de limitare a prețurilor produselor de bază, mereu în creștere pe parcursul secolului, creștere ce a dus la o inflație de 100% la produsele de bază. S-a creionat succint și relația foarte bună, dar în afara legii dintre acești meșteri din orașele maramureșene, mai ales din Sighet și locuitorii români din satele comitatului, care ofereau materia primă, eludând adesea limitațiile legale. Transportatorii sării maramureșene, pe apă și pe uscat, asigurau contra cost desfacerea acestui produs; cârciumarii desfăceau vinul, a cărui preț era și el stabilit, iar darabanții ce locuiau în orașe

constituiau paza permanentă a acestora și erau folosiți și la supravegherea muncilor legate de transportul sării, fiind adesea un fel de *miliție locală*, având ca sarcină și poștăritul. Reprezentau o categorie intermediară între orășeni și nobili, provenind din localitățile învecinate cetății Hust, fiind organizați în Ordinul darabașilor.

Micii megustori și comercianții din orașe erau prezenți și ei; mai ales cei din Sighet sunt prezenți în documentele epocii. Analizând aceste documente constatăm prezența unui număr mare de negustori din orașele maramureșene pe piața din Baia Mare, unde vindeau, alături de produse agricole, mai multe produse meșteșugărești, căciuli de blană, cojoace din blană de iepure sau berbec, opinci, piei de animale, vin etc.

Analizând ocupațiile orășenilor, aceștia se ocupau în primul rând de exploatarea sării, de transportul acesteia, de asigurarea plutelor și a corăbiilor, fiind antrenați și în muncile de la Cămara de sare, alături de practicarea unei agriculturi de subzistență, care asigura necesarul de alimente și animale.

Țigani din comitatul Maramureș și din orașele maramureșene, foarte puțini la număr, au fost surprinși și ei de documente, în special de Urbarii, ca practicând meseriile legate de prelucrarea metalelor, mai ales a fierului, fiind supuși plății ai Fiscului.

Analizând multitudinea de dări, taxe, servicii, ajutoare la cetăți, toate obligații împovărătoare ale comitatului, documentele de arhivă ne oferă cifre clare privind creșterea constantă a acestora pe parcursul secolului. Impozitele ordinare, dar mai ales cele extraordinare, au dus la o decădere constantă a economiei comitatului, nevoit să asigure sume uriașe de bani, un număr mereu în creștere de animale de tăiat, precum și produse agricole pe seama comitelui comitatului, a principelui, turcilor și spre sfârșitul secolului pe seama austriecilor. Media anuală a impozitului plătit pe parcursul secolului a fost apreciată la 85000 florini, ceea ce reprezenta o pătrime din darea extraordinară plătită de întreaga Transilvanie. Cea mai împovărătoare sarcină era însă de departe impozitul în natură. Ajutoarele militare la cetățile Hust, Oradea, Ineu erau și ele sarcini grele.

Dările iobagilor, principalii purtători ai sarcinilor feudale, în bani și în natură, au cunoscut o creștere constantă pe parcursul secolului, de la 1 florin și 40 dinari la 1600 la 35 florini la 1695. Acestora li se adăugau obligațiile legate de predarea căruțelor cu victualii, de mai multe ori/an, ceea ce plasa iobăgimea la un nivel extraordinar de mare a sărăciei.

În capitolul VII s-a încercat analiza vieții economice a comitatului pe parcursul secolului XVII. Pornind de la analiza factorului geografic, al solului și subsolului, reprezentat de existența unui număr mare de munți ce înconjoară Depresiunea Maramureșului și au impregnat caracterul de crescători de animale locuitorilor din satele din apropiere, de situarea într-o depresiune ce nu oferea decât posibilități restrânse agriculturii, s-a încercat în primul analiză raportului dintre comitatul Maramureș și ținuturile învecinate. Fără aceste teritorii (Bistrița, Moldova, Polonia) viața economico-socială ar fi arătat cu siguranță altfel. Nu doar comunicarea cu teritoriile menționate, dar mai ales relațiile economice și comerciale bune au asigurat Maramureșului un echilibru foarte necesar dezvoltării sale. Drumurile istorice au asigurat practicarea unui comerț înfloritor și mișcări de populație semnificative, Maramureșul fiind în secolul XVII un izvor demografic important pentru zonele învecinate, Ardeal, Moldova și Polonia. Am încercat să stabilim care au fost rutele de mișcare ale populației, pe baza documentelor păstrate, fără a se reuși stabilirea exactă a dimensiunii fenomenului.

Practicând agricultura de subzistență maramureșenii își asigurau prin aceasta traiul zilnic. Terenul sterp nu reușea să hrănească un teritoriu cu o populație în creștere, iar agricultura practică îndeosebi pe terase era insuficientă. Cultivarea grâului, secării, ovăzului, meiului, alacului, linteii, mai târziu și a porumbului era adesea completată de importul sămânței din Ardeal. Alternarea regulată, gunoarea pământului, prin gunoi de grajd sau prin păscutul animalelor, creștea puțin productivitatea solului. Măierșiștile asigurau produsele de bază necesare întreținerii domeniului, acestea fiind completate de darurile supușilor. Importul de produse agricole suplinea și el o parte a necesităților în creștere. Unul din fenomenele cu care secolul s-a confruntat și care a dus la sporirea teritoriului cultivat, analizat de noi aici, era cel al defrișărilor și deșțelenirilor, ce asigurau o anumită prosperitate locuitorilor. Pomii fructiferi pomeniți de documente asigurau necesarul de prune albe și albastre, mai ales uscate, mere, pere, nuci, care se și vindeau.

Întrucât agricultura, datorită condițiilor geografice, era prea puțin dezvoltată, caracteristic pentru Maramureșul secolului XVII a fost creșterea animalelor, mai ales în Plășile de Sus, situate în apropierea pășunilor montane. Numărul foarte mare de animale deținute de nobili și supuși demonstrează acest lucru. Turmele mari de oi aparținând nobililor din Plasa de Sus le asigura un venit necesar subzistenței familiei. Creșterea

animalelor de tracțiune mari, boi și cai, era necesară mai ales datorită obligațiilor legate de transportul sării. Jefuirea maramureșenilor în munții comuni cu Bistrița, conflictele de graniță cu bistrițenii, au fost analizate și ele, mai ales pe baza documentelor din fondul Primăria orașului Bistrița. obligația plății dijmei din porci, specifică românilor a determinat creșterea unui număr însemnat de animale, care erau scoase la pășunat în pădurile de ghindă, care asigurau indirect și un venit din ghindărit, mai ales pentru turmele de porci scoase la îngrășat, în vederea vânzării. Aceste venituri se împărțeau între proprietari, în funcție de suprafața de pădure deținută.

Analizând celelalte activități specifice, exploatarea pădurilor, a munților, creșterea albinelor, vânatul, pescuitul, ghindăritul, exploatarea morilor, a vămilor, a tricesimelor, a comerțului cu vite câteva concluzii se impun cu claritate. În primul rând s-a încercat stabilirea raportului între exploatarea munților pentru pășunat, mai ales de către locuitorii nobili din Plasa de Sus, descrierea stânilor, a obligațiilor legate de creșterea oilor (cași, berbeci, miei), și exploatarea munților pentru confecționarea plutelor. Tot aici s-a încercat creionarea unor aspecte legate de vagabondajul pe munți și înțelegerile bilaterale cu bistrițenii și polonezii, nemulțumiți de prezența unui număr mare de hoți prin munții comuni, inclusiv a hoților ce-l însoțeau pe Pinte. Interzicerea exportului de vite din comitat, intrarea spre comercializare a unor turme de vite aduse de negustori greci din Moldova, pe cărări oprite, fără plata vămilor și tricesimelor, vânzarea de vite crescute în măierăștile micilor nobili maramureșeni din Plășile de Sus și Cosău au fost și ele constante ale veacului. Conflictul cu bistrițenii, care a mocnit pe parcursul secolului, cu un moment de maximă răbufnire în deceniul al IV-lea, a marcat și el relația cu vecinii din Districtul săsesc al Bistriței, analizată aici.

Ramuri mai puțin surprinse de documente, dar prezente pe parcursul secolului, creșterea albinelor, vânatul, pescuitul, transportul diverselor produse au reprezentat ocupații auxiliare.

Unele din cele mai bine dezvoltate activități aducătoare de profit au fost cele legate de exploatarea pădurilor. Confecționarea plutelor, butinăritul, cărbunăritul, au reprezentat, împreună cu construcția caselor de lemn și a bisericilor maramureșene, principalele ocupații de care ne-am ocupat. Rămase până azi bisericile de lemn de gorun reprezintă culmea artei exploatării lemnului, iar pictura murală păstrată în câteva din

aceste biserici, renovată în ultimii ani trădează preocupări serioase în acest domeniu, la nivelul societății. Aceleași preocupări pot fi desprinse și din analiza modului de construcție a caselor, multe exemplare fiind păstrate în Muzeele în aer liber, în special în cel din Sighetu Marmației. Exportul lemnului în Ungaria și a dranițelor pentru acoperiș în Ardeal, mai ales în Baia Mare, trădează și alte ocupații. Aceste ocupații au determinat însă și apariția îngrijorărilor legate de exploatarea sălbatică a pădurilor, care se răreau pe parcursul secolului XVII.

Una din cele mai importante ramuri economice, morăritul, este surprins și el pe baza documentelor de arhivă. Poziția morarilor în societate era una relativ privilegiată, prezența juzilor circulatori la morile Fiscului și la morile private din comitat fiind o constantă a secolului.

Foarte importante pentru venitul oferit, vămile și tricesimele au fost și ele analizate, pe baza legilor și a scutiților de la plata acestora, deținute mai ales de nobili, dar și de locuitorii orașelor maramureșene, mai ales din Sighet. Conflictul între scutiți și vameși, veniturile vămilor din Sighet, Visk, Hust, încălcări și abuzuri la intrarea în Maramureș dinspre Bistrița, la Telciu, la Bocicoi, spre Polonia, precum și plângerile constante ale locuitorilor comitatului și a vameșilor au fost analizate pe baza documentelor de arhivă. Importul unor produse în Maramureș, mier, vin, piper, mirodenii, seu, frânghii pentru mină, semințe, folosirea meșterilor constructori bistrițeni este și ea prezentată succint. La fel sunt prezentate succint și comerțul cu vite, exportul unor produse din Maramureș, precum și îndeletnicirile localnicilor legate de confecționarea unor produse de îmbrăcăminte, sau a produselor necesare în gospodărie.

Ultima ramură economică prezentată, și care aducea veniturile în bani ale comitatului, exploatarea sării, beneficiază de o analiză a ceea ce însemna metoda exploatării, personalul implicat, modul de dispunere a domeniului de la Coștiui, precum și ramurile colaterale legate de această exploatare, cârciumăritul, producerea hranei, muncile auxiliare, vămile legate de sare și veniturile lor, transportul sării etc. Transportul sării, asigurat atât de către iobagi, cât și de către locuitorii din orașe, confecționarea plutelor și a vapoarelor și transportul sării pe Tisa spre Ungaria reprezintă tot atâtea aspecte asupra cărora ne-am aplecat.

Concluzionând periplul nostru prin structurile economice și sociale din Maramureș în secolul XVII, putem afirma că evoluția economică și socială a acestui comitat de margine s-a circumscris evoluției generale a Transilvaniei, cu aspecte și tendințe proprii, pe care am încercat să le punctăm în prezentarea noastră, fără a epuiza subiectul, lăsând loc unor analize viitoare aprofundate pe baza documentelor de arhivă.

Bibliografie selectivă

1. Izvoare

1.1. Izvoare editate

- Ciubotă, Viorel, și alții, coordinatori, *Episcopia greco-catolică de Muncacevo. Documente*, Satu Mare- Ujgorod, 2007
- Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Institutul de Arte Grafice “Ardealul”, Cluj, 1928
- Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei, 1653*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1997, ediție îngrijită de Liviu Marcu
- Cziple, Alexandru, *Documente referitoare la Episcopia din Maramureș*, în *Analele Academiei Române, Memoria Secțiunii Istorice, seria II, tom 8*
- Kemény, Ioan, *Memorii, 1607-1662. Scrierea vieții lui*, traducere Pap Francisc, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2002
- Mihalyi, Găvrilă, *Reflexii asupra diplomelor maramureșene publicate de dr. Ioan Mihalyi*, Sighet 1934
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Maramureș-Szighet, Tipografia lui Mayer și Berger, 1900; ediție nouă, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, ediția a IV-a, Cluj-Napoca, 2009, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”
- Iorga-Hurmuzaki, XV, *Documente cu privire la istoria românilor, 1601-1825, vol XV, partea a II-a, Acte și scrisori din arhivele orașelor Bistrița, Brașov, Sibiu*, București 1913
- Joódy Pál, *Máramaros vármegye, 1749-1769. evi Nemesség vizsgálata, Máramarossziget, 1943 (Verificarea nobilimii din anii 1749-1769 în comitatul Maramureș)*
- Joódy Pál, *Cercetarea calității de nobili în comitatul Maramureș, 1749-1769*, Ediția a II-a, Editura Societății Culturale pro Maramureș “Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2003
- Monumenta Comitativa Regni Transylvaniae- Erdelélyi Országgyűlési emlékek (Hotărârile Dietei Transilvaniei)*, sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. I-XXI, Budapesta, 1875-1898
- Pop, Ioan Aurel, coordinator, *Diplome maramureșene din secolul XVI-XVIII provenite din Colecția lui Ioan Mihályi de Apșa*, Editura Academiei Române, București, 2010
- Pușcariu, Ioan cavalier de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892
- Tripartitum opus juris consuetudinarii incliti regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbecz*, personalis presente regie majestatis locum tenentes, accuratissime editum
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI, București, Imprimeria Națională, 1939

Izvoare inedite

1) Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Országos Levéltár)

Colecția Urbarii și conscripții

Colecția microfилme, Ungaria, rola 263, Urbaria et Conscriptioeae

Dica-jegyzékek, Raksz. A 2684. Tom: LXIV

E 159 Maramureș

E 210, Salinaria, 1600-1601

E153, Acta Paulinorum, nr 206

MOL, Rola 1675, „Ratio dicae seu contributionis, et taxae nobilim comitatus

Maramarosiensis anni 1601-1604”

Rola 9695, Registrul de decimă/1615

Role Ungaria, Arhiva celor 5 târguri de coroană, copie după fondul din Beregszaz, nr. 42/1667

2) Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale

Colecția de documente și manuscrise, nr. 9-13, Historia Rei Cameralis

Colecția Kemény, 1634, f. n.

Colecția Socoteli princiare, nr 40, 27, 52

Fond Colecția de manuscrise a Muzeului ardelean, Articole dietale

Fond familial Bethlen de Criș, nr. IV/ 344-1678, Urbariul bunurilor ce țineau de cetatea Hust

Fond familial Bornemisza de Kászon

Fond familial Korda

Fond familial Mihali

Fond familial Teleki de Satulung, nr. 160

Fond familial Vecsei

Fond Primăria orașului Bistrița, documente românești

Fond Primăria orașului Bistrița, seria I

3) Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale

Colecția de documente Ioan Mihalyi

Colecția de role, Rola 1, familia Rednic

Colecția Nicolae Pipaș

Fond Comunitatea nobiliară Sighet

Fond Prefectura județului Maramureș, Diplome privilegiale

Fond Prefectura județului Maramureș, Protocoalele Congregației nobiliare ale comitatului, nr. I-IX

Liceul Reformat Sighet, Colecția de documente

Oficiul parohial Sighet, nr. 1/1632-1762, Autonomia oficiilor parohiale reformate din Maramureș

Oficiul reformat Sighet, Socotelile spitalului

Prefectura județului Maramureș, Acte financiare, nr.6-9/1693

Primăria orașului Baia Mare, Acte feudale, Acte administrative
Primăria orașului Sighet

4) Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale

Fond familial Teleki

5) Serviciul Județean Bistrița al Arhivelor Naționale

Colecția Marțian Dan

6).Serviciul Arhivelor Naționale Centrale

Colecția microfilme Cehia, Rola 101, 102, 104

Colecția microfilme Ungaria, Role 210, 224 263

7) Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj–Napoca

Urbariul cetății Hust de la 1600, copie

2. Istoriografie

2.1. Lucrări generale

A Hajdú – Bihar megyei levéltár, évkönyve, XIX, Debrecen, 1992

A Magyar Tudományos Akadémia művészettörténeti kutató csoportjának forráskiadványai XIX. Urbaria et conscriptiones, 7 Füzet, Budapest, 1984

Achim, Viorel, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București 1998

Acsády, *A magyar jobbágyság története*

Albu, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*

Andea Susana Andea, Avram, *Transilvania ierarhi și monahi*, Cluj-Napoca, 2008

Andea, Susana, Andea, Avram”*Haiducul Pinteasa și lumea sa, 1693-1703*” Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003

Ardelean, Florin Nicolae, *Organizare militară în Transilvania princiară. Comitate și domenii fiscale*, teza de doctorat, 2010

Baán Kálmán, *Máramaros vármegye birtokos nemesenek*, în *Magyar családtörténeti Szemle*, 1938, pag.1-7

Balász Szölosi, *Maramaros megye viszonyainak ismertetése (Descrierea stărilor comitatului Maramureș)*, Pesta 1856

Bârlea, Ioan, *Însemnări din bisericile maramureșene*, București, 1909

Beláy, Vilmos, *Maramaros megye tarsadalma es nemzetiségi a megye betelepüsetöl a 18 század eleig*, Budapesta 1943

Bethlen, Nicolae, *Descrierea vieții sale de către el însuși*, Casa Cărții de știință, Cluj-Napoca, 2004

Binder, Pavel, *Contribuții la studiul feudalismului în Maramureș și în nordul Transilvaniei*, în SAI, X, 1967

Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, Editura Tipografiei diecezane

Bud, Tit, *Dizertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureș*, Gherla 1891

Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2000

Cipariu, Timotei, *Arhivă pentru filologia și istoria*, I, XXII/1868, 1869

Costea, Ionuț, *Nobilitate, Etnie, regionalism în Transilvania Princiară (sec. XVII)*, Cluj Napoca, 2005, Editura Argonaut

Costea, Ionuț, *Nobilimea românească din Transilvania în secolul al XVII-lea*, rezumatul tezei de doctorat

Csánky Deszö, *Maramarosmegye és olahság a XV században*, în Századok, 1889

Cserey, Mihály, *Erdélyi históriája, 1661-1711 (Istoria Transilvaniei)*, Bibliotheca Historica, Budapest, 1983

Dăncuș Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, București, Editura Sport Turism, 1986

Diacon Olecsandr Monici, *Maramorska shiatina: napisi z istorii Grușinskovo monastiria*, Ujgorod, Editura Patent, 2008

Drăgan, Ioan, *Cnezi și nobili români în vremea Corvineștilor*, în *Nobilimea românească din Transilvania*

Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000

Dumitran, Ana, Botond Gúdor, *Înnobilarea românilor în epoca principatului autonom al Transilvaniei și semnificațiile sale religioase*, în *Mediaevalia Transilvanica*, tom III, 1999, nr 1-2

Fehér János, Entz Géza, *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673-1681)*; Müvelődéstörténeti Alapítvány, Kolszvár, 2007

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, București, 1940

Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997

Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006

Ghitta, Ovidiu, *Din problematica morală la începutul secolului XVII (cazuri din Maramureș și Sătmar)*

Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001

Ghitta, Ovidiu, *Aspecte ale mentalului colectiv la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII*, în *Comunicări ale cercurilor științifice studentești*, Istorie, vol. II, 1984

Gramă, Alexandru, *Instituțiile calvinești în biserica românească din Ardeal*, Blaj, 1895

Komáromy, Andras, *Maramaros vármegye jegyzőkönyveiből*, în *Történelmi Tár*, XI, 1910

Kraus, Georg, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, Editura Academiei R. P. R. , București, 1965

- Idu, Petru Dan, *Om și natură în Carpații Maramureșului și Bucovinei, Viața pastorală*, Editura Napoca Star, Cluj, 1999
- Ilko Vasili, *Câteva probleme din istoria Maramureșului epocii feudale (până la mijlocul secolului XIX)*, în *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare, 1999
- Iordache, Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. 1, 2
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989
- Iuga, Nicolae, *Genealogia familiilor nobile maramureșene (secolele XIV-XX)*, în Vatra, 1986
- Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között*, Cluj, 1940
- Hanga, Vladimir, *Istoria dreptului românesc*, Editura Academiei R.S.R., București 1970, vol. I.
- Herlea, Alexandru, *Studii de istorie a dreptului, vol.I, Organizarea de stat*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983
- Luchinich Imre, *Erdelyi területi változásai, a török hódítás korában (1541-1711)*, Budapest 1918
- Lupescu Mária Magdolna, *Societate nobiliară și cultura materială în Transilvania medievală*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, 2008
- Magyary, Andras, *Parasztság helyzete, habsburg ellenes és antifeudalis marca a XVII fordulojan Maramaros tartomanzban (Situția și lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor în Maramureș la sfârșitul secolului XVII)*, în *Studia historica*, 1961
- Magyary, Andras, *Date privind relațiile agrare din Maramureș la sfârșitul secolului XVII*, în *Studia historica*, 1968
- Málusz, Elemér, *Hungarian nobles of medieval Transilvania*, în volumul *Nobilities in Central and Eastern Europa: Kinship, Property and Privilege*, Budapest-Krems, 1994
- Marina, Mihai, *Maramureșenii, portrete și medalioane*, Editura Dragoș Vodă, Cluj-Napoca, 1998
- Metes, Ștefa, *Istoria bisericii românești din Ardeal*, vol. I, Sibiu, 1935, Editura Librăriei Arhidiecezane
- Metes, Ștefan, *Literatura și arta românească din Ardeal până în secolul XVII*, vol.I, Sibiu 1935, Editura Librăriei Arhidiecezane
- Metes, Ștefan, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1997
- Metes, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936
- Moga, Ioan, *Voievodatul Transilvaniei. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*, Cluj-Sibiu, 1945
- Moga, Ioan, *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*. Sibiu, 1945(Extras din Anuarul Institutului de Istorie Cluj)
- Moldovan I. Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007
- Morariu, Tiberiu, *Viața pastorală în munții Rodnei*, Societatea Regală Română de Geografie, București 1937
- Morariu, Tiberiu “ *Die Maramureș*”, București, Editura Dacia, 1942
- Morariu, Tiberiu, *Transilvania și Maramureșul*, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1944

Motogna, Macarie, *Mănăstiri ortodoxe românești din Transilvania, Banat, Maramureș în secolele XI-XVII*, în *Ortodoxia maramureșeană*, 2001, nr. 6

Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006

Papacostea, Șerban, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, Editura Corint, București, 1999

Papp, Jozséf, *Adalékok Máramaros történetéhez*, Sighet 1909

Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992

Pâclișanu Zenovie, *Contribuții istorice privitoare la situația materială a preoțimii române din Ardeal și Ungaria*, în *Cultura creștină*, VI, nr. 5, 1916

Petrovai, György *A maramarosi oláhok. Betelepedisük vajdak és kenezik*, în *Századok*, 1911

Petrovai, György, *A Dolhay család eredete, leszámazása és története 1366-1708 (Originea, genealogia și istoria familiei de Dolha)*, în *Turul*, XI, 1893

Petrovai, György, *Az Ilosvay család, leszámazása (Genealogia familiei de Iloșva)*, în *Turul*, XIV, 1896

Pippidi, Andrei *Note de istorie a Maramureșului în sec. XVI-XVII*, în *Marmația*, 1979-1980

Pop, Ioan Aurel, *Elita românească din Transilvania în secolele XIII-XIV (origine, statut, evoluție)*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Satu Mare, 1997

Pop, Ioan-Aurel, *Instituțiile medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV-XVI*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991

Pop, Ioan-Aurel, Thomas Nágler, coordonatori, *Istoria Transilvaniei până la 1541*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003

Popa, Anastasie, *Biserici vechi de lemn din Transilvania și Maramureș*, Tipografia Cartea românească, Cluj 1937

Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970

Porumb, Marius, *Icoane din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1968

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, vol II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987

Prunduș, Pr. Silvestru Augustin, Clemente Plaianu, Clemente, *Catolicism și ortodoxie românească; Reforma religioasă și românii din Transilvania*

Rusu, Gabriel-Virgil, *Urmărirea infractorilor în comitatele ardelene-secolul XVII*, rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 2011

Rüsz-Fogarasi Enikő, *Privilegiile și îndatoririle orașelor din Transilvania voievodală*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003

Schönherr Gyula, *Czimeres nemeslevelek a máramarosi levéltárakban*, în *Történelmi Társ*, 1889, pag. 345-354

Szádeczky Lajos, *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon okirattárral (1307-1848)*, vol.I, Budapest 1913

Századok, 1889, vol.VIII, pag.1-154

Szilághi, István, *Máramaros megye általános történelméből*, în *Századok*, Budapest 1889, nr. XXIII

Szentgyörgyi Maria, *Jobbgyterhek a XVI-XVII. századi Erdelyben*, Akadémiai Kiado, Budapest 1962
 Tomi, Marian Nicolae, *Maramureşul de ieri până astăzi*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2008
 Şincai, Gheorghe, *Cronica românilor*, vol. III
 Törtenelmi Tár, *Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből*, Budapest 1910
 Ursuţiu, Liviu, *Daturi iobăgeşti în Maramureş la sfârşitul secolului XVII*, în *Studia historica*, 1970
 Vlasie, Mihai, *Ghid al aşezărilor monahale din România*, Editura Nemira, 2000
 Wenzel, Gusztáv, *Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez*, în *Új Magyar Muzeum*, 1857, VII

2.2. Lucrări speciale

A Marmarosí öt koronaváros 1629-iki arszabasa, în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapest, 1899
 Andea, Susana, *Dieci transilvăneni în cancelaria domnească a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Transilvania între medieval şi modern*. Fundaţia Culturală Română
 Andea, Susana şi Avram, *Habitat şi întemeieri de sate în Districtul Rodnei în sec. XVI-XVII; Vărarea şi Găureni*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţ”, Cluj*, XII, 2002
 Andea, Susana, *Oficialităţile ardelene, Constantin Brâncoveanu şi mişcarea lui Pinte*, în *Anuarul Institutului de istorie „George Bariţ”, 2001*
 Ardelean, Livia, *Contribuţii la studiul evoluţiei economico-sociale în Maramureş în secolul al XVII-lea*, în *Transilvania (sec. XIII-XVII) Studii istorice*, Editura Academiei Române, 2005
 Ardelean, Livia, *Procesul de investigare nobiliară a familiei Vlad de Apşa din Maramureş de la sfârşitul secolului XVIII*, în *Nobilimea românească din Transilvania*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997
 Balogh Béla, *Utasitas a marmarosí sokamara-ispán reszere 1607-ből*, în *Technik a történeti szemle*, XX. 1993, Országos Műszaki Muzeum, Budapest 1993
 Balogh Béla, *A Máramarosszigeti Református Liceum története*, în *Revista arhivei maramureşene*, Baia Mare, 2010, pag. 81-101
 Balogh Béla, *Scurt istoric al bisericii reformate din România* pe <http://iefa-per.ro/index>
 Belu, Sabin *Aspecte ale contradicţiilor dintre nobili şi orăşeni în Transilvania secolului al XVI-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*
 Bias István, *Marmaros varmegye homagialis összeirása 1670-ből*, În *Genealogiai Füzetek*, 1907
 Bognár Krisztina, Kiss József Mihály, Varga Julia, *A Nagysyombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói, 1635-1777*, Budapest 2002, în *Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből* 25
 Czira, Vasile *Panoplii sătmărene. Cornuri pentru praful de puşcă*, în *Satu Mare, Studii şi comunicări*, XIV, 1997

Dordea Ioan, V.Wollmann, *Exploatarea sării în Transilvania și Maramureș (sec. XVIII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, nr. XXI, 1978

Dordea, Ioan, *Aspecte tehnice ale transportului sării pe Tisa*, în Marmația, 2002, nr.2

Câmpeanu, Remus, *Impactul reformei religioase asupra învățământului transilvănean*, în Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț", Cluj -Napoca, Historica, 2004

Diaconescu, Marius, *Mănăstirea eremiților*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XIV, 1997

Diaconescu, Marius, *Din istoria Maramureșului în timpul principelui Gabriel Báthory*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XV-XVI, 1998-1999, Editura Muzeului sătmărean

Diaconescu, Marius, *Colonizarea rutenilor în Maramureș în secolele XV-XVI*, în Satu Mare, Studii și comunicări, XIII, 1996

Diaconescu, Marius, *Un episcop ortodox necunoscut-Gavriil de Mukacevo, 1577*, în Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate, Satu Mare, 1999

Goldenberg, Samuel, *Meșteșugurile din Țările Române (sec. XVII)*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, nr. XXVI, 1983-1984

Gömöri György, *Magyarországi Diákok Angol és Skót Egyetemeken 1526-1789. Hungarian students in England and Scotland*, seria Magyarországi diákok Egyetemjárása az újkoban 14

Hotico, Grigore, *Studiu dendrologic al unui element din construcția casei monument Tivadar, construcție aflată la secția în aer liber a Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, în încercarea de a stabili dimensiunile arborelui de proveniență și tehnica de obținere a bârnelor*, în Biserici călătoare, Muzeul etnografic al Maramureșului, Sighetul Marmației

Keszeg Vilmos, *Memoria genealogică* pe [http:// enciclopedie.transindex.ro/articole tematice](http://enciclopedie.transindex.ro/articole tematice)

Lukinich Imre I. *Apafi Mihály fejedelem udvartartása. A magyar Tudomány Akadémia története bizottsága megbízásága megbízásági szerkeszti dr. Szádeczky Bela Bornemisza Anna gazdasági naploja(1667-1690)*. Budapest. Akademia 1911, Századok, 1912, III füzet

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1989

Pap Francisc, *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania între anii 1571-1691*, în Acta Musei Napocensis, 26-30, II, 1989-1993

Petrovai György, *A Maramarosi oláhok*, Századok 1911

Petrovai György, *Oklevelek Máramaros vármegye történetévarmegye leveltárából*, în Turul, 28, 1910, pag. 156-168

Pokoly József, *Az erdélyi reformatus egyház története*, vol. II, Budapest, 1904

Rüsz Fogarasi Enikő, *Habitat, alimentație, meserii*, în Istoria Transilvaniei, vol. II, Centrul de studii transilvane, Cluj-Napoca, 2007

Socolan Aurel, *Circulația cărții românești în nord-vestul Transilvaniei*, în Marmația, Baia Mare, 1969; *Circulația în Maramureș a cărților românești tipărite în Moldova până la 1850*, în Marmația, 1971

Suciu, Petru, *Câteva legi împotriva înjurăturilor, aduse de Dietele ardelene în veacul XVII*, în Cultura creștină, 1914, nr.7/1914

Șipoș, Gábor, *Opinia publică reformată despre bisericile românești din Transilvania*

(mijlocul secolului al XVIII-lea)

Simion Zehan, *Ceva despre pomenile noastre la morți*, în *Cultura creștină*, Blaj, 1912, nr 17

Szentgyörgyi Maria, *Jobbagyterhek a XVI-XVII. századi Erdelyben*, Akadémiai Kiado, Budapest 1962

Takáts Sandor, *A mármarosi sobányok jovedelme 1551/2 es 1601/2-ben* în *Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapesta 1859

Zsólt Simon, *Verzeichniss der Schuldner der Thorenburger Salzkammer aus den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, vol. II-2010